

DE NIEUWE
ONVERANDERLYKE EN VASTSTAENDE
VERW-KONST,

Dienende tot het verwen van Wollen, wolle Lakens, Stoffen, Zyden, Gaerens en Katoen; inhoudende een aldergrootste getal van de vaststaende Koleuren der groote *Teinture*, als ook verscheyde noodwendige Hoofdstukken tot deze Konst betrekkende, waer in klaerelyk aengetoond word het groot onderscheyd tusschen de vaststaende en valsche Koleuren, hunne naemen, de plaetsen en landen waer zy te bekomen zyn, hunne eygendommen en gebruyk, de gevallen van de Koleuren te bewegen, en de zelve vast te stellen.

Men heeft 'er by gevoegd de Afkoksels, de maniere om hier toe de noodige Potassche en het Spaensch Groen te maeken.

Artem Experientia fecit;
De Ondervinding heeft de Konst gevonden.

TOT GEND,
By C. J. FERNAND, op den Reep, in den H. Augustinus.

M. DCC. LXXXVII.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOOR-REDEN

Tot den nieuwslustigen Lezer.

DE bedroefde en alderbeweenelykste ongehoorzaemheyd van onze eerste voor-ouders, aen hunnen Schepper en godelyken Wetgever wederstaende, heeft zoo veele bittere rampen aen hun en hunne naerqueekelingen toegebragt, dat zy korten tyd onnoozel en bevryd zynde van alle schaedelyke kennis, door hunne vrywillige overtreding gevoeld, gezien, gehoord, gesmaekt en geroken hebben het gene hun schaedelyk was: de schaede hebben zy met schaemte gevoeld, en hunnen verloren luyster en voordeelen met hert-zugten en traenen beweend: zy hebben met eene aldergrootste vreeze de godelyke stemme, straffe en dreygementen gehoord; zy hebben gesmaekt de aen hun verbodene vrugt; zy hebben tegen hunnen dank geroken de vuyle en onaengenaeme dampen der locht en der bedorvene aerde;

zy hebben naer hunnen val bekend dat zy door de liſten des duyvels bedrogen waeren, en geſloten uyt den zaligen ſtaet der onnoozelheyd.

Zoo haeſt zy afgeweken zyn van de gehoorzaemheyd de welke zy God ſchuldig waeren, hebben zy door Gods rechtveerdig oordeel geproefd het gene hun wederſpoorig viel; niet alleen het gene inwendig was, maer ook dat hun eygen vleeſch tegen den geeſt en de reden opſtond, als zy vuyle beroerten des vleeſch (doch tegen dank) gevoelden, over de welke, zoo zy ten eerlykſten niet en konden bedwongen worden, zig ſchaemende, en over het zien van hunne naektheyd, hebben de zelve bedekt met omſchorten van te ſaemen-gehegte vyge-bladeren, en wat laeter met de opper-vellen der gedierten.

Uyt deze ongehoorzaemheyd is voordgekomen eene dorrigheyd in het verſtand; de aerde weygerde, zonder zeer grooten arbeyd, haere goede vrugten, kruyden en boomen;

de onnoozele eenvoudigheyd is veranderd in eene verfoeyelyke en opgeblaezene hooveerdigheyd des levens, de goede trouw in mistrouw en jaloursheyd; de onderlinge onderworpendheyd in eenen grooten drift tot verhevendheyd en overvloedigheyd der tydelyke goederen.

Dezen ongelukkigen ſtaet, en vrywillige verwiſſeling van de onnoozelheyd met de kennis van goed en quaed, heeft de herſen-peze van het menſchelyk verſtand zoodaeniglyk geſpannen, dat, niet tegenſtaende zyne dorrigheyd, den eenen menſch heeft getragt met geweld over het hoofd te zien van den anderen. Wat al middelen en ſpand den menſch niet in, om tot dit bovenzwevende oogſtip te geraeken? Den eenen onderneemt den laſtigen en ſlaevelyken arbeyd, den anderen de ondoorgrondelyke en diepzinnige ſtudien, eenen derden de zorgelyke en wankelbaere koopmanſchap, andere de kunde der kruyden en gewaſſen, andere, andere wetenſchappen; en eyndelyk, onder

deze zyn 'er de welke met grooten drift betragten te ontdekken de alderverholenste vrye konsten, van de welke onze vaderlanders zoo lang beroofd, en buyten alle andere natien als bloot gedeeld zyn geweest: de voornaemste onder deze mag men met veele redenen zeggen te zyn de volmáekte kennis der *groote en vaststaende Verw-konst.* Ik beeldė my nogtans vastelyk in, goedjonstigen Lezer, dat 'er weynige, dit Werksken openende, en des zelfs inhoud overwegende, (niet tegenstaende de groote voordeelen die hier uyt te bekomen zyn, om de bedriegelyke en valsche Koleuren te verbannen) zullen aengemoedigd worden om den lof van deze konst met ryp verstand te aenmerken; doch welke is de reden daer van? De bezonderste is deze, dat 'er weynige, ja geene volmaekte meesters in deze onze Nederlanden zyn, die eene volmaekte kennis hebben, ofte oyt gehad hebben van deze konst, om die aen hunne naerkomelingen agter te laeten; en vervolgens zyn 'er

weynige die met vreugd iemands lof hooren verkondigen, uyt ingeborene en ſchaedelyke belgzugt en hooveerdye, door de welke zy den zelven benyden. Dit niet tegenſtaende, zal ik my trooſten met het Latynſch Spreekwoord, *Ars nullum habet inimicum, niſi ignorantem*; den onwetenden alleen is den vyand van de konſt; ofte wel, agtervolgende die noyt volprezene waerheyd van den welſprekenden Sidonius Apolinaris: *Qui non norunt artes, non mirantur artifices*; die de konſt niet en kend, en verwonderd den konſtenaer niet. Ik ſchyne als eenigzins moed te ſcheppen, als ik gae overwegen hoedaeniglyk eertyds de Heydenen, ja de grootſte Monarchen van die tyden, de Konſtvinders en hunne voordbrengingen in weerde hielden, en hoe rykelyk zy de zelve beloonden. Van deze zoude ik den Lezer menigvuldige voorbeelden konnen voorſtellen, indien de kortheyd des tyds my niet en belette eenen boek alleen met de zelve te vervullen.

Is dit zoo, waer zyn nu de Liefhebbers van dezen tyd? Is 't dat de Oude zoo veel werk maekten van de konsten en hunne konstenaers, hoe veel te meer reden hebt gy-lieden nu niet om de zelve te beminnen, haere voordeelen te betragten, hun te pryzen en te verwonderen? Hoe verschillende zyn deze tyden van de voorgaende! Alsdan en was deze konst maer eene slegte en rauwe schets, nu is zy een model van schoonheyd; alsdan en was zy maer een blind en enkel begin, nu is zy eene volmaektheyd; met een woord, men zoude met recht mogen zeggen, dat de konst alsdan geene konst en was.

Dit alzoo zynde, beminden Lezer, wat blyft 'er dan nog over, als de konst en te saemen den konstenaer den lof en de eere te geven die hun toekomt, en daer-en-boven zig met allen iver en begeerte onder het getal dezer konstenaers te begeven en in te dringen? Maer, zult gy vraegen, hoe zal ik my tot deze konst begeven, en der zelver volmaektheyd betragten? Dit

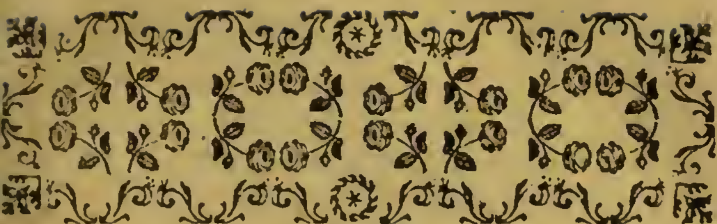
is het aldereenigſte oogſtip dat myne penne bewogen heeft om U·L. dit Werk in het licht te geven, en aen de konſt-minnaers op te draegen; neemt nu dit Werksken in de hand, en overleeſt het met aendagtigheyd, gy zult 'er niet alleenelyk in vinden de voordeelige volmaektheyd der *groote en vaſtſtaende Verw-konſt* van lakens, wollen, wolle ſtoffen, zyden, gaerens en katoenen, maer dat meer is, eene onderwyzende inleyding en waere beginſelen om tot de zelve te geraeken; ja zelfs de maniere de welke aen ider in het bezonder aldermeeſt kan behaegen, met eenen grooten afkeer van het ſchaedelyk, bedriegelyk en vergankelyk gebruyk der valſche en verbodene opgeleyde *Teinture.*

De groote vreeze van U-L. verduldigheyd door eene langere Redenvoering te krenken, en den goeden drift te beletten die U-L. moet aenpooren om dit Werksken met luſt en iver te doorloopen, wederhoud my in deze Voor-Reden meer op te hae-

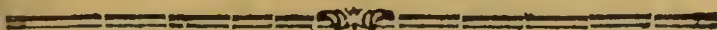
len; ik zende U-L. dan tot de uytlegging zelf, de welke ik betrouw klaer genoeg gesteld te wezen, en zoo aen de liefhebbers dezer konst, als aen de nieuwsgierige onwetende profytig en onderwyzende te zullen zyn: ik laete dan alles aen U-L. goedertiere aendagtigheyd, en hope dat gy uw profyt zult beneerstigen en mynen arbeyd in dank nemen.

VAERD WEL.

INLEYDING
TOT DE
PRATYKE
DER GROOTE ONVERANDERLYKE EN VASTSTAENDE
TEINTURE,
OFTE
VERW-KONST.

DEze zynde eene uytgestrekte, ofte wydloopige wetenschap der Verw-konst, noodig tot het verwen van wolle lakens, stoffen, wollen, zyden, gaerens en katoenen, voor den koophandel zynde een voorwerp van het aldergrootste nut en profyt, ofte belang, zoo zal men, beginnende van deze wetenschap te handelen, haere bezondere omstan-

digheden geven; te weten, de naemen der Koleuren, verscheydendheden, voor de wollen, wolle lakens, wolle stoffen, hair, zyden en katoenen, en gevolgendlyk de bezondere omstandigheden der Ingredienten, de welke gebruykt worden in de verscheydene Verwen, ofte Koleuren, hunne eygendommen en gebruyk, de gevallen van de Koleuren te bewegen, en hun gebruyk vast te stellen, ook het geval het welk deze verbied. Hier naer zal men wydloopig uytleggen de Werktuyg-kunde, ofte Handelwyze der Koleuren, ook de Ken-woorden, de welke onder de werkluyden in het gebruyk zyn, benevens de gereedschappen en werktuygen van de welke zy hun moeten bedienen, en eyndelyk de naturelyke beschouwende kennis van alle de Koleuren in het gemeyn.

De Verwe word gemaekt door vyf eerste, ofte moederlyke Koleuren, van en uyt de welke alle andere hunnen oorsprong nemen: deze zyn, het Blauw, het Rood, het Geel, Bruyn en Zwart. De Koleuren de welke van deze voordkomen, zyn: *Fauve*, ofte Bruyn-Rood; *Amaranthe*, ofte Fluweel; *Ardoise*, ofte Schalie-koleur; *Aurore*, ofte Dageraed-koleur; Blauw, en alle de aengenaeme verscheydendheden, als zyn bruyn Blauw, donker Blauw, hemels Blauw, bleek Blauw, &c. &c. .. Kaneel-koleur, Zee-groen, *Cérise*, wilde Geyt-koleur, Citroen-koleur, Duyve-koleur, Karmozyn-koleur; het rood Scharlaken-koleur, en alle zyne verscheyde specien, gelyk zyn het gene van Gobelins, en het Karmozyn-rood, Karmozyns Vlas-bloem-rood, Persik-bloem-rood, Appel-bloem-rood, Borst bezie-rood; Grauw, waer van eene groote menigte

is, trekkende op verſcheyde Koleuren, gelyk Zilver-grauw, donker Grauw, Water-grys, Karmozyn-grys, &c. &c. . . . Rooze-, ofte Vleeſch-rood, Iſabelle-rood, &c. &c. . . . Geel Koleur van verſcheyde ſpecien: Jonquille, ofte Narciſſe-geel, goude Moore-geel, Muskus geel. Nacarat, Zwart, Hazelnoôt, Olyf, Oranjé, Mos, Fluweel, Karmozyn, Ajuyn-pelle, Violette-bloem, Oſſen-hair, Crap, ofte wilde Heulrood. Rood van verſcheyde ſpecien: Rooze-rood, Solfer, Sylvie, Huydevetters-Schors-karmozyn, Triſtamie-karmozyn, Tichel-rood, Hinde-buyk. Groen van veel verſcheydendheyd; gelyk bruyn Groen, *Céladon*, Zee-groen, Lauwrier-groen, Appel-groen, &c. &c. &c. . . . .

Naer aengetoond te hebben de verſcheydendheyd der Koleuren, de welke van de vyf eerſte ofte moederlyke Koleuren gemaekt worden, zoude men ook konnen geven de naemen van alle de Ingredienten de welke men in de *Teinture*, ofte Verw-konſt gebruykt; maer om te ontgaen de groote erhaelingen, zullen wy deze geven, handelende van hunne eygendommen. Doch voor al moet men aenmerken, dat 'er twee verſcheyde geſlagten zyn van *Teinturen*, ofte Verwen, de welke hunnen oorſprong nemen uyt de nature der droguen die men gebruykt. Van alle de Ingredienten de welke tot de Verw-kunde gebruykt worden, zyn 'er zommige die koleur geven, en andere die geen en geven: de laetſte en dienen nergens toe, 't en zy om de lichaemen, materien ofte ſtoffen te bereyden om de koleuren te ontfangen, de welke hun moeten ingeprint worden door de koleur-gevende ſubſtantien, ofte wel om deze koleuren veel ſchoonder, zekerder en vaſter te maeken.

Om de volſtandige volmaektheyd te geven, dienende tot de wolle, en alles wat van de zelve gemaekt ofte geweven word, de oude en nieuwe Reglementen hebben een noodzaekelyk verſchil gemaekt tuſſchen twee manieren van het verwen van wollen, ofte wolle ſtoffen, van wat ofte hoedaenig koleur zy mogten zyn. Den eenen van deze werkluyden word genaemd *Groot- en Goed-verwer*, en den anderen *Kleyn- en Valſch-verwer*. De eerſte maniere behelſd een gebruyk van droguen ofte ingredienten die vaſtſtaende zyn, aen de ongevallen der locht wederſtaen, en zeer moeyelyk gevlekt worden door eenige ſcherpe ofte bytende vogten: de kleyne, ofte valſche verwe is aen deze zeer tegenſtrydig; want zy door de locht en zon ligtelyk vergaet, en door veele vogten zoodaenig gevlekt word, dat zy tot haeren eerſten luyſter noyt meer en kan gebragt worden.

Men zoude zig konnen verwonderen, hoe dat men, den middel en de kennis hebbende om de vaſtſtaende en onveranderlyke koleuren te maeken, nog toelaet de valſche te gebruyken. Hier op antwoorde ik, dat 'er dry redenen zyn, om de welke het zeer moeyelyk zoude wezen (om niet te zeggen onmogelyk) de zelve te verbieden. De eerſte is, om dat het werk der kleyne ofte valſche *Teinture* veel gemakkelyker is; want om de koleuren en hunne aengenaeme veranderingen te maeken in de groote en volſtandige *Teinture* veel arbeyd vereyſcht word: de tweede reden is, om dat de kleyne ofte valſche *Teinture* veel levendiger en glinſterender is als de groote: de derde, en wel de voornaemſte reden, is, om dat de kleyne ofte valſche *Teinture* van zeer kley-

nen koſt is, en vervolgens zeer veel gebruykt word. Daerom heeft het Gouvernement van Vrankryk twee verſcheyde Reglementen ofte Wetten geſteld; een voor de groote Verwers, en een voor de kleyne ofte valſche Verwers.

Deze Wetten ſchryven voor, de ſoorten van wollen ofte ſtoffen de welke moeten dienen voor de groote en goede *Teinture*, en ook de gene moeten en mogen dienen voor de kleyne ofte valſche *Teinture*. Het is dan de ſchikking, ofte deſtinatie der geſponnen wollen, en den prys der ſtoffen, die ons moet kennelyk maeken de qualiteyt der *Teinture* die zy moeten ontfangen. De wollen van den kaneſas, tapyten in landſchappen en hiſtorien, en ſtoffen welkers weerde hooger gaet als veertig ſtuyvers (wit, ofte ongeverwd zynde) par elle, moeten door de groote, en mogen door ofte met de kleyne ofte valſche *Teinture* niet geverwd worden.

De wolle ſtoffen van minderen prys, de welke geſchikt zyn voor de fabrieke der tapyten komende van Bergame, zynde van ſlegt rood ofte grauw, als ook de gene die men den naem geeft van *Point d'Hongrie*, mogen met de kleyne ofte valſche *Teinture* geverwd worden. Dit is de ſtelling, ofte het reglement geweeſt, gegeven door den Heer *Colbert* ten jaere 1667, en op het zelve reglement is gevolgd het gene van den Heer *Orry*, Controleur-generael der Financien ten jaere 1737.

Het is om deze reden dan, dat de Verwers der goede, vaſte en groote Verwe ofte *Teinture* eene compagnie ofte genootſchap op hun zelven zyn: vervolgens is het aen deze ſtiptelyk verboden van te gebruyken, ofte ten hunnen huyze te hebben de droguen ofte ingredienten der Kleyn-

ofte Valsch-verwers; zoo insgelyks is het van deze, ten opzigte van de ingredienten der Groot- en Vast-verwers. Daer-en-boven is 'er in Vrankryk nog een derde corps, ofte compagnie, de welke zyde, wolle en gaeren verwen; aen deze alleen is het toegelaeten van groote en valsche *Teinturen* te gebruyken: doch dit geslagt van Verwers word wederom verdeeld in dry verscheyde werkluyden, waer van de eerste maer mogen werken in de zyde, de tweede in de gesponnen wolle, en de derde in de gaerens; en niemandt van hun, die in zyde werkt, en mag nog wolle, nog in gaerens werken, gelyk de andere geenzins mogen werken in zyde. Den Verwer van deze leste classe, den welken verkozen heeft te werken in gesponnen wolle, mag tot zyn gebruyk hebben de ingredienten van de groote en kleyne *Teinture*; maer het en is hem geenzins toegelaeten gebruyk te maeken van de slegte ofte geveynsde koleuren, 't en zy voor de slegte en grove wolle goederen, gelyk men gezeyd heeft.

Niet tegenstaende nogtans dat het, volgens de ordonnantien, geenzins toegelaeten en is aen de Groot- en Goed-verwers, ten hunnen huyze te hebben de valsche ofte geveynsde koleuren, de welke in gebruyk zyn by de Kleyn-verwers, en dat deze leste niet en mogen hebben, nog in gebruyk stellen de koleuren der Groot- en Goed-verwers, daer zyn nogtans eenige van deze koleuren onder deze twee verscheyde werklieden gemeen; gelyk is den wortel, de schorse en de bladeren van den noôte-boom, de schillen van groene noôten, de garouille, de gal-noôt, den smak, de rodouille, de sovie en het koper-rood; van welke vier leste ingredienten de Groot- en

Goed-verwers

Goed-verwers geen meerder gebruyk en behooren te maeken als dat zy volſtrektelyk noodig hebben tot het maeken van eenige gemeyne bruyne koleuren, zonder de welke zy niet wel hunne aengenaeme verſcheydendheden ofte *nuancen* en zouden konnen betreffen, nog de hun toegezonden ſtaelen ſtiptelyk naervolgen.

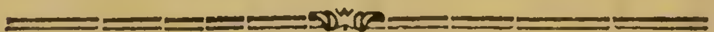
De droguen die in de groote en goede *Teinture* gebruykt worden, en de welke geen koleur en geven, zyn de naervolgende; te weten: den Wyn, Wynſteen, ofte *Gravelle*; den Arſénic, den Réalgar, den Salpétre; het Niter-zout, Gemme-zout, Ammoniac-zout, gemeyn Zout, Minerael-zout, het Zout ofte Cryſtael van Wynſteen; Agarik, Geeſt van Wyn, Piſſe, ofte *Urine*, Tin, Zemelen, Blomme van Erweten, ofte van Terwe, Ameldonk, Kalk, gemeyne Aſſche, erbrande ofte erbakkene Aſſche, en Potaſſche. Alle deze voornoemde droguen dienen om de ſtoffen te bereyden om de koleuren te ontfangen van de kolorerende ofte koleur-gevende ingredienten, en om de koleuren veel ſchoonder, helderder en volſtandiger te maeken; en daerom en konnen deze van de Kleyn- ofte Valſch-verwers, zonder overtreding der Ordonnantien, niet gebruykt worden.

De koleur-gevende droguen ofte materien de welke door de Groot- en Goed-verwers moeten gebruykt worden, zyn de volgende; te weten: *Paſtel*, ofte anders gezeyd Guédeweede; *Vouéde*, anders genaemd *Goude*, en ook *Guéde*, in het Vlaemſch Goude, ofte Weede, zeker gewas om mede te verwen; Scharlaken-graen, ofte Scharlaken-verwe, anders gezeyd *Kermes*; Cochenille, Garance, ofte Meekrap, Sarette, Indigo, Orca-

nette, eene ſoort van Oſſen-tong; geel Hout, ofte *Bois jaune*; Cariatour, Geneſtrolle, Fenugrec, ofte Griekſche Venkel, groene Okkernoôt-ſchors, Okkernoôt-wortels, Schors van Aluyn, en Galnoôt, &c. . . .

De andere koleur-gevende droguen die verboden zyn gebruykt te worden door de Groot- ofte Goed-verwers, zyn de volgende, te weten: het Indiaenſch Hout, oftu Campêche, Breſil-hout, S. Marthas-hout, Japonſch, Fernambouc, Sandal, ofte rood Sandel-hout, Fuſtel, ofte eenig ander koleur-gevende Hout; Tourneſol, ofte Blauwſel, Terra merita, Orſeille, ofte Steen-mos, gebaſtaerdeerden Safraen, Roucou, geele ofte roode Verwe, voordkomende uyt zekeren boom genaemd *Rokoe*, ofte *Roekoe*, &c.; en alle de ingredienten (eenige uytgenomen) de welke in het gebruyk zyn by de Kleyn- ofte Valſch-verwers.

Om de zelve reden en mogen de Kleyn- ofte Valſch-verwers t'hunnen huyze niet hebben, nog gebruyken de volgende ingredienten, te weten: het Paſtel, de Vouéde, den Indigo, de Cochenille, het Kermes, de Mekrap, de Sarette, Geneſtrolle, den Fenugrec, d'Orcanette, nog geene koleur-gevende ingredienten de welke van de Groot- en Goed-verwers gebruykt worden.

Beſchryving der Ingredienten ofte Droguen de welke in Vrankryk groeyen, en aldaer en elders te bekomen zyn.

HEt Paſtel, ofte de Vouéde, dienende voor het Blauw; het Vermilloen en de Mekrap voor het Rood; de Gaude, de Sarette

en de Geneſtrolle, voor het Geel; den Wortel, de Schors van den Noôte-boom, en de groene Schillen ofte Schelpen der Okker-noôten, voor het Bruyn, anders aldaer genaemd *Couleür de Racine* ofte *Noiſette*; den Roudoul, de Fovie en het Koper-rood, voor het Zwart; den Aluyn, de Gravelle en den Wynſteen voor de kokende Vogten, ofte Kokſels. Aldaer is ook eene andere ſoort van Koper-rood, gezeyd *Verdet*; het gemeyn Zout, de Kalk, de Aſſche van gebrande Wyn-moere, gezeyd Potaſſche, en eene Aſſche van gebrand Hout, gezeyd *Cendre gravelée*, en de meerdere deelen der Ingredienten die geen koleur en geven. Boven deze goede Droguen, zyn aldaer ook te vinden de Caſſenolle, ofte Galnoôt, de Aluyn-ſchors, de Fuſtel, de Malherbe, de Trautane, de Garoulle, en de Orſeille, ofte zeker Steen-mos. Deze alle zyn Ingredienten die gebruykt worden tot het verwen van zyde, gaeren ofte draed, en katoen, &c.

INGREDIENTEN.

De beſchryving van hunne hoedaenigheyd en ſpecie; hunne eygendommen en gebruyk; in wat voorval zy vaſtgeſteld zyn, ofte verboden. wat aengaet hunnen oorſprong en aenqueeking, ziet elk van deze naer in zyn geſlagt.

DEn mineralen, dat is bergſtoffigen ofte mynſtoffigen Agaric, ſoort van Kampernoelie, ofte Duyvels-brood, word gevonden in de ſcheuren ofte ſpleten der ſteenrotſen in eenige plaetſen van Duytsland: hy is gelyk aen het Kryt.

Den Alkermes, Vermilloen, ofte Scharlaken-

rood, is het eerfte en bezonderfte Ingredient dat men gebruykt heeft voor het fchoon Scharlaken; doch om dat het min vlammende ofte vuuragtig is, en bruynder als het gene nu in Vrankryk in gebruyk, word het zoo veel niet meer gebruykt; al is het zaeken nogtans dat het koleur fterker is, en minder onderworpen aen de vlekken der zuure ofte bytende vogten, De Venetiaenen, de Algiers en de Inwoonders van Thunis maeken hier van nog gebruyk voor hun rood Scharlaken, en ontbieden eene groote quantiteyt van Marfeille. Dezen Alkermes blyft nogtans een vaftftaende koleur voor de Groot- ofte Goed-verwers.

Den Roomfchen Aluyn, zynde een minerael het welk men vind in de Pyreneefche Bergen, die Vrankryk van Spaenjen fcheyden: dit is een Ingredient dat geen koleur en geeft, maer word gebruykt voor en in de groote en goede *Teinture*.

Den Ameldonk, den welken gemaekt word van Terwe-zemelen, is een Ingredient voor de groote en goede *Teinture*, al is 't zaeken dat hy geen koleur en geeft.

Het Brefil-hout, den Fernambouc, het S. Marthas-hout, het Japonfch Hout, worden getrokken uyt de plaetfen waer van zy den naem voeren: deze zyn koleur-gevende Ingredienten, de welke alleen gebruykt worden voor de kleyne ofte valfche *Teinture*.

Het Campêche-, ofte Indiaenfch Hout, zynde een koleur-gevende Ingredient, komt uyt de plaets waer van het den naem voerd, en is van zeer groot gebruyk in de kleyne ofte valfche *Teinture*: het is merkelyk beter als het Brefil-hout.

Het Fuftel-hout, genaemd *petit Bois*, het welk uyt Provence getrokken word, diend voor de kleyne *Teinture*.

Het geel Hout, idem.

De Bourre, Scheer - hair, ofte Geyten - hair, Mekrap-roodverwig. *Ziet Teinture de Bourre.*

De Caſſenole, ofte Galnoôt, waſſende op de eyke-boomen, is een Ingredient dat geen koleur en geeft, en diend voor de Groot-verwers.

De Pot-aſſche, die gemaekt word van gedroogde en gekalcineerde Wyn-moere, geeft geen koleur, en word gebruykt van de Groot-verwers.

De gemeyne Aſſche, van al de wereld gekend, diend als boven.

De gebakken Aſſchens (*Cendres cuites*) idem.

De levende Aſſche, dat is Kalk, die in water ofte in de locht gebluſcht is, is zonder koleur, en voor de groote *Teinture.*

De Ceruyſe geeft geen koleur in dit geval; maer is eygen om de wolle te bleeken, en diend voor de groote *Teinture.*

De Cochenille, van de welke twee geſlagten ofte ſoorten zyn: de eerſte word genaemd tamme ofte aengequeekte Cochenille, en de andere wilde. Deze Cochenille is uyt haere nature dunder en minder van lichaem als de fyne en aengequeekte: haer koleur is beter en vaſter als het gene men trekt uyt de fyne Cochenille; maer zy heeft noyt den zelven luyſter; en dat meer is, zy is zeer onprofytig in het gebruyk: want van deze moet men vier, en zomwylen meer deelen hebben, tegen een deel van de fyne Cochenille.

De Coucoume, ofte Terra merita, is eenen wortel die ons toegebragt word uyt Ooſt-Indiën: om te dienen voor de *Teinture*, word hy zeer fyn geſtampt: het is een koleur-gevende Ingredient, maer niet voor de groote ofte goede Verwe; nogtans de Groot-verwers dienen hun hier van om

aen het Scharlaken meer vuurigheyd te geven, en ook voor de geele koleuren, de welke met Gaude gemaekt zyn.

De groene Schillen ofte Sloosters van Okkernoôten: deze dienen voor de groote en kleyne *Teinture.*

Het Galnoôt-water, compositie voor de zyde.

Het sterk Water, dienende voor de Groot- en Goed-verwers.

De zekere Waters, zonder koleur te geven, voor de Groot-verwers. Deze compositie word gemaekt van Zemelen van Terwe, de welke, in water gezoden zynde, men laet zinken voor het gebruyk.

De Schors van den Elzen-boom en van den Okkernoôt-boom, koleurende Ingredienten voor de Groot- en Kleyn-verwers.

Den Geest ofte *Spiritus* van Wyn, niet koleurende, en eygen aen de Groot-verwers.

Het Tin, zekere Berg-stoffe, idem.

De Blomme, anders gezeyd Koorn-meel, voor de Groot-verwers. Het Meel van Erweten, idem.

Het Fenugret, ofte Fenugrec (Griekfche Venkel) Ingredient dat geen koleur en geeft, tot gebruyk der Groot-verwers, om hunne koleuren helder en levendig te maeken.

De Noôte-bladeren: deze geven koleur, en worden gebruykt door de Groot- en Kleyn-verwers.

De Fustel, ofte Fustet, soort van kleyn Hout, komende uyt Provence: het geeft een oranje-koleur dat niet vast en staet, en word maer gebruykt van de Kleyn- ofte Valsch-verwers, gelyk den Wortel van den Okkernoôt-boom en de Schillen van de groene Noôten.

De Galnoôten van Alep en Alexandrien zyn

do gene die aldaer op de eyke-boomen groeyen : zy dienen voor de groote en kleyne *Teinture*, en zyn koleur-gevende. De beſte komen van Alep en Tripoli.

De Garance, ofte Mekrap, is koleur-gevende voor de groote *Teinture.* De natte Mekrap maekt het koleur veel levendiger als de drooge; maer deze geeft veel meer koleur, en de gene die te oud is, verlieſt haer koleur en helderheyd; zy word ook bleek en doof door den ouderdom, gelyk het koleur dat zy geeft: daerom heeft de gene van een jaer haeren vollen ouderdom voor haer koleur.

De Garouille is een koleur-gevende Ingredient voor de Groot-verwers: Deze Plante groeyd in Provence, Languedoc en Rouſſillon.

De Gaude, gelyk gezeyd is, verſcheyden van naem (in het Vlaemſch Gouwe, ofte Weede) is koleur-gevende voor de groote *Teinture.*

De Geneſtrolle is eene koleur-gevende Plante, gelyk aen de Gaude, en diend voor de groote Verwe.

De Gravelle en geeft van zig geene *Teinture.*

Den Indigo, zyn bekend koleur gevende, diend voor de Goed- en Groot-verwers.

Het Vylſel van Yzer en Koper is een Ingredient dat van zig zelf zonder vogt geen koleur en geeft, en is grootelyks (als ſchaedelyk zynde aen de ſtoffen door zyne bytendheyd) voor de Groot- en Kleyn-verwers verboden.

De Olyf-olie is zeer voordeelig voor de zwarte Verwe.

De Malherbe, Plante die in haer gebruyk eenen zeer grooten en bytenden reuk geeft, is koleur-gevende: zy groeyd in Provence en Languedoc, en is dienſtig voor de Groot-verwers.

De *Moulée*, ofte Slip, dat is den Afslag van het gloeyend Yzer, diend voor het Zwart, maer is, als schaedelyk, hedendags verboden.

De Orcanette, soort van Buglosse, ofte Ossen-tong, is verboden.

De Orseille, ofte Steen-mos, diend voor de kleyne *Teinture*.

De Pastel, dienende voor het blauw Koleur, is eygen aen de Groot- en Goed-verwers.

Het Scharlaken-Pastel, ziet Alkermes.

De Pot-assche diend, zonder koleur te geven, om de verwe te bereyden en vast te stellen.

Den Raucou (waer van gehandeld is) is koleur-gevende voor de Kleyn- ofte Valsch-verwers. Deze materie geeft een oranje-koleur, zeer gelyk aen de Fustel; maer het koleur is niet vast, en word door de locht opgeëten.

Den Rodoul en de Fovie zyn koleur-gevende Ingredienten: het zyn bladeren van kleyne boomkens, de welke uyt de nature voordkomen, en dienen voor het Zwart in de kleyne *Teinture*.

Den Safraen, genaemd *Safrano*, voor de Zyde-verwers, is koleur-gevende, en diend niet voor wolle goederen.

Den Safranbourg, ofte valschen Safraen, is voor de valsche *Teinture*.

Den Salpeter, die niet en verwd, diend voor de Goed- en Groot-verwers.

Den Sandal, ofte rood Sandel-hout, het welk in de Indiën, ofte tusschen de gebergten van Candiën groeyd, is zeer hard vast en tegenstrydig.

De Sarette, koleur-gevende Plante, die uyt de nature groeyd, diend voor de groote *Teinture*.

De witte en zwarte Zeep.

Het Sel Ammoniac, het gemeen Zout, den

Wyn - ſteen, het Gemme - zout, het minerael Zout, het Niter-zout, en alle mineraele Uyttrekſels, en geven van zig geene koleuren, maer bereyden de lichaemen om de koleuren te ontſangen de welke door hun uyt de koleur-gevende ſubſtantien zyn getrokken.

De Soude, ofte Soud-aſſche, is een blauwagtig, zoo hard en bytende als lang-aenhoudende Alkali, welkers compoſitie ik niet noodig vinde kenbaer te maeken, mids men deze gelyk zy is kan bekomen.

De Solfer is eygen om de wollen en zyden wit te maeken.

Den Sublime, ofte Sublimaet, en geeft geen koleur, maer diend voor de Groot- en Goedverwers.

De Zemelen dienen voor de zelve.

Den Sumach, ofte Sumac, anders genaemd *Smak*, eenen boom in Arabiën, diend voor de zelve.

De Suie, ofte Schouw-roet, gezeyd *Bitter*, dat door den rook voordkomt, is dienſtig voor de Kleyn-verwers.

Den Tartre, die geen koleur en geeft, diend voor de Groot- en Goed-verwers.

De Terra merita, ziet Coucoume.

Den Tourneſol, verboden voor de Groot- en Kleyn-verwers.

De Trentanel, een zeker gewas waer mede men het Olyf-koleur maekt, diend alleen voor de groote en goede *Teinture*.

Den Verdet, ofte het Spaenſch Groen, is eene koleur - gevende ſubſtantie, en diend voor de Groot-verwers.

De Urine zal met haer gebruyk getoond worden.

De Vouéde (ziet Guéde) voor de Groot-verwers.

Het Vermilloen, ziet Alkermes.

Den Azyn van Wyn is genoegzaem bekend, zyn gebruyk zal aengetoond worden.

Lyſte der Konſt-woorden, ofte Termen, de welke onder de Verwers in 't gebruyk zyn.

MEn moet voor eerſt in aendagt nemen, dat 'er in alle Konſt-oeffeningen en Ambagten, zoo onder de Meeſters als de Werkluyden, zekere Woorden ofte Termen in 't gebruyk zyn, de welke van andere perſoonen, die van deze Konſten ofte Ambagten niet en zyn, geenzins konnen verſtaen ofte bevat worden; want zy by en onder hun iet anders beduyden, als den letter-galm ons kan doen bevatten. Daerom, dewyl deze Verw-konſt by onze naeſte gebueren, te weten in hoog Vrankryk, grootelyks en bedektelyk in 't gebruyk is, zoo wil ik hunne eygene Spreek-woorden in hunne moeder-tael den Lezer voorſtellen, en ſtiptelyk uytleggen.

Ten eerſten zeggen zy: *Abattre le Bouillon*, het koken zyne kragt benemen. Dit geſchied door het bad, kokende, te verkoelen met koud water, voor dat men in het zelve de ſtoffe legt.

Achevement is de volmaektheyd geven aen eene zwart geverwde ſtoffe door de kleyne ofte valſche *Teinture*.

Acquérir du fond, groote verſterking bekomen. Dat is, dat een koleur, in plaets van in de locht te vergaen, door de locht verſterkt en ſchoonder word.

Aſſeoir une Cuve, de Dop-kuyp bereyden met de Ingredienten die het koleur moeten maeken.

Aſſiette d'une Cuve, den ſtand der Kuyp met haere Ingredienten bereyd.

Arriver, het groot Kokſel door het gebruyk van kragtig en groot vuur.

Barril, kleyn, met houpen ofte houpels gebonden, Tonnetje ofte Vatje, om in het zelve te mengelen ofte te bevogtigen de Verwen ofte Droguen, eer zy in den ketel gebruykt worden.

Balai is den Bezem om de ketels te zuyveren.

Bain is de volmaekte Verwe bereyd voor de wolle ſtoffen.

Bouillon is de voorbereyding ofte het kokſel der Ingredienten die geen koleur en geven, om de koleuren te ontfangen van de koleur-gevende Ingredienten.

Brevet is een Vat ofte Kuyp die men bereyd om warm ofte kokende te maeken.

Bruniture is eene *Teinture* ofte Kokſel die op een klaer koleur der ſtoffe de ſtoffe bruyn maekt.

Brunit, idem.

Coup de pied is eene kuyp, de welke, met kalk geſteld zynde, in het verwen zeer ras gebruykt word, ofte al te ras.

Cuve d'Inde is eene kuyp geſteld met Indigo zonder Paſtel, (van welk Paſtel gehandeld is) in de welke men verwd, koud zynde.

Cuve en œuvre is eene kuyp, in de welke nog te veel, nog te weynig kalk is, en waer aen niet te kort is, 't en zy de hitte om te verwen.

Cuve garnie, eene kuyp die met haere Ingredienten bezwangerd is, en nog onbequaem om te bewerken, door dien dat zy nog niet genoeg gerezen, ofte gefermenteerd en is.

Cuve rébutée, eene afgewezene kuyp, de welke haere blauwe *Teinture* niet en geeft, 't en zy dat zy koud is.

Cuve qui souffre is eene kuyp, in de welke te weynig kalk is.

Cuve usée is eene kuyp, in de welke te veel kalk is, en die niet en kan bewerkt worden, 't en zy de magt van de kalk verminderd is.

Cuve sourde, ofte doove Kuyp, de welke begint gerugt ofte opspringsel te maeken, gelyk geschied in het bluſſchen van levende kalk met warm water.

Poser une Cuve is eene kuyp in de welke alle de noodige Ingredienten zyn om te verwen, in wat ofte hoedaenig koleur het zy.

Asseoir une Cuve, idem.

Assiette de la Cuve, idem.

Pallier la Cuve is het overblyfsel ofte beslag der kuyp omroeren, ofte koken met het vogt.

Heurter la Cuve is met groot geweld roeren ofte stooten van de oppervlakte der kuyp tot den grond toe, om de zelve logt te geven.

Cuivreux is het schuym, het welk zig vertoond op de bovenvlakte van het bad der kuyp.

Dégarnir la Cuve beteekend, dat men in de kuyp de Zemelen en Mekrap na discretie doet, op dat zy niet te veel en zoude overlast zyn.

Débouilli, ou *débout*, is kleyne lapjes ofte staeltjes verwen, om te zien of het koleur goed is.

Donner l'eau is ophouden van in de kuyp water te gieten, de welke haere blauwe *Teinture* niet en geeft, en vervolgens Indigo daer in te doen, op dat zy die zoude geven.

Donner le pied is kalk in de kuyp doen na evenredigheyd van de Pastel.

Donner le pied ou le fond à une étoffe : dit is aen de ſtoffe die moet geverwd worden een koleur geven, het welk moet dienen voor den grond, en daer een ander koleur moet op geleyd worden. By voorbeeld, om groen te maeken, moet men de ſtoffe geven *un pied de jaune*, dat is een geel koleur, en terſtond de zelve doppen in de blauw-kuyp. Om zwart te maeken, moet men de ſtoffe geven *un pied de bleu*, dat is, eerſt moet zy gedopt zyn in het blauw, en dan terſtond in de kuyp ofte het bad dat met zwart bereyd is.

Demi-Bouillon is den Tarter ofte Wyn-ſteen (in geval het Wyn-ſteen moet zyn) in het gemeyn kokſel verminderen ofte afnemen.

Quart de Bouillon, idem.

Eclaircir is de bruynheyd of donkerheyd van eene geverwde ſtoffe verminderen ofte verlichten.

Event is eene kuyp daer de overblyfsels der *Teinture* in zyn, om de zelve te verlichten en voorders te verſterken.

Eventer une étoffe, is de ſtoffe, uyt de kuyp ofte uyt het forneys komende, terſtond bloot ſtellen aen de locht, op dat het koleur dat zy aengenomen heeft wel zoude in alles gelyk en vereenigd zyn.

Eau crue, rauw ofte ongezoden water, in het welk de zeep haer niet en ondermengeld, nog tot geen ſchuym kan gebragt worden.

Heurée is het ſchuym dat men gemeynelyk ziet op het bovenſte ofte de bovenvlakte van eene ſtilſtaende blauw-kuyp.

Friller is een geluyd geven, ſpringen, kraeken, ofte knarſen, het welk men in de kuyp hoord, eer zy tot haere zaete gekomen is.

Frillement, idem.

Flambures zyn plekken ofte ongelykigheden de welke men bespeurd in eene stoffe die niet volmaektelyk geverwd en is, ofte niet genoeg verlocht of verwaeyd is.

Guesdes, de Pastel-kuypen, en waer zy moeten geplaetst zyn.

Guesderon is den Werkman aen wie de zorg der kuypen bevolen is; want het is van groot gevolg, voordeel, ofte schaede aen eenen Meester Verwer, eenen goeden en getrouwen, ja werkzaemen *Guesderon* te hebben.

Gauder is eene stoffe geel verwen met de Gaude waer van gehandeld is.

Gaudage is de beweging van het geel-verwen.

Garniture is den Indigo die men in de kuyp doet om aen de kalk voor beslag te dienen.

La Pâté is het overblyfsel dat in den grond der kuyp is.

Laisser la laine sur le bouillon, is de wolle vyf ofte zes dagen laeten liggen in eene koele plaets, naer dat zy alvooren twee uren gekokt heeft: dezen vyf à zesdagigen stilstand diend om het kokfel te beter te doen indringen, en te vermeerderen de beweging ofte kragt van het zout.

Liser, een Spreek-woord onder de Zyde-verwers, is de strengen die aen malkanderen gebonden zyn in het bad van onder tot boven roeren, op dat het koleur overal gelykelyk zyn uytwerksel zoude doen.

Maniement is de behandeling van het bad der kuyp om te kennen of zy goed is.

Passes is de stoffen in de kuyp doppen tot verscheyde reyzen ofte erhaelingen.

Rabat is het schuym dat boven het blauw staet, naer dat het wel doorwerkt is met den rekkel-stok:

Répandre la chaux is naer de genoegzaeme mengeling de kalk in de kuyp gieten.

Roſer is een Karmozyn-koleur æen het rood geven, en vervolgens bruynder maeken; het welk tegenſtrydig is aen de levendigheyd en helderheyd.

Rancir is de koleuren helder en levendig maeken.

Rance is als het Scharlaken te ſterk trekt op het Oranje-koleur, ofte wat te geel is.

Racinage is de maniere om de wortelen te gebruyken tot het verwen der wollen.

Rudir l'étoffe is de zwarte verwe vermeerderen, ofte zwarter maeken, door het byvoegen van het Koper-rood, het welk een zeker Berg-zout is.

Rabat is het bruyn-verwen van eene ſtoffe met de noodige ingredienten.

Rabattre is de beweging van eene ſtoffe bruyn te verwen.

Rejets, ziet *Paſſes.*

Santaller is eene ſtoffe doppen in een bad bereyd gemaekt met rood Sandel-hout en andere koleur-gevende ingredienten.

Surmonter la galle, ziet *Rudir l'étoffe*, hier boven.

Trancher, *Tranche*, beteekend dat, als men het geverwd laken doorſnyd, het binnenſte koleur gelyk is aen het buytenſte.

Venir à doux is als de kuyp uytwendig eenig blauw koleur uytwerpt.

Uſer de chaux is als de qualiteyt van de Paſtel meerder ofte minder materie vereyſcht.

***

De voornaemſte ofte bezonderſte Inſtrumenten ofte Gereedſchappen noodig tot de Verw-konſt.

DE Werk-tafels, ofte Werk-banken, waerop men verwd, moeten noodzaekelyk geplaetſt zyn by eene riviere; want men heeft in de Verw-konſt het water overvloediglyk noodig, bezonderlyk om de lakens, de zyden en de wollen, die geverwd zyn, te waſſchen: maer gelyk het dikwyls geſchied dat het water dik en troubel is, door verſcheyde oorzaeken, als zyn heftige winden, zwaere regens, ofte hagel-vlaegen, waer door de modder zig ondermengeld met het water, het welk alzoo zyne heldere klaerheyd verlieſt, zoo heeft men in de groote werk winkels groote kuypen, dienende tot het genoegzaem waſſchen der ſtoffen, by gebrek der zuyvere rivier-waters; welke klaere ſpoeling men voor de gene van de onklaere waters met reden ſtellen moet, om dat zy met geen ſlyk ofte ſtofagtig zand de ſtoffen ofte lakens en verdooven ofte belaeden. Aen eene van deze kuypen zyn gemeynelyk twee werkluyden, de welke met hunne ſteek- ofte ſtoot-boomen de goederen waſſchen en bewerken. De wateren die hier toe moeten dienen, zyn ciſtern- ofte regen-bak-waters; doch zy moeten eerſt door eenen wollen zak gezegen worden, om de zelve te klaeren. Dezen wollen zak is met haeken vaſtgemaekt aen het eynde van eene goôt ofte buyze, door de welke het water in de kuyp loopt, als men dit noodig oordeeld tot het gebruyk.

Ider-een kan ligtelyk begrypen, dat tot het verwen

verwen van ſtoffen, lakens, zyden, gaerens, katoenen en wollen, noodig zyn kopere Ketels, die in ofte boven hunne vuur-ovens moeten geplaetſt zyn, in de welke, met ofte door de *Teinture* voorzien zynde, de goederen, onder een geduerig omroeren, om overal gelykvormig te zyn, moeten gedopt worden, om de koleuren aen de zelve vaſt te hegten, en met hun eenlyvig te maeken.

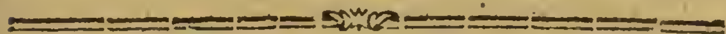
De lakens, ofte andere ſtoffen, de welke, om geverwd te worden, in de kuypen moeten gedopt zyn, en mogen nogtans den grond der kuyp, dat is het overblyfsel van de verwe, dat in de kuyp blyft, niet raeken; anders zouden zy zeer onreyn ofte ongelyk zyn. Om dit ongeval te ontgaen, gebruykt men eenen grooten yzeren Ring, den welken gemakkelyk in de kuyp kan gehangen worden, zonder den grond te raeken. Dezen word van de werkluyden genaemd de *Champagne*. Hy is van onder doorkruyſt met koorden, dienende voor het bedde om de goederen op te leggen. Dezen Band word dan door verſcheyde koorden met haeken aen de kuyp vaſtgemaek ten tyde dat de lakens ofte andere ſtoffen in de zelve hun koleur aennemen. Dezen Ring ofte Band zoude ook konnen en mogen gemaekt zyn van eenig hout dat geene verwe en geeft, nogtans geen eyken- ofte vet hout. Ik zoude zelfs aenraeden deze voor de yzere Banden te ſtellen, ter oorzaek dat het yzer, onderworpen zynde aen het roeſten, veel ligter den roeſt zal uytwerpen door de ſterke en bytende vogten die in de kuyp zyn, en zig vervolgens ondermengelende met de koleuren, aen de zelve, ofte aen de ſtoffen veel ſchaede zoude konnen toebrengen.

De werkluyden in deze Konſt bedienen hun van verſcheyde andere Inſtrumenten, gelyk zyn de *Jatte*, ofte den diepen Kom, om de verwen en andere compoſitien nae de ketels ofte kuypen te draegen; de *Chaſſe-fleurée*, eene ſoort van Lepel, waer mede men het ſchuym van den ketel by een vergaederd en afneemt, op dat het laken niet en zoude geplekt worden; den Stoot-ſtok, om de wollen en zyde-gaerens het boven-dryven te beletten, den Haek, ofte het Trek-yzer, waer door men de lakens tot de kuyp beweegd; eenen Steek-ſtok, ofte Steek-yzer, om de lakens in de kuyp ofte riviere te werpen; den zwaeren houten Plakker, waer mede men het laken klopt ofte ſlaet terwyl het gewaſſchen word; het Zyge-vat voor de vogten; de houte Leeder, die men op de kuyp ofte den ketel legt, om het vogt der uytgetrokkene goederen daer wederom in te brengen; eene Ziſte ofte Teems; de Korven ofte Manden voor de wollen, zyden en gaeren; den Rouſſel-ſtok, om de kuypen te zuyveren.

De wolle lakens, in de ketels ofte kuypen hunne koleuren ontfangen hebbende, zoo haeſt zy bynaer van alle de vogten der verwen ontlaſt, ofte, gelyk zommige werkluyden doen, uytgeperſt zyn, worden deze terſtond op ſterke raemen geſpannen. Dit geſchied in dezer voegen: men maekt beyde de zelfkanten vaſt aen de haeken van het raem, en alzoo worden de twee raem-balken zoo wyd van elkanderen gedreven als den werkman noodig oordeeld dat zy moeten geſpannen worden. In deze geſteltenis laet men die volkomendlyk droog worden, en alzoo beweegd en geſpannen zynde op de werk- en meet-tafel, word de wolle geplat en de lakens gemeten.

Boven de aengetoonde Inſtrumenten en Werktuygen, moet den Verwer nog voorzien zyn van eenen Meulen, in zyn geſlagt *Mortier* genaemd, om den Indigo zoo fyn het mogelyk is te kleynen, of tot fyn poeder te brengen; van eene Vergiet-teſt; eene Schotel met gaten, om de vogten door te zygen; eenen Ketel voor de Preuven; Pannekens, Eemers, Tonnen ofte Tonnekens; eenen Smoor- ofte Bluſch-pot; een Karreken om de goederen van de eene plaets nae de andere te brengen; eenen Vuur-kom om eenige vogten te verwarmen; glaſe Vaten tot behouding der compoſitie van het Scharlaken-koleur; eenen Bezem van biezen, riet ofte lis, om de ketels te zuyveren; hunne Dekſels, Schuur-zand en Spongie, &c. &c.

Het Werk-huys ofte den Winkel der Zydeverwers verſchild weynig van het gene ik betoond heb, daerom zal ruym genoeg zyn eene rype aendagtigheyd op de volgende wyze; want dewyl hunne Inſtrumenten bynaer alle de zelve zyn, en vinde ik niet noodig deze te herhaelen.

Van de Koleuren der groote en goede Teinture.

MEn naemd alle de vaſtſtaende, dat is onveranderlyke koleuren, de koleuren van de groote ofte goede Verwe. Zomwylen naemd men de eerſte koleuren fyne, en de andere valſche koleuren; maer deze ſpreek-wys kan aen dobbelzinnigheyd onderworpen zyn: want men maekt dikwyls maer al te weynig verſchil tuſſchen de fyne en hooge koleuren, die deze zyn, in de welke de Cochenille gebruykt word, welkers weerde

ofte prys veel hooger is als de weerde ofte den prys van de andere.

De ondervindingen, die de alderzekerste wegwyzers zyn, zoo in de natuurkunde als andere wetenschappen, hebben aengetoond dat de verscheydendheden der koleuren, volgens het voorgaende onderscheyd, ten deele afhangen van de bereyding der materie ofte stoffe die men wild verwen, en ten deele van de verkiezing der koleur-gevende materien de welke men tot zoo ofte zulk een koleur wild gebruyken; zoo dat men wel mag peyzen en opregtelyk zeggen den algemeynen grond dezer konst te zyn de kennis der poreuse ofte doordringelyke lichaemen die geverwd moeten worden, aen hun mede te deelen de kleyne en subtiele deelkens van eene vremde materie (gelyk is de koleur-gevende) en die daer zoodaenig aen vast te hegten, dat zy, nog door den regen, nog door de doordringende straelen der zonne, hunne eerst aengenomen koleuren en konnen verliezen, nog de zelve eenigzins verhinderd worden: ook in de verkiezing van vasthoudende en koleur-gevende deelkens, die de stoffen, lakens, wollen, ofte zyden, in hun konnen ontfangen, en ontfangen hebbende, met hun konnen vereenigd behouden.

Deze opening der poriën ofte zweet-gatjens van de stoffen die de koleuren moeten ontfangen, geschied door het kokende water, het welk bezwangerd is met de respective zoute ofte ziltagtige mineraele stoffen die noodig zyn om de koleur-gevende substantien ofte materien in hun te dringen, en nu de zelve ontfangen hebbende, en door de koude toesluytende, te blyven behouden: uyt het welk klaerelyk volgd, dat de poriën ofte

vezeltjens der wolle, van de welke de ſtoffen ofte lakens moeten gemaekt worden, wel behooren gewaſſchen te zyn, opender en vaſthoudender gemaekt, en dan geſloten, op dat zy de koleur-gevende deeltjens in hun zouden konnen behouden, even als eenen diamant in de kas van eenen ring behouden word.

De dikwyls erhaelde ondervinding geeft ons genoeg te kennen dat 'er geen koleur-gevende ingredient en is der klaſſe van de groote ofte goede *Teinture*, of het heeft eene ſaementrekkende en verhaeſtende kragt, minder ofte meerder volgens zyne hoedaenigheyd; dat deze genoeg is om de aerde af te ſcheyden van den aluyn, een van de bezonderſte zouten die gebruykt worden tot de bereyding der wollen de welke moeten geverwd worden; en dat deze aerde, vereenigd zynde aen ofte met de koleur-gevende deeltjens, gelyk eene ſpecie van lak maekt, onvergelykelyk fynder als het gene de Schilders gebruyken; dat men ook in de levendige koleuren, gelyk het Scharlaken is, geenen aluyn en mag gebruyken, maer dat men in de plaets van den aluyn, en de aerde van den zelven, de welke gemeynelyk uyt haere nature wit is, als den aluyn van den alderbeſten is, moet gebruyken eene andere witte materie, die aen de koleur-gevende deeltjens diend tot eene vaſthegting aen de lichaemen die moeten geverwd worden; te weten het thin, ofte tin, zekere berg-ſtoffe. Dit zuyver tin, ondermengeld met de andere noodige ingredienten, door het koken, opend de zweet-gatjens der wolle lakens de welke het Scharlaken-rood moeten ontfangen, en zy blyven onveranderlyk door de koude in de zelve beſloten.

'tIs dan het alderwaerſchynelykſte, dat de koleuren van de kleyne ofte valſche Verwe een groot gebrek hebben, om dieswil dat de lichaemen die moeten gekoleurd worden, te vooren niet genoegzaem bereyd gemaekt en zyn om de koleuren te ontfangen, en dat zy gemeynelyk maer op de uytwendige deelen, zonder de inwendige te raeken, gebruykt worden; ook, dat de koleuren zomwylen wel in eenige poriën ofte zweet-gatjens gedrongen worden, de welke nogtans onbequaem zyn om de zelve te ontfangen, ofte die eenigzins ontfangen hebbende, te konnen behouden. Dit is dan de oorzaek dat zy aen den minſten toeval onbequaem zyn te wederſtaen, en ligtelyk gequetſt worden; dat zy door regen en heftige zonneſchyn zoo ligtelyk verdwynen; dat zy door de ſcherpe vogten geheel van wezen veranderen, en niet wederom tot hunnen eerſten luyſter konnen gebragt worden.

Waer het zaeken dat onze eeuwe zoodaenig verlicht waere, dat men aen de koleur-gevende houten, die de Kleyn- ofte Valſch-verwers gebruyken, eene vaſtſlaende kragt, de welke zy te kort hebben, konde geven, en dat men de wolle bereyd maekte om deze te ontfangen gelyk men de zelve bereyd, by voorbeeld, voor andere roode koleuren, ofte voor de Mekrap, het is zeker dat men eenen voordeeligen middel zoude uytgevonden hebben om het koleur-gevende hout tot gebruyk der groote en goede *Teinture* te brengen, daer nogtans het zelve tot nu toe alleen diend voor het gebruyk der kleyne en valſche *Teinture.*

Van het Blauw.

HEt blauw Koleur vereenigd zig met de wollen, ofte wolle stoffen, van wat geslagt dat zy zouden konnen zyn, zonder dat het noodig is eenige andere bereyding te maeken, als de wolle, ofte wolle stoffen, te laeten weeken in ruym lauw water, de zelve vervolgens wel uyt te perssen, ofte de vogten te laeten uytdruppen. Deze voorzorg is zeer noodzaekelyk, op dat het koleur zig ligtelyk zoude konnen dringen in het lichaem der wolle, en haer overal gelykelyk vasthegten; en dezen regel is algemeyn voor alle de koleuren, van wat geslagt zy mogten zyn, zoo wel voor de gesponnen wolle, als de wolle stoffen.

Aengaende de wollen die nog op de vellen zyn, de welke dienen voor de fabrieke der lakens, de gemengelde en ongemengelde, is het voor alle deze zeer noodig geverwd te worden eer dat zy gesponnen zyn; maer voor dat zy geverwd worden, moeten zy op het aldervolmaektste gewasschen zyn, op dat zy het alderminste vet niet en behouden; anders zouden zy onbequaem zyn om eenige verwe aen te nemen: ook behooren de wollen, ofte andere wolle goederen, de welke een ander koleur moeten aennemen, ofte erverwd worden, eerst in het warm water weeken, op dat het koleur overal en aen alles gelykelyk zyne kragt zoude konnen mededeelen.

Van de vyf eerste, ofte moederlyke Koleuren, waer van ik gehandeld heb, zyn 'er twee die

eene bezondere bereyding noodig hebben, de welke gelegen is in voor de zelve te gebruyken eenige ingredienten die geen koleur en geven, maer de welke door hunne zuuragtige ſcherpigheyd en de ſubtiele fynigheyd der aerde, de zweet-gaten ofte poriën der wolle bereyden om het koleur te ontfangen. Deze bereyding word genaemd *het Kokſel;* doch dit veranderd volgens de natuur en de verſcheydendheyd der koleuren, by de Verwers genaemd *Nuance.* De koleuren die de voorbereyding noodig hebben, zyn het rood en het geel, en de koleuren die van de zelve voordkomen. Het zwart vereyſcht eene bereyding die aen het zelve bezonderlyk noodig is; het blauw en het bruyn, het racine- ofte wortelkoleur, en vereyſſchen geene voorbereyding, maer het is genoeg dat de wolle wel zuyver gewaſſchen, t'eenemael haere vettigheyd benomen en geweekt is; ja zelfs voor het blauw word er geene andere manier van doen vereyſcht, als de wolle, geweekt zynde, in de kuyp te werpen, en de zelve daer zoo korten ofte langen tyd in te laeten, als dat men het koleur ligt ofte bruynblauw wenſcht te hebben. Deze reden, gevoegd zynde by eene andere, de welke noodig oordeeld voor vele koleuren dat de wolle te vooren geverwd zy door het blauw koleur, is oorzaek dat men hier van de alderzekerſte regels zal geven; want, is het zaeken dat het zeer gemakkelyk valt de wolle in het blauw te verwen, als de blauw-kuyp eens wel bereyd is, 't en is nogtans niet gemakkelyk de zelve te bereyden; want dit is eene van de moeyelykſte werkingen der geheele Verw-konſt.

Daer zyn dry verſcheyde ingredienten noodig

tot het blauw-verwen, te weten, het Paſtel, de Weede, ofte Weed, (zeker kruyd, geſtampt en gedroogd) de Vouéde, Wouwe, ofte Tutumkruyd, en den Indigo. Men zal de bereydmaeking van deze materien geven, beginnende van het Paſtel, de Weede, ofte Weed.

Van de Paſtel- ofte Weed-kuyp.

OM de Weede ofte het Paſtel werkſtellig te maeken tot de blauwe Verwe, bediend men zig van groote houte Kuypen, van thien à twaelf voeten diamétre, ofté middelſtreep, en van zes of zeven hoog, beſlaegen met yzere banden, van dry tot dry voeten van malkanderen. Als zy gemaekt zyn, men graefd ze in de aerde, zoodaenig dat zy maer dry ofte vier voeten boven den grond uyt en ſpringen, ten eynde dat de werkluyden te gemakkelyker de wollen ofte wolle ſtoffen, de welke in de kuyp zyn, zouden konnen bewerken. Dit geſchied met kleyne dobbele haekskens, die aen de kuyp rondom vaſt zyn, om de koorden, daer de goederen aen vaſt houden, aen te haeken.

Gemeynelyk en zyn de gronden dezer Verwkuypen van geen hout gemaekt, om alle perykelen en onheylen te ſchouwen, de welke, zoo door het rotten als door den zwaeren arbeyd, zouden konnen onvoorziens voorvallen; maer men metſt de gronden, en men terraſt de zelve: doch ik en zeg niet dat dit noodzaekelyk is; want ik zeg het alleenelyk om dat het laſtig is dat den grond van eene zoo groote kuyp zoo veel arbeyd kan onderſtaen, zonder eenig perykel door den

zwaeren laſt der ingredienten te moeten vreezen: want, hoe grooter de kuypen zyn, hoe volmaekter het werk is.

Men neemt gemeynelyk dry ofte vier baelen Paſtel, en de kuyp ordentlyk gezuyverd zynde, maekt men den toeſtand der *Teinture* op de volgende maniere. Men vold eenen koperen ketel op, ſtaende by de kuyp, met ſtilſtaende bedorven water; hoe meer het zelve bedorven is, hoe beter: en is 't dat men zoodaenig water niet ter hand en heeft, men doet in den ketel eene hand vol Geneſtrolle, ofte Hooy, dat is te zeggen ontrent dry ponden, met acht ponden zwartagtige Mekrap. Dit gewigt en moet nogtans zoo juſt niet zyn, en om de Mekrap te ſpaeren, mag men nemen van de oude en lang bewerkte Mekrap, de welke het beſte uytwerkſel doet.

Den ketel nu vervold zynde, doet men den zelven koken eene ure en half, ja zelfs twee, en dry uren: dan giet men het water, door middel van de goôt, in de groote kuyp, wel gezuyverd, en op den grond van de zelve legt men eenen hoed vol tarwe-zemelen, geduerig het kokende vogt uyt het forneys in de kuyp gietende. Terwyl het loopt, doet men de baelen Paſtel in de kuyp, de eene naer de andere, om de zelve te beter en gemakkelyker met den Mengel- ofte Rouſſel-ſtok te konnen breken en mengelen. In dezer voegen moet men voordwerken tot dat het heet bad zoo verre in de kuyp geydeld is dat zy half vol is, ofte wat meer; dan zal men de zelve zeer nauwkeurig met wolle ſargien toedekken, en alzoo in dezen ſtaet vier goede uren laeten trekken en ruſten.

Naer de ruym vier uren getrokken te hebben,

zal men de kuyp de locht geven en laeten koud worden, en men zal voor elke bael Paſtel eene goede houte ſchotel levende Kalk in de kuyp gieten. Alswanneer dat naer de verdeyling ofte verſtroying van de Kalk de ingredienten der kuyp t'eenemael zullen gemengeld en gezonken zyn, men zal de zelve wederom dekken gelyk te vooren, uytgenomen dat men een open plaetsken van vier vingeren zal laeten om de locht te vatten.

Vier uren daer naer zal men het vogt der kuyp verminderen, ofte afkorten; men zal de zelve wederom dekken, en twee à dry uren laeten ruſten; maer men moet een locht-gatjen in het dekſel laeten, gelyk gezeyd is.

Naer deze dry uren mag men haer nog eenig vogt ontnemen, alles wel roerende en onder-een werkende. Is het zaeken dat de kuyp haer blauw Koleur nog niet genoeg uyt en werpt, ofte vertoond, zoo moet zy, naer dat zy wel onder-een geroerd is, nog eene ure en half ruſten; wel zorgende, is 't dat zy haer nog niet veerdig en maekt, ofte haer koleur nog niet genoeg en geeft. Alsdan zal men de kuyp het water geven met den Indigo ondermengeld, in zoodaenige quantiteyt als men noodig zal oordeelen. Gemeynelyk gebruykt men hier toe het week-water, het welk uyt de blauw-kuyp geſchept is, eenen koperen ketel, ofte pot, ofte grooten eemer, die gemeynelyk van deze werkluyden gebruykt word, vol, voor elke bael Paſtel. De kuyp nu opgevold zynde tot zes vingeren van den boord, moet de zelve tot den grond toe zeer wel omgeroerd worden, en gedekt gelyk te vooren.

Eene ure naer dat de kuyp het water ontfangen

heeft, zal men de zelve wederom geven twee houte schotels levende Kalk voor elke bael Pastel, wat meerder ofte minder, volgens de qualiteyt van het Pastel, en volgens dat men oordeeld dat het kan draegen.

De kuyp nu wederom gedekt zynde, zal men naer den tyd van dry uren een staeltje van laken ofte stoffe, het welk, gelyk gezeyd is, te vooren in warm water wel moet doorweekt zyn, laeten hangen in de kuyp tot het midden toe den tyd van eene ure; naer welken tyd men het staeltje zal uyttrekken, en konnen ondervinden of de kuyp in haeren volkomen goeden stand is; het welk gy zult kennen aen dit teeken, is het zaeken dat het staeltje met een lieffelyk groen koleur te voorschyn komt, en eenen oogenblik in de locht geweest hebbende, seffens in een schoon blauw veranderd is.

Dry uren naer deze werkstelling zal men de kuyp wederom zeer wel onder-een roeren, daer Kalk in strooyen zoo veel als zy noodig heeft, en de zelve wederom toedekken; en naer eene ure en half, de kuyp stil en gezonken zynde, zal men wederom een ander stael in de zelve hangen gelyk gezeyd is, het welk men niet zal uyttrekken, 't en zy naer het verloop van eene ure en half, om ten vollen het uytwerksel van het Pastel te zien. Is het zaeken dat het stael een schoonder groen heeft aengenomen, en dat het zelve, in de locht zynde, een diep blauw koleur aenneemt, zal men, tot volle verzekering van de kuyp, nog een ander stael gebruyken, en ziende dat dit derde stael op het alderschoonste gekoleurd is, zal men in de zelve nog warm water, nog treksel van Mekrap meer by-

voegen, maer alleenelyk, wederom wel geroerd zynde, zal men, zulks noodig oordeelende, daer eenige Kalk byvoegen. De noodzaekelykheyd van de Kalk by te voegen, zal men ligtelyk konnen kennen uyt de handeling en den reuk der verwe.

Dit alles nauwkeuriglyk werkstellig gemaekt zynde, zal men de kuyp nog eene ure dekken, en in dezen goeden staet zynde, zal men de stoffen, de welke moeten geverwd worden, tot de kuyp bewegen, op de maniere die ik beschreven heb, zonder den grond te raeken. Dit word genaemd *de Opening der Kuyp.* Om alle misslagen voor te komen, wil ik my wel de moeyte geven een weynig van het voorzeyde te erhaelen; te weten, dat de opening der kuyp gedaen zynde, in de zelve de *Champagne* moet gehangen worden, op dat de lakens, wollen ofte stoffen den grond niet en zouden raeken, en alzoo grootelyks geplekt worden.

Men behoord zig nogtans niet t'eenemael te vreden te houden, met dat men weet ofte kend hoe dat men eene kuyp in haeren vollen stand moet stellen, maer men behoord daer-en-boven de kennis te hebben om de zelve wel te bestieren en te bewerken: daerom is het van een groot gevolg, dat de Verwers voorzien zyn van nauwkeurige en oplettende werkluyden, de welke bequaem zyn om te konnen onderscheyden of eene verw-kuyp haere volle bequaemheyd heeft om blauw te verwen, ofte niet.

De Blauw-kuyp heeft haere volle bequaemheyd, alswanneer het beslag ofte de moere, de welke in den grond der kuyp is, het koleur heeft van een donker groen, en als dit veranderd

uyt de kuyp zynde. Gelykelyk kan men van den welſtand der kuyp oordeelen aen het ſtaeltje het welk eene ure in de zelve geweeſt heeft; is het zaeken dat het zelve, voor dat het in de locht geweeſt is, een vaſt en ſchoon kruyd-groen koleur heeft, zoo mag men zig vaſtelyk verzekerd houden dat de kuyp haere vereyſchte volmaektheyd heeft.

Naer dat nu de Blauw-kuyp na den wenſch is, en zeer wel bewerkelyk, zal men zien dat het bovenſtaende vogt klaer en roodagtig is, en de druppels, de welke van den Roer- ofte Rouſſel-ſtok vallen, zullen aen de oog bruyn ſchynen te zyn.

Daer en zyn maer twee ongevallen, aen de welke de kuyp kan onderworpen wezen: deze zyn, dat 'er te veel, ofte te weynig kalk kan in wezen; maer de volleerde en ervaerene werkluyden weten dit gebrek te erſtellen, met in de kuyp by te voegen *Tartre* of Wyn-ſteen, ofte wel Zemelen, ofte Piſſe, als zy oordeelen dat 'er door het dikwyls erhaelen te veel kalk in de kuyp geſtort is; maer is 'er te weynig, door de vreeze van eenen misſlag te begaen, in geſtort, de kalk moet 'er noodzaekelyk bygevoegd worden, uyt vreeze van de *Teinture* te bederven, het welk geſchied, als het Paſtel de kalk als ingeëten ofte overmeeſterd heeft; altyd zorgende van de kuyp wel en zeer wel tot den grond toe om te roeren, als men ophoud van werken, op dat zy des anderen dags gezonken zynde, haere volle bequaemheyd mag hebben om bewerkt te worden.

De quantiteyt van het Paſtel en den Indigo, die noodig is om eene volmaekte Blauw-kuyp te

ſtellen, moet over-een komen met de hoedaenigheyd ofte grootheyd der kuyp, wel agt nemende dat een pond van den alderbeſten Indigo zoo veel uytwerkſel doet als zeſthien ponden Paſtel; zoo dat zes ponden Indigo genoegzaem zyn voor eene bael Paſtel wegende ontrent honderd en vyftig ponden.

Zoo haeſt de kuyp door het gebruyk begint te verflauwen en te verkoelen, men moet de zelve verwarmen: deze werkſtelling vereyſcht zoo veel zorg als om de kuyp te ſtellen. Om hier toe te komen, men moet eerſt de kuyp wel onder-een roeren, naer de zelve opgevold te hebben met warm water, en dan de kuyp laeten ruſten ten minſten twee dagen: alsdan ſteld men het *Brevet*, dat is het Paſtel- ofte Verwarm-vat, in den koperen ketel: hier door is te verſtaen, dat de ingredienten (*) de welke in de kuyp zyn, moeten overgeſteld worden door de goôt in den ketel. Nu, deze ingredienten kokende, worden wederom op de zelve maniere overgebragt van den ketel tot de kuyp, den grond, de moere, ofte de pâte, ſterk roerende, terwyl het vogt door de goôt in de kuyp loopt, om alles wel te ondermengelen. Men mag alsdan ook eenen ketel met gereedgemaekten Indigo in de kuyp ſtorten. Door den gereedgemaekten Indigo word verſtaen dat den zelven zeer fyn moet gevreven ofte geſtampt zyn, en dat men den zelven dan in eene goede quantiteyt water dry quarten van eene ure ſterk moet laeten koken, daer by voegende op tachentig ponden twaelf ofte derthien ponden Mekrap,

(*) *Door de Ingredienten verſtaet men het getrokken Vogt.*

en ontrent veertig ponden Potasſche (*Cendres gravelées*) alles komende op vyf en-twintig eemers klaer water. Men mag hier ook nog byvoegen eenen hoed vol Tarwe-zemelen.

Naer dat de kuyp nu verwarmd is, men moet wagten van de zelve te bewerken tot dat zy genoeg gerezen ofte gefermenteerd is; want indien men dit te vroeg dede, zy zoude geheel troubel worden: het zelve ongemak zoude voorvallen, waer 't dat men maer weynig van den grond ofte de moere in den ketel gedaen had ten tyde van het verwarmen. De remedie in dit geval is, de kuyp te laeten ruſten tot dat zy op haeren ſtand gekomen is; het welk meerderendeel op eenen dag geſchied.

Men kan eene kuyp ſtellen alleenelyk met Paſtel, zonder Indigo; maer, boven dat het blauw zoo ſchoon niet en zoude zyn, zoo en zal de groote quantiteyt van het Paſtel, die men hier toe zal moeten gebruyken, den koſt van de verwe niet verminderen: want de dikwyls erhaelde ondervindingen hebben klaerlyk getoond, dat vier ponden van den alderbeſten Indigo, den welken uyt Guatimalo komt, zoo veel uytwerkſel doet, ofte *Teinture* geeft, als eene bael Paſtel van Albigeois, en vyf ponden Indigo zoo veel als eene bael Paſtel van Lauragais, de welke gemeynelyk weegt twee honderd en thien ponden: vervolgens is het gebruyk van den Indigo, gemengeld met het Paſtel, zeer geſpaerzaem en van veel minderen koſt.

Den Indigo, den welken tot de Paſtel-kuyp geſchikt is, heeft noodig dat hy in eenen bezonderen ketel bereyd gemaekt word, van den welken den genen die blauw verwd moet voorzien zyn,

zyn, om den Indigo te ſmelten, ofte tot verwe te brengen. Tachentig, ofte honderd ponden Indigo vereyſchen eenen ketel die dertig ofte vyf-en-dertig eemers nat kan inhouden. (*)

Het bereyden van den Indigo geſchied op de volgende wyze. Men ſteld hem aen gelyk eene looge, dat is, men vold den ketel, daer in gietende vyf-en-twintig eemers klaer water: men doet 'er by eenen hoed vol Gruys van Tarwe, met twaelf à derthien ponden Mekrap, en veertig ponden Potaſſche: deze quantiteyt van Ingredienten is de juiſte maete voor tachentig ponden Indigo. Men moet alles te ſaemen zeer ſterk laeten koken den tyd van dry quarten van eene ure, dan terſtond het vuur van onder het forneys trekken, en alzoo deze looge laeten ruſten den tyd van eene halve ure, ten eynde dat de pâte ofte moere op den grond zoude zinken. Dan moet men al het klaer vogt uytſcheppen, en in zuyvere tonnekens ofte vaten, hier toe alleen dienende, bewaeren. Daer naer moet men de pâte ofte moere, de welke in den grond van den ketel gebleven is, uytnemen, den ketel wel zuyveren, en het klaer vogt, dat in de tonnekens ofte vaten is, in den ketel gieten, onder den zelven een kleyn vuurken aenſteken, en in den zelven tyd den fyn-gemaekten Indigo, in gewigt van tachentig ponden, in den ketel doen. Men moet dit bad in eene groote hitte houden, zonder koken nogtans; en het ſmelten van den Indigo behulpzaem zyn door een geduerig roeren met een kleyn Rouſſel ſtoksken zonder ophouden,

(*) *Het gene dat in het groot word voorgeſteld, kan in het kleyn geſchieden.*

op dat den Indigo niet en zoude konnen aenbranden op den grond van den ketel : men moet nauwkeurig opletten dat dit bad altyd blyft behouden de zelve warmte ; nogtans moet men van tyd tot tyd in het forneys gieten het water van gebluſchte kalk, het welk men hier toe te vooren bereyd heeft.

Als men nu op den grond van den ketel geene gryzelingen meer gewaer en word , en dat den Indigo geheellyk ſchynt met het water geïncorporeerd te zyn , ofte geſmolten , zoo zal men het vuur van onder het forneys weeren , en men zal alleenelyk maer weynige koôlkens met de aſſche laeten, om eene lauwagtige warmte te konnen behouden. Dan moet men den ketel dekken , en in den zelven een ſlaeltje hangen , het welk te vooren natgemaekt is , om te konnen beſpeuren of het ſlaeltje groen geverwd uyt den ketel zal komen , en of dat groen koleur door de locht in blauw veranderd : want , waer het zaeken dat dit alzoo niet en geſchiedde , zoo zoude men by dit bad moeten voegen eene nieuwe looge , bereydgemaekt gelyk de voorgaende. Het is van deze ſmilting ofte bereydmaeking van den Indigo dat men gebruykt eenen , twee , ofte meer eemers , om deze te ondermengelen met het Paſtel , om een ſchoon en helder blauw koleur te maeken.

Deze beſchryving ofte onderwyzing van de Paſtel-kuypen is niet ten vollen over-een-komende met het gebruyk het welk hedendags geplogen word , maer zy is verre de alderbeſte, volgens de onderrinding die van de alderervaerenſte Meeſters in de Verw-konſt geplogen is gebruykt te worden

Men moet in groot aendagt nemen van de Paſtel-kuyp noyt te verwarmen , ’t en zy dat

eze eerſt werkſtellig gemaekt is ; dat is te zeg-
en, dat zy niet te veel, nog te weynig kalk en
nag hebben ; zoodaeniglyk dat zy , om in ſtaet
zyn van bewerkt te worden, niet te kort en
eeft als de warmte. Men zal ook ligtelyk kon-
en beſpeuren dat de kuyp met te veel kalk be-
eden is aen den reuk, dat is te zeggen aen den
ytenden en ſcherpen reuk, den welken men lig-
lyk gewaer word. Men oordeeld ook het tegen-
eel, dat is, dat de kuyp met te weynig kalk
elaeden is , als zy eenen al te zoeten geur van
aer geeft, en als het ſchuym , het welk zig boven
ertoond, roerende met den Roeffel- ofte Mengel-
ok, een bleek blauw koleur van zig geeft.

Men moet ook groote aendagtigheyd maeken ,
s men de kuyp wild verwarmen , dat men de
elve des avonds te vooren niet en mag met kalk
elaeden; wel verſtaende dat zy het zelve niet te
eel noodig en hadde : anders zoude de kuyp in
rykel z n ; want door het verwarmen geeft
en zeer veel roering aen de kalk , de welke
reede genoegzaem in de kuyp is.

Men doet gemeynelyk nieuwen Indigo in de
uyp elke reyze dat men de zelve wild ofte moet
rwarmen , en dit moet geſchieden volgens de
oedaenigheyd der goederen de welke men wild
erwen ; doch dit zal niet noodig zyn, als men
aer weynig goederen moet verwen , en maer
en bleek blauw noodig heeft.

Volgens de oude Reglementen , eenen Verwer
n vermogt maer zes ponden Indigo te gebruy-
en voor eene ganſche bael Paſtel , om dieswil
at men alsdan geloofde dat het koleur van den
ndigo niet te vaſtſtaende en was , en dat het
aſtel , in zekere quantiteyt gebruykt, alleen vaſt

ſtond, en ook onwederſprekelyk ſchoon was; doch door de ondervindingen van veele ervaeren Meeſters in de Verw-konſt, heeft ider-een moeten bekennen, dat het koleur van den Indigo alleen zoo goed, zoo helder, zoo vaſtſtaende en wederſtaende is aen den regen, de locht en de zonne: als den genen die met het Paſtel ondermengeld is: daerom heeft men dezen Artikel ervormd oft veranderd in het jaer 1737, en men heeft toe gelaeten aen de Groot- en Goed-verwers van i hunne kuypen zoo veel Paſtel en Indigo te ge bruyken als zy oordeelen noodzaekelyk te zyn.

Alswanneer dat eene kuyp twee à dry mael verwarmd geweeſt, en men de zelve wel bewerk heeft, men bewaerd gemeynelyk het zelve bad, dat is de moere, uytgenomen dat men een de daer van afneemt, en in de plaets van het a genomen Paſtel nieuw byvoegd. Hier van en ka men geene vaſtſtaende quantiteyt den Lezer voo ſtellen, dewyl dit afhangt van het werk of hoedaenigheyd van het zelve, het welk d Verwer moet verrigten. Daer zyn Verwers welke veele jaeren dit bad bewaeren, en h zelve maer en voorzien van verſch Paſtel en I digo volgens dat zy hun bad moeten bewerke andere zyn 'er ook, de welke hun bad t'een mael verwyzen en vernietigen, als hunne ku zes ofte zeven mael verwarmd is, en als zy gee *Teinture* ofte Verwe meer en geeft. Daer en alleenelyk maer een gebruyk dat ons kan leer welke van deze twee pratyken de beſte is: ondertuſſchen geloof ook dat den Lezer met zal van het zelve gevoelen zyn, dat het verni wen van tyd tot tyd der *Teinture* moet voo brengen veel zuyverder, levender, vaſter

helderder koleuren, als de kuyp welkers kragten t'eenemael zyn uytgeput. Men moet daer-en-boven nauwkeuriglyk opletten van de kuyp niet te verwarmen voor alëer dat zy van haere noodige kalk voorzien is; want zy haer in het verwarmen terſtond zoude omkeeren, en in perykel zyn van t'eenemael bedorven te wezen: dit ongeval kan ook voorvallen als men denkt dat 'er kalk genoeg in de kuyp is, en dat 'er nogtans te weynig in is; daerom, de kalk door de warmte terſtond vernietigd zynde, is de kuyp in groot perykel. Is het zaeken dat men dit ongeval tydelyk kan voorkomen en bemerken, de remedie hier toe is, van de zelve kuyp met haere noodige kalk te voorzien, en niet te verwarmen 't en zy dat zy eerſt wel gezonken is.

Als men de kuyp wild ofte moet verwarmen, men moet grootelyks in agt nemen dat men de pâte, dat is de moer ofte den Indigo die in de kuyp is, te ſaemen met het vogt moet in den ketel doen. Ook moet men letten van het forneys niet te laeten koken; want alzoo zouden alle de *volatile* ofte vlugtige geeſten, de welke tot het werk noodzaekelyk zyn, terſtond vliegen. Daer zyn nogtans eenige Verwers, de welke, in het verwarmen van hunne kuypen, de pâte ofte den Indigo te ſaemen met het vogt niet en ydelen uyt den ketel in de kuyp, en die maer den Indigo in de kuyp en doen als de zelve in het werk begint te komen. Deze voorzigtigheyd gebruyken zy alleenelyk maer uyt vreeze van ſlegten uytval en van den Indigo te verliezen: doch op deze maniere voordgaende, en kan onmogelyk den Indigo noyt zoo wel zyn koleur geven; want men is verpligt van de kuyp zoo haeſt te bewerken als

zy bequaem is, om den tyd der warmte niet t verliezen, en den Indigo zoo korten tyd in d kuyp met het vogt vermengeld zynde, is onbe quaem om ten vollen zyn koleur te geven en zi t'eenemael te incorporeren ofte eenlyvig te mae ken, op wat maniere dat men werkt ofte nie Vervolgens 't is het waerschynelykste, dat he beter, jae noodzaekelyk is, dat men den Indig te saemen met het vogt in de kuyp beweegd, e dan te saemen wel onder-een roerd en mengeld op dat, alles gemengeld en gezonken zynde, d kuyp met goeden uytval mag bewerkt worden.

Gemakkelyke en min gevaerlyke Reflexie in Holland geplogen.

DAer worden aldaer kuypen gemaekt di niet noodig en hebben verwarmd te wor den zoo dikwyls als elders geplogen word: mer vind dusdaenige in Vrankryk en Engeland. He opperste deel, het welk buyten de aerde staet zynde van dry voeten in de hoogde, is gemaek van koper: dit kopere werk heeft rondom zi een kleyn muerken van rood steen, beginnend boven het hout der kuyp, en vyf à zes duymer afgescheyden van het koper. In deze tusschen plaets gebruykt men braisen, ofte kolen, de welke men in brand houd; waer door de kuyp langer tyd warm blyft, en bequaem is om zeer wel be werkt te worden, zonder dat het noodig is van alle andere moeyte en perykel te hebben om de zelve te verwarmen. Maer, in het tegendeel, zyn deze kuypen wat zekerder, zy zyn ook veel kostelyker als de andere; maer zy zyn veel ge-

makkelyker, voornaemendlyk om door deze kuypen veel klaerder koleuren voord te brengen als door de andere, dewyl zy, uyterlyk wel gezonken zynde, altyd konnen bewerkt worden, al is het zaeken dat de koleuren de welke geen voedſel en bekomen veel flauwer zyn als de andere. Het een nog het ander en geſchied niet aen de algemeyne kuypen, de welke van tyd tot tyd moeten verwarmd, en vervolgens met nieuw voedſel voorzien worden: deze maeken hunne koleuren veel dieper ofte bruynder als men dikwyls wel zoude wenſchen, en dit ongeval kan men nouwelyks ontgaen, 't en zy door de kuyp meer en meer te laeten verkoelen; maer alsdan en zyn de koleuren wederom zoo goed, nog zoo vaſt, nog zoo levende niet. Doch om de koleuren na wenſch te maeken in en door de gemeyne kuypen, zoo is het beter dat men bezondere kuypen maekt, de welke ſterk zyn in Paſtel, en flauw in Indigo. De reden hier van is, om dat ze alsdan hun koleur veel traeger geven, en de klaere koleuren worden met meerder gemak gemaekt.

De wyd-vermaerde Heeren *van Robbais*, ofte hunne naerzaeten, hebben in hunne Manufacture vier Hollandſche Kuypen, welkers diepte is van zes voeten: de dry voeten en half in de hoogde zyn van koper, en de twee andere voeten en half, de welke in de aerde gegraven zyn, van lood: den diametre, ofte middelſtreep van het onder-deel is van vier voeten en half, en den genen van het bovenſte deel in koper van vyf voeten en vier duymen; in der voegen dat zy ontrent inhouden achtthien oxhoofden nats.

De kuyp der *Vouéde*, de welke eene Plant is

die in Normandiën groeyd, en in het Vlaemsch genaemd word Wouwe, ofte Goude, ook Weede en Lutum-kruyd, en verschild in geene maniere van de Pastel-kuyp om de zelve te stellen en te bewerken: het eenigste verschil dat 'er tusschen de kruyden zoude konnen bemerkt worden, is dat de Wouwe van mindere kragt is, en ook minder koleur voordbrengt.

Men maekt nog andere kuypen van Indigo, de welke in hunnen aenstel ofte bereydmaeking zeer eenvoudig zyn: men mengeld tot deze kleyne werkstelling maer een pond Potassche met een pond Indigo, en men doet in de kuyp ofte den pot eene gelyke quantiteyt, dat is te zeggen zoo veel ponden Potassche als ponden Indigo: maer, gelyk deze kuypen ofte potten in geen gebruyk en zyn by de Wolle verwers, zoo en zullen wy hier niet voorder van handelen.

Andere Kuyp van Indigo.

DEze word koud gemaekt, bekomt haer koleur zonder het vuur, en word ook koud gebruykt: dit geschied in dezer voegen. Men neemt eene pinte sterken Wyn-azyn voor elk pond Indigo: deze twee Ingredienten laet men te saemen trekken vier-en-twintig uren op de warme assche: daer naer, is het zaeken dat den Indigo niet t'eenemael gesmolten en is, zoo zal men den zelven met den Azyn in eenen mortier vryven, en men doet 'er van tyd tot tyd wat *Urine*, ofte Mans-Pisse by, maer geene van vrouwen, en ook wat Mekrap zeer wel getrokken. Als deze Ingredienten zeer fyn onder elkan-

deren gemengeld zyn, doet men geheel deze mengeling in een vat ofte tonneken, vervold met *Urine*, ofte Mans-Piſſe. Deze Blauw-kuyp is zeer gemakkelyk, zoo om te bereyden als om te bewerken; want, eens bereyd zynde, blyft zy bequaem zoo lang tot dat zy t'eenemael is uytgewerkt; zoo dat men altyd met deze kan werken, daer, in het tegendeel, de andere den dag te vooren moeten bereyd gemaekt zyn, om des anderen dags te konnen bewerkt worden.

Men kan ook warme kuypen van Indigo maeken met de Piſſe, en dit geſchied op de zelve maniere gelyk boven gezeyd is van de koude; doch, dewyl deze in geene Manufacturen in het gebruyk en zyn, en dat de gene die in deze goeſte zyn gemaekt geweeſt, maer alleen gediend en hebben tot voldoening der nieuwsluſtige, zoo ſtel ik my voor, onnut te zyn dit voorder te beſchryven.

Het is een gebruyk binnen Rouanen, en in andere Franſche Steden, van het blauw koleur koud te verwerken, nogtans de kuyp zonder *Urine*, ofte Piſſe, geſteld zynde, en in haere compoſitie verſchillende aen de voorgaende; maer in dusdaenige kuypen en kan men anders niet verwen als gaeren en katoen, zoo dat zy geenzins en konnen dienen voor eenige wolle, ofte wolle goederen.

Ik moet nogtans bekennen, dat deze ſoort van kuypen de gemakkelykſte zyn, dewyl zy op merkelyk minder tyd bereyd en bewerkzaem zyn als de andere, en ook dat zy geenen den minſten onaengenaemen geur van hun en geven; maer men moet in aendagt nemen, dat, waer het zaeken men wolle ſtoffen ofte wolle lakens in eene

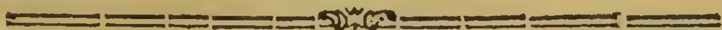
kuyp de welke gesteld is met *Urine*, ofte Pisse, zoo koud als warm, verwde, deze stoffen ofte lakens, niet tegenstaende dat zy volmaektelyk zouden gewasschen zyn, altyd zouden blyven behouden een deel van den onaengenaemen geur den welken de *Urine*, ofte Pissè, van haer geeft. Het verschil dat 'er is tusschen deze Blauw-kuyp en de voorgaende, bestaet hier in, dat den Indigo van deze kuyp tot een zeer fyn poeder gemaekt is, en getrokken in dry halve pinten sterk water, hier door verstaende dry halve pinten van de sterkste looge der Zeepzieders, de welke eene soort van looge is, gemaekt van Soude en levende Kalk, ofte wel van Potassche.

Men laet aen de Natuurkenders de zorg van te geven ofte aen te toonen de neerstelyke bedenking van de onzigtbaere kennis der blauwe *Teinture*, in de welke het onmogelyk is eenig ander blauw te gebruyken, van het welk de Schilders zig zoo voordeeliglyk bedienen, gelyk is het Pruyssensch ofte Berlynsch Blauw, het Azur en den *Outre-mer*, ofte eenige andere blauw koleur gevende aerde: de reden hier van is naekt genoeg, vermids deze materien niet en konnen gedrongen worden in de zweet-gatjens ofte poriën der stoffe, en vervolgens zeer naest, ofte wel geheellyk, ofte ten minsten ten deele hunne koleuren zouden verliezen; ook om dat zy hun niet gevoegelyk en konnen inlyven ofte ondermengelen met de zoute vogten.

Men kend dan tot deze eeuwe toe maer twee gewassen ofte planten, de welke naer hunne bereydmaeking alleen bequaem zyn om het blauw koleur voord te brengen, te weten,

het Paſtel van Languedoc, en de Vouéde van Normandiën.

De andere plante, waer van gehandeld is, word *den Anil* genaemd, den welken aengequeekt word in de Ooſt- en Weſt-Indiën, alwaer men dit gewas bereyd maekt, en nae Europa afſtuerd onder den naem van *Indigo.* In de bereydmaeking van deze laetſte plante hebben de Indiaenen en Amerikaenen, de welke uyt hunne ingeborene nature veel vernuftiger zyn als wy, de kennis ontdekt om de koleurgevende deelkens van dit gewas af te ſcheyden van de onvoordeelige en geen koleur - gevende deelen; in der voegen dat de Franſche en Spaenſche Volkplantingen, ofte Coloniën, hun hier in ſtiptelyk naergevolgd hebben, en hier van gemaekt een aenzienelyk voorwerp van den koophandel.

Van het Rood.

HEt Rood is, gelyk ik gezeyd heb, een van de vyf moeder- ofte eerſte koleuren, en word van de Verwers voor zoodaenig erkend. In de groote *Teinture* zyn 'er vierderleye geſlagten van Rood, de welke het ſteunſel ofte den grond zyn van alle de andere: deze roode Koleuren zyn: I. Het Scharlakengreyn, eertyds genaemd Franſch Scharlaken, en alsnu Venetiaenſch; II. het Scharlaken het welk nu in 't gebruyk is, ofte vuurig koleur geeft, en alsnu genaemd word het Scharlaken van Gobelins; III. het Cramoiſi; IV. het Mekrap-rood. Men vind ook het bleek ofte half

Scharlaken en half Cramoisi; doch deze en zyn maer mengelingen van andere roode koleuren, de welke niet en moeten, nog en mogen erkend worden als eygene ofte bezondere koleuren. Het Nacarat-rood was eertyds erkend van de Groot- en Goed-verwers; maer door zyne kleyne vastigheyd ofte zelfstandigheyd is het zelve door een nieuw Reglement verboden geweest.

De roode koleuren zyn in hunne behandeling ofte werkstelligmaeking zeer verschillende van het blauw; want de wollen en wolle stoffen en worden niet onmiddelyk ofte immediatelyk in de *Teinture* gestort ofte geworpen, maer zy heeft te vooren zeer noodig eene groote bereyding, de welke nog aen de wolle, nog aen de wolle stoffen geen koleur en geeft, maer die hun bereyd maekt om de koleuren te ontfangen van de koleur-gevende ingredienten. Deze bereydmaeking, gelyk ik te vooren alreede gezeyd heb, word genaemd *Bouillon*, ofte kokende Vogt: zy word gemeynelyk gemaekt van zuuragtige, zerpe, ofte bytende vogten, gelyk zyn den Aluyn, den Wyn-steen, den Wyn-azyn, het sterk Water, de Zeker-waters &c. Men gebruykt deze bereydmaekende Ingredienten in verscheyde quantiteyten, volgens de koleuren en de ondermengelde veranderingen de welke men van hun wild maeken: men gebruykt ook dikwyls de Galnoôt, en zomwylen den Alkali, ofte scherpagtig Zout.

Van het Scharlaken.

MEn vind verſcheyde ſoorten van Scharlaken, zoo door den naem, de landen als door de verſcheydendheyd der koleuren, gelyk alreede gezeyd is. Het Graen- ofte Zaed-Scharlaken, van oude tyden genaemd het Franſch Scharlaken, en alsnu het Scharlaken van Venetien, is en word gemaekt van eenen klomp, ofte naturelyke by-een-gevoegde maſſe van beeſtjens, de welke nog bloed, nog vleeſch, nog zenuën en hebben. In Vrankryk worden zy genaemd *Kermés* : deze worden aldaer en in Spaenjen langs de geweſten van Alikanten en Venetiën in groote menigte verzaemeld. De koopluyden, de welke die koopen om nae deze ofte andere landen te zenden, weten de zelve zeer voordeeliglyk te bereyden in dezer voegen : zy worden op lynwaed uytgeſpreyd, en met azyn bevogtigd, om te dooden de wormkens die daer in zyn, de welke voordbrengen een rood ſtof, dat gedroogd en gezift word.

Alswanneer dat men nu de voorbereyding der *Teinture* wild maeken, men laet de wollen, wolle lakens, ofte ſtoffen, ontrent eene halve ure koken in water, en naer dat het vogt is uytgedrupt, men ſteld een koud bad, dat is eenen ketel met koud water, in het welk men een vyfde deel moet byvoegen van het Zeker-water : dit Zeker-water is, gelyk gezeyd is, eene compoſitie van Tarwe-zemelen, de welke, in het water gezoden zynde, men laet zinken

voor het gebruyk. Van dit Zeker- ofte Zemel-water moet een vyfde deel van het water ofte vogt zyn te ſaemen gevoegd met het koud water: hier by word gevoegd vier ponden Roomſchen Aluyn, niet fyn gebroken, en twee ponden rooden Wynſteen: dit alles laet men te ſaemen koken, en kokende, beweegd men terſtond het laken, de wolle, ofte wolle ſtoffen in dit kokende vogt, het zelve hier in laetende den tyd van twee uren, groote zorg draegende van zonder ophouden altyd de wolle, de lakens, ofte ſtoffen met de Roer-ſtokken onder elkanderen in en met het vogt te roeren.

Men moet ſtiptelyk opmerken, dat 'er zomwylen eenige ongevallen zynde, men ligtelyk de zelve kan en moet verbeteren; want den ketel ofte het bad, in het welk den Aluyn geſtort is, zig bereydende om te koken, zal het vogt zig zomwylen verheffen boven den ketel, en buyten den zelven uytbrobbelen: dan moet men terſtond het Spreek-woord gebruyken gelyk gezeyd is: *Abattre le Bouillon*, dat is, het koken zyne kragt benemen, door het inſtorten van koud water, voor alëer men de ſtoffe tot het bad beweegd.

Naer dat men de ſtoffe, de wolle, ofte wolle lakens twee uren gekokt heeft in het bad, men neemt ze uyt het zelve, en men laet ze verzypen ofte uytdruppen, en men moet deze een weynig uytdouwen, ofte uytvringen; zy worden dan in zakken van lynwaed gedaen, en men laet ze in eene koele plaets vyf à zes dagen, en zomwylen wat meer liggen: aengaende de ſtoffen, deze vouwd men alleenelyk op, en men laet deze op ſtokken, koorden, ofte rae-

men uytdruppen. Dezen tyd dat men de wollen ofte wolle ſtoffen zoo nat zynde laet ruſten voor aleer men de zelve bewerkt, diend om de ziltagtige vogten meer en meer te doen indringen in de materien de welke door de koleur-gevende ingredienten moeten geverwd worden; nog deze materien en zouden geenzins het koleur aennemen, waer het zaeken zy droog waeren.

Naer dat de wollen ofte ſtoffen zoo nat zynde vyf à zes dagen geruſt hebben, zyn zy in volle bequaemheyd om de koleuren te ontfangen. Men maekt dan een koud bad bereyd, volgens de qnantiteyt der wolle ofte ſtoffen de welke men wild verwen; en zoo haeſt als het forneys ofte den ketel begint zoo warm te worden als den thé, ofte het thé-water, het welk men zonder zig te branden kan drinken, zoo doet men in den ketel voor elk pond wolle ofte ſtoffe, die moet geverwd worden, twaelf oncen Kermés, ofte Alkermes; maer is het zaeken dat men een al-overtreffende Scharlaken-koleur wild hebben, zoo moet men wat meerdere quantiteyt Kermés gebruyken; het welk men ook moet doen, is het zaeken dat den Kermés ofte wel te oud is, ofte verſtorven.

In deze geſteltenis moeten de wolle, ofte de ſtoffen, eene volle ure koken, waer naer men de zelve uyt het bad neemt om wel te laeten verzypen, naer zeer goede zorg gehad te hebben van de goederen ten tyde dat zy in het kokende bad waeren zeer wel te roeren, op dat de verwe in alle plaetſen gelykelyk haer uytwerkſel zoude doen, en ook om het perykel te ontgaen van het aenbranden. Hier naer zal men de geverwde goederen bewegen tot de ri-

viere, ofte andere kuypen, om gewasschen te worden. Daer zyn 'er zommige, de welke, voor dat zy de geverwde goederen tot de riviere ofte andere kuypen bewegen, de zelve in een bad stellen met lauw water, in het welk zy mengelen eene kleyne quantiteyt zeep: dit maekt het koleur glansig, maer het rood word wat hoog.

Men maekt een Scharlaken, dat heeft den naem van half graen ofte grain, en dit is het gene waer toe men de helft Kermés gebruykt, en de andere helft Mekrap. Deze mengeling van den Kermés en Mekrap, is een vaststaende en onveranderlyk koleur; maer het is een weynig op het Bloed-koleur.

Men moet in aendagt nemen, dat de quantiteyt der ingredienten de welke gebruykt worden tot het verwen van alle stoffen in het algemeyn, zoo aenzienelyk niet en moet zyn aengaende het gewigt der gemaekte ofte gefabriqueerde stoffen, als voor de gesponnen wolle, of de gene op, of van de schaep-vellen is, om dieswille dat de geslotentheyd der geweefde goederen belet dat de *Teinture* zoo inniglyk niet word ingedreven, en daerom en is het zoo noodig niet voor de gemaekte stoffen, dat zy nat zynde, zoo lang moeten rusten gelyk de ongemaekte goederen: daerom kan men hun, noodzaekelyk zynde, des anderendags, nog nat wezende, tot de verwe bewegen.

Door de ondervindingen die genomen zyn van het Grain- ofte Kermés-Scharlaken, moet men opentlyk bekennen dat 'er geen beter nog vaststaender koleur en is; want het zelve nog door de zon ofte dikwyls erhaelde koking niet en is beschaedigd

ſchaedigd geweeſt, en dat het zoo vaſtſtaende is als het alderbeſte Blauw waer van wy gehandeld hebben; en daer-en-tuſſchen, niet tegenſtaende de vaſtſtandigheyd van den Kermés, en is hy nouwelyks in eenigè landen meer in het gebruyk, 't en zy binnen Venetien. De gouſte van dit koleur ſchynt t'eenemael veranderd te zyn ſedert dat men bekomen heeft de wetenſchap van het vuuragtig Scharlaken te maeken. Men naemd alsnu dit Grain- ofte Kermés-Scharlaken, ofte Bloed-koleur. Niet tegenſtaende de groote voordeelen die dit koleur heeft boven de andere; want het en word nog zwart, nog het en vlekt niet, en als het door eenige vettigheyd gevlekt word, men kan deze vlekken uyt doen zonder het zelve in eenige deelen te beſchaedigen. De eenigſte reden dat het zelve nouwelyks in het gebruyk is, is, dat de mode veranderd is, en deze reden ſchynt alle de andere te overtreffen.

Van het vuurig Scharlaken.

HEt vuurig Scharlaken, eertyds bekend onder den naem van Hollandſch Scharlaken, en alsnu het Scharlaken van Gobelins, is het alderſchoonſte en alderglinſterenſte koleur van geheel de Verw-konſt. Het is ook het alderkoſtelykſte en een van de aldermoeyelykſte om tot zyne volmaektheyd te brengen; men kan zelfs nouwelyks voorſchryven waer in het ſtip van haere volmaektheyd gelegen is; want onafhangelyk van de verſcheydene gouſten der menſchen in het verkiezen van de koleuren, zoo zyn 'er ook generale ofte algemeyne gouſten, om zoo te ſpreken,

de welke op zommige tyden meer na de mode zyn als op andere tyden : 't zyn dan de koleuren van en volgens de mode de welke de volmaekte genaemd worden. In oude tyden was men ten uyttersten voldaen van het vol en diep Scharlaken, welkers koleur de ooge van den mensch ligtelyk konde verdraegen ; maer hedendaegs wild men dat het ondermengeld is met een oranje-koleur, vol van flikkerende vuurigheyd, welkers glanzigheyd de ooge van den mensch moeyelyk kan verdraegen. Men zal hier niet vonnissen welke van deze gousten moet voorgesteld worden, maer men zal stiptelyk aentoonen de fondementele maniere om het zelve te maeken, en ook van alle *nuancien* of veranderlykheden.

De tamme of aengequeekte Cochenille, de welke onder haer geslagt de alderbeste is die men kan bekomen, is het alderbezonderste ingredient van dit schoon en flikkerende koleur; heb te vooren het verschil aengetoond dat 'er is tusschen de tamme en wilde Cochenille, daerom en zal ik hier niet voorder van handelen.

Het is genoeg van te zeggen dat 'er niet eenen Verw-meester en is, of hy heeft een particulier ofte bezonder geheym voor het Scharlaken-koleur, en den eenen steld het zyne verre voor het gene van eenen anderen : nogtans den goeden uytval haugt alleenelyk af van de verkiezing der Cochenille, van het water het welk hier toe noodig is, en van de maniere van de dissòlutie, dat is de smelting van het Thin, om het zelve te bereyden en te brengen tot eene vloeyende stoffe : dit word by de Verw-meesters genaemd *de Compositie voor het Scharlaken.*

Gelykerwys dat het door deze compositie is dat

men het levende en vuurig koleur geeft van het Scharlaken, het welk zonder dit zuuragtig, zerp en ſcherp-bytende vogt een naturelyk Cramoiſi-koleur zoude voordbrengen, zoo gae ik gevolgendlyk de maniere van deze compoſitie voorſchryven, ten beſten en zekerſten dat dit kan geſchieden.

Men moet nemen acht oncen *ſpiritûs* ofte geeſt van Nitre, Zout-ſteen, ofte Salpeter, den welken altyd zuyverder is als het gemeyn ſterk Water van leegen prys, gemeynelyk in 't gebruyk by de Verwers: men verzwakt ofte verflouwd dit ſcherp-bytende vogt, met daer op ofte by te gieten acht oncen Rivier-water, gefiltreerd, dat is door een grauw papier geloopen: hier in laet men ſmelten een weynig ſeſſens, beſtaende in de quantiteyt van eene halve once Sel - Ammoniac, van het alderwitſte, tot het maeken van Régal-water, om reden dat den Nitre alleen onbequaem is om het Thin te diſſolveren ofte te ſmelten: en eyndelyk, men voegd 'er maer alleenelyk by twee vierendeelen loods, dat is twee gros in gewigt, Salpeter van het derde kokſel, in het Franſch gezeyd *la troiſième cuite.* Men zoude dit laetſte konnen agterlaeten; maer men heeft ondervonden dat het diend voor de vereeniging der koleuren, dat is te zeggen, om de koleuren alom gelykelyk te doen houden.

Men mengeld in dit voorgeſchreven Régal-water eene once Engelſch Thin in traenen, dat is *en larmes*, dat te vooren in zaedekens ofte graentjens gemaekt is, het welk geſchied als het Thin geſmolten is, en dat men dit van zekere hoogde laet vallen in koud water: maer om deze graentjens te doen ſmelten in het voorgezeyde

vogt, men werpt maer een graentje seffens hier in, wagtende tot dat de eerste gesmolten zyn, voor aleer men andere in het zelve vogt werpt, ten eynde van te ontgaen het verlies van de roode dampen, de welke zig in groote menigte verheffen, en die zig zouden verliezen, waer 't dat de smelting van het Thin, ofte de minerale Bergstoffe, te ras geschiedde. Deze dampen moet men wel bewaeren en in agt nemen, want zy eene schoone levendigheyd en glans geven aen het koleur.

Dit gebruyk en deze maniere van doen overtreft de maniere van de andere Verwers, de welke terstond hun sterk Water gieten op het gegraend Thin, en wagten tot dat het Thin met het sterk Water eene groote gisting ofte opryzing geeft, voor aleer zy het gemeyn Water gebruyken om de dampen te verslauwen; maer als het Thin met weynig seffens gesmolten is, zoo is de noodige compositie tot het Scharlaken in eene groote volmaektheyd, en het vogt heeft een schoon koleur, zonder eenige vuyle dikkigheyd, ofte zwart grond-zop.

Daer zyn verscheyde Verw-oeffenaers de welke hunne compositie op eene andere maniere bereyden: zy doen terstond in eenen hard-gebakken pot (gelyk de bottel-kannekens.) met eene wyde opening twee ponden Sel, ofte Ammoniac-zout, twee oncen fyn-gemaekte Sulpeter, en twee ponden in kleyne bollekens gemaekt ofte gegoten Engelsch Thin, maer nog beter Vylsel ofte Afdraeysel van Thin, om reden dat, alswanneer het gesmolten Thin in koud water tot kleyne bollekens gegoten is, men een deelken van dit Thin zal in Kalk veranderd vinden, het welk noyt en

ſmelt: zy wegen ook gemeynelyk vier ponden Water in eene kanne in 't bezonder, en gieten hier van een kleyn pintjen by de mengeling, de welke in den hard-gebakken pot is; hier by gieten zy ook een pond en half gemeyn ſterk Water, het welk eene zeer groote giſting ofte opryzing veroorzaekt: zoo haeſt deze koking, de welke door het ſterk Water veroorzaekt is, ophoud, zoo voegen zy daer nog zoo veel ſterk Water by, korten tyd daer naer wederom een pond ſterk Water, en hier by voegen zy den overſchot van het gemeyn Water dat zy in 't bezonder gehouden hebben: daer naer ſtoppen zy zeer digt den pot daer deze Ingredienten in zyn, en laeten dit tot den volgenden dag ruſten.

Men kan ook de Salpeter en het Sel-Ammoniac ſmelten in ſterk Water, voor aléer men het Thin hier by voegd; het welk voor dusdaenige werkluyden het zelve uytwerkſel doet, en ik moet bekennen dat deze gouſte van de twee de beſte is. Andere wederom zyn 'er, de welke het gemeyn terſtond mengelen met het ſterk Water, en deze mengeling gieten zy op het Thin en het Sel-Ammoniac.

Den dag naer de bereydmaeking dezer Compoſitie, dan begint men de koking van het Scharlaken in 't werk te ſtellen, het welk geen gelyk en heeft met het gene daer men eerſt van heeft gehandeld. Dit geſchied op de volgende wyze.

Voor een pond Wolle, ofte wolle Stoffe, gebruykt men in een kleyn ketelken de quantiteyt van twintig pinten klaer Rivier-water, doch geen Put- ofte Bron-water, en zoo haeſt het Water redelyk heet is, men werpt in het zelve twee oncen zeer fyn-gemaekten Wyn-ſteen, en een

gros en half (dat is een vierendeel loods en half) gestampte fyne en gezifte Cochenille : alsdan jaegd men het vuer wat meer aen, en zoo haest als het bad zig tot het koken bereyd, men stort in het zelve twee oncen van de voorgemelde Compositie. Dit scherp-bytende vogt veranderd terstond het koleur, het welk, te vooren Cramoisi zynde, terstond aenneemt een Slagader-bloed-koleur.

Zoo ras als het bad, ofte den grooten ketel, aen het koken is, men beweegd 'er terstond de wolle ofte het laken in, het welk beyde te vooren moet in heet water natgemaekt, uytgedrupt en uytgevrongen zyn : men behoord alsnu de aldergrootste zorg te hebben om zonder verstroydheyd ten tyde dat de wolle, ofte het laken, ofte de stoffe, in het bad is, onophoudelyk te roeren; en men moet de goederen den vollen tyd van eene ure in den ketel laeten zieden zonder angst, hier by voegende nog eene goede halve ure, voor de welke den Schryver verantwoord, die hier van de levende experientie genomen heeft; naer welk verloop van eene ure en half, men neemt de goederen uyt het bad, men vringt deze zagtjens uyt, en men spoelt ze in zuyver koud water.

Uyt dit bad komende, is het koleur van levendige en vuurige vleeschagtigheyd, volgens de kragt ofte hoedaenigheyd der Compositie en de ongespaerzaemheyd der Cochenille. Naer deze werkstelling zult gy ondervinden dat al de kragt en de ziel van het koleur zig vereenigd en vastgehegt heeft aen de stoffen, zoodaeniglyk dat het vogt het welk in den ketel overblyft, bynaer zoo klaer is als het gemeyn water. Deze werk-

ſtelling naemd men het kokſel van het Scharlaken, en de eerſte bereyding die men doet tot het verwen. Deze voorbereyding is ganſch noodzaekelyk, zonder de welke de verwe der Cochenille haer vereyſcht koleur zoude weygeren te geven.

Om alsnu het werk voordeelig en na wenſch te vervoorderen en te voltrekken, men bereyd een nieuw bad van zuyver klaer Water; want de deugd van het Water werkt uyt der maeten veel mede tot de volmaektheyd van het Scharlaken. Voor eerſt doet men in het bad eene halve once wit Styfsel, ofte Ameldonk, en zoo haeſt dat het bad wat heeter is als het Thé-water dat men drinkt, men voegd 'er by zes gros (dat is zes vierendeelen loods) Cochenille, zeer fyn gemaekt en gezift. Een weynig voor dat het bad kokt, giet men in het zelve twee oncen van de bovengemelde Compoſitie; dan veranderd het bad terſtond van koleur, gelyk de eerſte reyze.

Naer den eerſten zwalp van het kokſel, beweegd men de wolle ofte ſtoffen in den ketel; men roerd deze zonder ophouden, gelyk de eerſte reyze, en men laet de zelve koken ten tyde van eene ure en half; waer naer men de zelve uytvringt en beweegd tot de riviere, ofte hier toe bereydde kuypen, om gewaſſchen te worden; en alsdan heeft het Scharlaken van Gobelins zyne alderſchoonſte volmaektheyd.

Voor een pond wolle ofte ſtoffe is het genoegzaem te gebruyken eene once Cochenille, om het aldervolmaektſte koleur te geven, voornaemendlyk als men ſtiptelyk onderhouden heeft het gene nauwkeuriglyk beſchreven is. Waer het zaeken men het koleur veel dieper wenſchte te hebben,

men moet maer een gros of twee meer Cochenille gebruyken; maer gaet men hier boven, het koleur zal verdooven en zyne vuurigheyd verliezen.

Van het Cramoisi.

HEt Cramoisi is, gelyk ik te vooren gezeyd heb, het eygen en naturelyk koleur van de Cochenille, ofte wel het gene zy aen de wolle geeft, gezoden zynde met den Aluyn en den Tartre, het welk het algemeyn en gewoonelyk kokfel is voor alle koleuren. De maniere die gemeynelyk in 't gebruyk is voor de gesponnen wolle, is bynaer de zelve voor de lakens, gelyk wy hier naer zullen aentoonen.

Men mengeld in den ketel twee oncen en half Aluyn en eene once en half witten Wyn-steen voor elk pond Wolle: zoo ras alles begint te koken, men dompeld al de Wolle in den ketel, en men roerd deze gestaediglyk, de zelve laetende twee uren koken: men neemt ze dan naer deze twee uren uyt den ketel, men vringt ze ligtelyk uyt, men doet ze in eenen zak, en men laet ze eenige dagen in eene koele plaets liggen, gelyk gezeyd is noodig te zyn om de Scharlaken-verwe te ontfangen.

Om deze goederen te verwen, men maekt een koud bad bereyd, in het welke men stort voor elk pond wolle eene once Cochenille: en zoo ras het bad wat meer als thé heet is, en dat het zelve bereyding maekt van te koken, men moet de wolle daer in storten, altyd roerende den tyd van eene ure, naer welken tyd men de zelve uytneemt en uytvringt, om in de riviere ofte

andere kuypen, met water voorzien, gewaſſchen te worden.

Is het zaeken men hier van een vervolg wild maeken, en dat men vele *nuapcien* ofte verſcheydendheden der koleuren wild voordsbrengen, men moet alsdan te werk gaen gelyk het gezeyd is van het Scharlaken, dat is te zeggen, dat men maer de helft van de Cochenille en gebruykt, en zoo zal men gevolgendlyk de verſcheydendheden der koleuren, te weten het een naer het ander, trekken, met de goederen langer in het bad te laeten, zelfs laeten vernagten, in agt nemende dat men altyd moet beginnen van de bleeke koleuren om tot de diepe te komen. Men maekt ook nog andere zeer ſchoone Cramoiſiën, met de wolle te koken gelyk gezeyd is van het Scharlaken, te weten door eene tweede koking, daer by voegende twee oncen Aluyn, en een once Wynſteen voor elk pond wolle: in dit kokſel laet men de wolle ten tyde van eene volle ure; men bereyd dan een koud bad, in het welk men ſtort zes gros, dat is zes vierendeelen loods Cochenille, voor ider pond wolle. Naer eene ganſche ure in het bad geweeſt te hebben, men neemt de wolle uyt, en men beweegd ze in een ander bad, geſteld met Sourde en Sel-Ammoniac. Op deze maniere maekt men ook vele verſcheydendheden van Cramoiſi, de welke zeer aengenaem zyn door het verminderen van de Cochenille. Men moet ook ſtiptelyk in aendagt nemen dat men noyt meer als zes gros Cochenille en gebruykt tot elk pond wolle, om reden dat men in het eerſte kokſel van het Scharlaken maer een gros en half en gebruykt voor ider pond wolle.

Men kan insgelyks het zelve uytwerkfel bekomen door het gebruyk der wilde, in plaets van de tamme ofte fyne Cochenille, en het koleur en is niet min aengenaem, mids dat men merkelyk meer Cochenille gebruykt als dat men zoude moeten gebruyken van de fyne. De reden is aengetoond, te weten, om dat vier deelen der wilde Cochenille maer zoo veel uytwerkfel en doen als een deel fyne.

Het Scharlaken van de Gomme-Lak.

MEn kan insgelyks het rood koleur-gevende deel van de Gomme-Laque gebruyken tot het maeken van Scharlaken; en al is het zaeken dat dit koleur niet ftiptelyk zoo glanzig is als het Scharlaken het welk door de Cochenille gemaekt is; het heeft dit voordeel, dat het merkelyk ftandvaftiger is.

De Gomme-Laque, de welke onder haer geflagt van de grootfte agting is voor de *Teinture*, is de gene die men bekomt in takskens ofte ftokskens, om dat deze vele goede hoedaenigheden heeft. Men moet onder dit goed geflagt uytkiezen de gene in roodigheyd de andere overtreft, niet in den uytwendigen fchyn, maer volgens den inwendigen: den gene die uytwendig zig vertoond met een glinfterig bruyn - rood koleur, is onfaelbaer inwendig van een onberifpelyk rood koleur: zommige Konft-werkers gebruyken dezen zeer fyn geftamt in lynwaedde zakskens befloten, om de ftoffen te verwen; maer my dunkt dat deze maniere berifpelyk is; want gemeynelyk doordringt het vet zap ofte harft van deze gomme zig door

de opening des lynwaeds, het welk ſmiltende door het koken, zig met het water zeer ſchaedelyk ondermengeld in den ketel, en zig zoo vaſt kleeft aen de lakens ofte ſtoffen, dat men genoodzaekt is dezen lymagtigen harſt, met groote ſchaede der lakens ofte ſtoffen, met meſſen af te krabben. Andere, die beter peyzen, ſtooten deze gomme tot een fyn poeder, en laeten dit zieden in water, en naer dat de gomme al haer koleur gemeyn gemaekt heeft aen het water, laeten dit koud worden, en alzoo zinkt alle de vettigheyd en harſt op den grond. Alsdan giet men zagtjens het gekoleurt water af; in deze geſteltenis zynde, laet men dit gekoleurt water in de locht vervliegen ofte uytdampen, alwaer het eenen ſtank aenneemt; en zoo haeſt het zelve zyne behoorlyke dikte ofte conſiſtentie genomen heeft, zoo lyvig als Marmelade, dunnen Kaes, ofte Rob van Vliender-beziën, dan bewaerd men deze materie in zuyvere vaten. Op deze wyze is het zeer moeyelyk voor te ſchryven de ſtiptelyke quantiteyt die men moet gebruyken: dit is de oorzaek dat men lang gezogt heeft nae eenen middel om deze *Teinture* ofte Verwe te bekomen, afgeſcheyden van haere ſchaedelyke vettigheyd. Om niet verbonden te zyn zoo groote hoeveelheyd door de locht te laeten vervliegen ofte uytdampen, wenſchende alleen het poeder ofte ſtof van het zelve te bekomen..

Om den alderbeſten uytval hier toe te hebben, en die dezen toegebragt heeft, is altyd geweeſt, en is nog hedendaegs den wortel van de groote Conſoude, (den welken door my niet anders en kan genaemd worden, maer onder den zelven naem bekomelyk is.) Dezen wortel gebruykt

men droog en tot grof ſtof geſtampt, en men gebruykt een half gros, dat is een half vierendeel loods, voor een pinte water, het welk men doet koken een goed quart van een ure: terſtond dringt men dit nat door eenen doek, en men giet, zoo heet het mogelyk is, dit nat op de Gomme-Lak, die te vooren moet zyn geſtampt, en door eene hairen zeefde gepaſſeert zyn. De gomme veranderd terſtond, en neemt aen een alderſchoonſte Cramoiſie-koleur; daer naer zal men het vat daer het vogt en de gomme in is, ſtellen op eene redelyke warmte, dikwyls roerende, en in deze gedaente twaelf uren laeten trekken; daer naer zal men ſtillekens het water 't welk geheel het koleur nae zig getrokken heeft afgieten, in een redelyk groot vat, op dat 'er dry deelen van het vat zouden ledig blyven, en men vold deze dry ledige deelen op met koud water. Daer naer giet men op deze *Teinture* ofte zoo na-bereyde Verwe een weynig in water geſmolten Roomſchen Aluyn, en dit doet men zoo lang als het bovenſtaende nog eenig kolenr geeft, tot dat het zelve is gelyk klaer water zonder eenig koleur.

Alswanneer alle de Cramoiſi-verwe op den grond gezonken is, men trekt al het klaer vogt van boven af met een Hevel, dat is eene kromme pyp, om water ofte vogt uyt een vat te tappen, en alles dat 'er hier naer nog in blyft, giet men zagtjen op een grauw papier, en het ſtof dat op het zelve blyft, voegt men by het ander Cramoiſi-koleur. Daer naer laet men den natten Cramoiſi door de zonne ofte vuur tot ſtof droogen. Is het zaeken dat men geheel het rood koleur uyt de Gomme-Laque niet en heeft konnen trekken met den eerſten werkſtel, zoo moet men den zel-

ven als te vooren erhaelen. Op deze maniere alleen kan men ten vollen afnemen geheel de koleurgevende ſubſtantie de welke de Gomme - Laque by zig, en aen zig vaſtgekleven heeft, gelyk men nu deze materien laet droogen om tot een fyn ſtof te brengen, zoo weet en kan men juyſt kennen de quantiteyt van het Cramoiſi die de Gomme - Laque heeft voordgebragt, en gevolgendlyk kan men beter en profytiger kennen den doſes ofte het gewigt het welk men tot de ſtoffen gebruykt, als andere die deze compoſitie, nog nat zynde, gebruyken.

Daer is eene groote omſtandigheyd in de *Teinture* van het Scharlaken de welke men in aendagt moet nemen: deze is om te kennen van wat ſtoffe ofte materie den ketel moet zyn waer van men zig hier toe bediend. Alle de Verwers zyn hier in van verſcheyde gevoelens; want binnen Languedoc bedienen zy hun van ketels die van fyn tin gemaekt zyn; tot Parys zyn 'er zommige de welke dusdaenige gebruyken: doch den aldervermaerdſten voor het Scharlaken, Mr. *de Juliene* en zyne naerzaeten, en bedienen hun van geenen anderen als van geel koper. Men heeft, nog men gebruykt geene andere in de groote Manufacture van S. Denys; men heeft alleenelyk maer deze voorzorg, te weten, van te gebruyken groote netten met zeer wyde ſteken; deze weet men in den ketel te hangen, zonder dat de nette, ofte de goederen die in de zelve zyn, den ketel konnen raeken. In de plaets van deze netten, gebruyken zommige korven van zuyver gepelde wiſſen; maer dit gebruyk ontraede ik met groote reden aen allen Verw - meeſter: want daer is zeer weynig hout, het welk, in

fcherp en kokende vogt gebruykt zynde, geene verwe van zig en geeft, ofte ten minsten eenige vogten uytwerpt, de welke grootelyks aen deze zuyvere verwe zouden konnen schaedelyk zyn.

De ondervinding heeft dikwyls doen zien dat de Scharlakens, de welke in thinne ketels geverwd waeren, veel vuuriger waeren als de gene in kopere ketels geverwd; doch, om van dit kleyn verschil eene gelykvormigheyd te maeken, men moet maer alleenelyk een weynig meer van de Compositie de welke van Thin gemaekt is gebruyken voor den koperen ketel. Deze byvoeging der Compositie veroorzaekt dat het laken aen het gevoelen wat rauwer schynt te zyn. Om dit gebrek voor te komen, de Verwers, de welke deze kopere ketels gebruyken, mengelen in den ketel een weynig Terra merita, het welk een Ingredient is van de kleyne ofte valsche *Teinture*, en door verscheyde Reglementen aen de Groot- en Goed verwers voor een principael koleur te gebruyken verboden. Dit weynig ondermengelen met de Terra merita, geeft aen het Scharlaken eene aengenaeme verandering, de welke, alsnu de mode zynde van het vuurig rood, het koleur zoo helder maekt, dat het nouwelyks in de zonne van de oogen kan verdraegen worden.

Het is zeer gemakkelyk om dit kleyn bedrog ofte vervalsching te ontdekken, als men hier van eenig vermoeden heeft: men moet maer alleenelyk een kleyn staeltje met eene schaere van het laken snyden; het zelve zal binnen op de snede zeer schoon wit zyn, is het zaeken dat 'er geene Terra merita onder gemengeld en is; maer is de zelve daer onder, zoo zal de snede geel zyn.

Het wettelyk Scharlaken en is aen dit bedrog

niet onderworpen ; daerom maekt men een verſchil tuſſchen het wettelyk en vervalſcht, om reden dat al het Scharlaken waer in de Terra merita gemengeld is, zeer onderworpen is aen de verandering des koleurs : maer gelyk de gouſten der koleuren zeer veel veranderen , zoo is het Scharlaken van het alderlevendſte koleur hedendags na de groote mode, en om de volle voldoening te geven aen den kooper, wenſcht hy eenen geelen doorſlag te hebben ; derhalven is het beter dit kleyn gebruyk van de Terra merita te gedoogen , als wel te moeten gebruyken eene al te groote quantiteyt van de vooren aengetoonde Compoſitie , de welkė , door haere ſcherp-bytende kragt , de goederen grootelyks zoude konnen beſchaedigen en den koophandel benaerdeelen.

Waer het zaeken dat men aen my voorſtelde , welken van beyde deze ketels onwederſprekelyk tot het Scharlaken den beſten is, ofte wel den genen van thin , ofte den anderen van geel koper; ik zoude nȯodzaėkelyk verpligt zyn te antwoorden , den thinnen ketel overtreffelyk den beſten te zyn. De reden is, om dat 'er geen Scharlaken kan gemaekt worden zonder Thin , en om dat het Thin des zelfs ſchoonheyd zeer ſterk vervoorderd, ook om dat het Thin zoo zeer niet aen de vuyligheyd en het roeſt , ofte Spaenſch Groen onderworpen is als het Koper : daerom moet men dusdaenigen ketel ſtellen voor eenen van koper.

Alle deze voordeelen van eenen thinnen ketel kan men geven aen eenen koperen ; want, behalvens dat zoodaenigen thinnen ketel zoude moeten beth dry duyzend guldens koſten , zoo kan men aen de noodzaekelykheyd van het Thin tot het

Scharlaken volkomendlyk voldoen door het gebruyk van de voorschrevene Compositie, de welke van Thin gemaekt is, en eyndelyk uyterlyk bezorgd zyn van voor aleer dat den koperen ketel werkstellig gemaekt word, den żelven zoodaeniglyk te zuyveren, dat men mag verzekerd zyn van geene ongevallen te zullen ontmoeten.

Van het Mekrap-Rood.

TOt het verwen van het Mekrap-Rood, het kokfel is bynaer gelyk aen het gene dat men *Kermés* naemd: men maekt dit altyd met den Aluyn en den Wynsteen.

De Verwers en komen niet wel over-een aengaende de quantiteyt van deze twee Ingredienten; doch het algemeyn gevoelen en gebruyk is, van vyf oncen Aluyn en eene once rooden Wynsteen te gebruyken voor elk pond gesponnen Wolle, ofte elle Laken; men mag het twaelfste deel van het vogt dat men in den ketel gebruykt laeten zyn van het Zeker-water, dat is van Tarwe-Zemelen, en dit Zeker-water ondermengeld met het ander, de Wolle, ofte wolle Stoffen, twee volle uren laeten koken. Maer men moet aenmerken, dat men de gesponnen Wolle uyt het bad komende, en wat uytgeperst zynde, zeven ofte acht dagen nat moet laeten liggen in eene koude plaets; maer het Laken mag men den vierden dag naer de ruste tot de verwe bewegen.

Om deze wolle ofte stoffe te verwen, men bereyd een koud bad, en zoo haest het water maer alleenelyk zoo warm is dat men zonder on-

gemak

gemak de hand in het zelve kan verdraegen, men werpt daer in een half pond van den ſchoonſten Mekrap in troſſen, voor elk pond wolle ofte elle laken: men moet insgelyks zeer groote zorg hebben van onophoudelyk te roeren en te mengelen in den ketel, zelfs eene half ure lang voor aleer men de wolle ofte ſtoffe in den ketel werpt, de welke men volmaektelyk verwd op den tyd van eene ure, zonder zelfs het bad te laeten koken, want anders zoude het koleur zeer duyſter en donker zyn. Doch, om de *Teinture* haere volle vaſtſtandigheyd te geven op het eynde van den tyd ofte het werk, mag men den ketel alleenelyk en ten uytterſten vier à vyf minuten laeten koken.

De Mekrap de welke gebruykt word op de ſtoffen ofte wollen, ofte wolle gaerens, zonder de zelve te vooren bereyd gemaekt te hebben om het koleur te ontfangen, dat is door het kokſel met den Aluyn en Wyn-ſteen, geeft wel in der daed zyn Rood koleur, maer geeft dit zeer ongelyk, nog dit koleur heeft geene de alderminſte vaſtigheyd. Zoo dat men, overwonnen zynde door de ondervindingen, moet bekennen dat het zyn de vaſthoudende zouten de welke de ſchoonheyd en vaſtigheyd geven aen de koleuren. Dit grypt plaets, niet alleenelyk voor het Rood, maer voor het Geel en andere koleuren, de welke dit voor-kokſel noodig hebben.

Van het geel Koleur.

DE verſcheydendheden ofte *nuancien* van het Geel in de Verw-konſt aldermeeſt bekend, zyn: het Stroo-Geel, het bleekverwig Geel, het Citroen-Geel, en het opkomende ofte verſchynende Geel.

Tot het volmaekt verwen in Geel koleur, moet men aen de wolle, ongeſponnen en geſponnen, als ook aen de wolle ſtoffen, voor eerſt geven de voorbereydingen, te weten het kokſel het welk nu zoo dikwils erhaeld is, te verſtaen van den Aluyn en den Wyn-ſteen. Men voegd by het water van de geele *Teinture* vier oncen Aluyn, en eene once Wyn-ſteen, voor ider pond wolle ofte elle wolle ſtoffe, in plaets van twee oncen Wyn-ſteen noodig voor het Rood.

Maniere om het Gaeren en Catoen geel en groen te verwen volgens de groote en goede Verw-konſt.

MEn moet het Catoen ofte Gaeren loogen in een bad het welk geſteld is met aſſchen van nieuw ofte jong hout, dat is het gene niet gebrand en is van verrot ofte worm ſteek-hont. Daer naer moet men het Gaeren ofte Catoen zeer zuyver waſſchen en laeten droogen.

Men bereyd een bad het welk zeer naer het koken moet zyn, in het welk men laet ſmilten Roomſchen Aluyn, in gewigte het vierde deel van het gewigt der goederen die men moet be-

werken. Alsnu moet men ſtrengelyk opletten dat men, in cas men wild eenig Gaeren ofte Catoen Groen verwen, de zelve materie, naer wel gekokt te zyn, moet zoodaenig Blauw geverwd wezen, volgens het koleur het welk men wenſcht te hebben in het Groen: vervolgens, naer de bleeke ofte wat diepere blauwe koleuren ontfangen te hebben, als zynde den grond van de groene koleuren, moet men de zelve blauwgeverwde goederen terſtond van het blauw, zoo veel mogelyk zynde, ontlaſten, en laeten droogen. Men zoude my konnen opwerpen waerom men het Gaeren ofte Catoen zoo veel als het mogelyk is van zyn aengenomen blauw moet door het waſſchen ontlaſten? hier op antwoorde ik dat tot het beek Groen maer een bleek Blauw noodig is voor den grond, en voor het diep Groen ook eenen dieperen blauwen grond.

Naer deze werkſtelling, men beweegd terſtond de blauw geverwde goederen eenige oogenblikken in het Aluyn-bad, en dekt den ketel, men trekt het vuur van onder den zelven, en men laet de goederen in dit Aluyn-bad ofte ketel vier-en-twintig uren trekken; naer welken tyd men de goederen laet droogen, zonder waſſchen. Men moet in agt nemen, dat door de boven-gezeyde eenige oogenblikken moet verſtaen worden den tyd dat het bad ofte den ketel kokende was: ook moet men weten, dat hoe langer de goederen gedroogd zyn, hoe beter zy hun koleur zullen vatten.

Een ſterk bad van Gaude (in onze tael Wauwe, Gauwe, ofte Weede genaemd) bereyd gemaekt hebbende, (zynde van vyf vierendeelen voor een pond) zoo zal men in het zelve de gealuynde

goederen, te weten het Catoen ofte Gaeren, doen; en om het koken van het bad te doen ophouden, ſtort men in het zelve wat koud water. Men laet deze goederen zoo lang in den ketel tot dat men volmaektelyk het geſlagt van het koleur heeft dat men wenſcht te hebben: daerom moet men nouwkeurig van tyd tot tyd de zelve aendagtiglyk beſchouwen.

Naer dat nu alles na wenſch geverwd is, zoo werpt men de goederen in een heet bad, zonder dat het zelve kokt, in het welk men zoo veel vierendeelen blauwen Vitriol gedaen heeft als 'er ponden van de materien zyn de welke moeten geverwd worden. Men zal de goederen in dit bad laeten den tyd van eene ure en half, en daer naer werpt men de zelve zonder waſſchen in een ander kokende bad, het welk geſteld is met witte Zeep, waer van ontrent de quantiteyt is van een vierendeel voor een pond. Naer dat nu alles wel en veel onder-een geroerd is, te weten het Catoen ofte Gaeren, zoo zal men alles laeten koken den tyd van veertig minuten, ofte zoo lang als men wild, in dit Zeep-bad. Men mag zelfs zonder vreeze het gewigt der Zeep op de helft nemen; maer de meerdere quantiteyt kan voordeeliger zyn als de mindere. De werkſtelling der Zeep-looge geëyndigd zynde, zoo moet alles ordentlyk gewaſſchen en gedroogd worden.

Tot de eerſte bereyding van het Geel gebruykt men voor een pond Catoen, ofte Vlas-gaeren,

Een vierendeel Aluyn,
Een vierendeel Vitriol,
Een vierendeel Zeep,
Vyf vierendeelen Gauwe,

En eene goede Looge van Aſſche, gebrand

van goed hout, gelyk boven gezeyd is, de welke zeer zuyver moet doorgeloopen zyn.

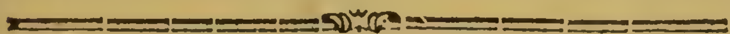
De maniere van het koken der goederen is juſt de alderzelfde gelyk men van het Geel handelende begonſt heeft.

Tot de *Gaudage*, ofte het Geel-verwen der Stoffen, naer dat de Wollen hun noodig kokſel gehad hebben, zoo doet men in een koud bad vyf à zes ponden Gaude voor elk pond Stoffe: men ſluyt deze Gaude in eenen zuyveren lynwaeden zak, op dat zy haer niet en zoude ondermengelen met de Stoffe; en op dat den zak, in den welken de Gaude is, in het ſorneys niet en zoude boven zwemmen, men legt hier op een zwaer ſtuk hout, ofte een houten kruys. Andere laeten de Gaude in den ketel koken, dat is te zeggen, dat zy de Gaude zoo lange koken, tot dat zy al haer koleur overgeſteld heeft aen het water, en t'eenemael op den grond van het bad is gezonken: dan doen zy in het bad eene *Champagne*, waer van gehandeld is, zynde eenen grooten yzeren ofte houten Band, doorvlogten met koorden. Andere trekken met eene yzere Rakel al de Gaude uyt den ketel, alswanneer zy t'eenemael van geheel haere koleur-gevende ſtoffe ontlaſt is. Zommige mengelen ook zomwylen de Goude met eenig-geel Hout, en andere met andere geele Ingredienten, waer van men gehandeld heeft, volgens de verſcheydendheyd van het geel Koleur dat zy willen maeken: daerom, door het veranderen der gewigten en proportien der Zouten dienende tot het Kokſel, van de quantiteyten der koleur-gevende Ingredienten, en den tyd van het koken, is men zeker van oneyndelyke veranderingen der Koleuren te hebben.

Voor de klaere ofte blyde *Nuancien*, (dat zyn ondermende Verscheydendheden van het geel Koleur) men moet hier mede voordgaen gelyk men voordgaet tot de verscheydendheyd van andere Koleuren, uytgenomen dat men voor de lichte ofte klaere geele Koleuren het Koksel zoo straf ofte sterd niet en steld gelyk men voor andere zoude doen: daerom en zal men, by voorbeeld gesproken, maer twaelf ponden en half Aluyn voor honderd ponden Wolle gebruyken, en vervolgens ook het gewigt van den Wynsteen verminderen, om reden dat de al te veel scherpbytende Koksels de Wolle wat verslegten, ofte haere sterkte eenigzins verminderen, en ook om dat, als men maer de lichte ofte klaere geele Koleuren noodig en heeft, men de zelve kan uytwerken zonder de zwaere Koksels, waer door men gespaerzaemer den Aluyn en den Wynsteen met een gewenscht uytwerksel gebruykt: doch men moet in aendagt nemen, dat deze *Nuancien* absolutelyk in hunne bleeke gedaente zoo vaststaende niet en zyn aen de Preuve, als de gene van de welke men geenen Wynsteen en heeft te kort gegeven.

Om het geel Hout tot gebruyk te stellen, men klieft, breekt en stampt het zelve zoo fyn als het kan geschieden, op dat het zelve alle zyne in- en uytwendige koleur-gevende deelen zoude met het vogt ondermengelen; waer door men mindere quantiteyt noodig heeft. Op wat ofte hoedaenige maniere het zelve gebruykt word, moet men het altyd in eenen openen lynwaeden zak doen, op dat dit Hout, ofte het stof van het zelve, zig niet en zoude ondermengelen met de Wollen ofte Stoffen, en alzoo door hunne aen-

lyvendheyd de zelve beſchaedigen, niet aen de Stoffe, maer door hunne langduerige aengekleeftheyd verſchil veroorzaeken aen het Koleur. In der zelver voegen gebruykt men ook in eenen zak de Sarette en de Geneſtrolle, alswanneer men deze gebruykt in de plaets van de Gaude, ofte als men de zelve met de Goude ondermengeld, om eene verandering van geel Koleur te hebben.

Van de Fauve, *ofte het Bruyn-Rood*, *Ros*, *Rosagtig*, *Vael-Rood*, *ofte naeder op het Rood trekkende Koleuren.*

HEt Wortel-koleur, het Hazel-noôtkoleur, ofte Bruyn-Rood, word gerekend voor het vierde van de vyf eerſte ofte moederlyke Koleuren. Dit Koleur word onder hun getal geſteld, om dat het zelve tot het maeken van een groot getal van Koleuren moet gebruykt worden. Zyne werkſtelligheyd is zeer verſchillig van de andere; want men te vooren nog de Wollen, nog de Stoffen, de welke moeten geverwd worden door het Bruyn-Rood, niet en moet bereyden om de Koleuren te ontfangen, maer alleenelyk met deze voordgaen gelyk men doet met de Goederen die moeten blauw geverwd worden: tot deze dan, en tot de gene die in Bruyn-Rood moeten geverwd zyn, is de voorbereyding alleen, dat men ze alleen met warm water nat maekt, eer men de zelve tot de Verwe beweegd.

Tot het Bruyn, ofte Bruyn-Rood te verwen, diend men zig van de groene Schelpen van de

Okker - noôten, van den Wortel van dezen Boom, van de Schors van den Elzen - boom, van den Santal, ofte het rood Sandel - hout, van den Sumach, van den Rodoul, ofte de Fovie, en van het Schouw-roet, gezeyd Bitter uyt de Schouw, &c. . . .

Onder alle de Ingredienten die gebruykt worden om Bruyn, ofte Bruyn-Rood te maeken, zyn de groene Schelpen ofte Slooſters der Okker-noôten de alderbeſte; want hunne verſcheydendheden en ondermengelingen zeer ſchoon zyn: het Koleur is vaſtſtandig, en het brengt aen de Wolle eene zagtigheyd ofte molligheyd by, en de zoo wel-geverwde Wollen worden voor de beſte ſoort gehouden.

Om deze nu in het werk te ſtellen, men vold eenen ketel tot de helſt met Water, en zoo ras hy begint Thé-warm te worden, men ſtort de groene Schelpen in den zelven, in zoodaenige maſſe als men oordeeld tot de quantiteyt ofte menigte der Stoffen noodig te zyn, en volgens de hoedaenigheyd van het Koleur dat men wenſcht te hebben: men doet hier naer den ketel koken, en naer ruym een quartier gekokt te hebben, men beweegd in den zelven de Stoffen, de welke eerſt door warm water moeten natgemaekt zyn: deze in den ketel zynde, moet men zonder ophouden roeren, op dat ze alom gelykelyk het Koleur zouden ontfangen dat men hun wild geven.

Is het zaeken dat de Wolle die men moet verwen geſponnen is, welkers Koleur t'eenemael gelyk moet zyn, zoo doet men maer weynig Noôt - ſtooſters in den ketel, en men begint met hun een bleek Koleur te geven; en

alsdan, door het byvoegen der Noôt-ſchelpen, met weynig ſeffens, zal men juſt het Koleur trekken dat men noodig heeft.

Aengaende van het verwen der Stoffen, men begint eerſt met de gene die een donker Bruyn noodig hebben; en naer dat de kragt van den ketel ofte de verwe verſlapt is, dan bewerkt men de Stoffen die maer eene klaere bruyne *Teinture* en vereyſchen ofte noodig en hebben: alsdan hangt men deze buyten de zonne, om te laeten verkoelen en droog te worden.

Naer de groene Okkernoôt-ſchelpen, is het beſte Ingredient tot het Bruyn, ofte Bruyn-Rood, de teere Wortels die aldermeeſt bezapt zyn van den Noôte-boom: dezen Wortel brengt ook voord zeer vele verſcheydendheden van Koleuren in dit geſlagt, bynaer zoo vele als de groene Schelpen; zoo dat men het een Ingredient kan gebruyken voor het ander, in geval men van het een ofte het ander zoude beroofd zyn: doch daer is een verſchil tuſſchen het gebruyk van deze twee Ingredienten.

Men vold op dry deelen den ketel met rivier-water, en men doet de wortels van den noôte-boom, in kleyne ſplinters gekapt, in den ketel, in zoodaenige quantiteyt als men zal noodig oordeelen te zyn tot de veelheyd der ſtoffen de welke men verwen moet, en ook volgens de hoedaenigheyd van het koleur het welk men noodig heeft. Zoo haeſt het bad zoo heet is dat men de hand in het zelve niet kan verdraegen, men werpt de wolle ofte ſtoffe in het zelve, en men laet deze in het bad, altyd geſtaedelyk roerende, zoo lang tot dat men het gewenſcht koleur bekomen heeft, ook zorgende van het bad van tyd tot tyd de

locht te geven, en met de hand de zele te doorschudden, om de goederen te ontlasten van de splinters, de welke door de zelve zomwylen zouden konnen beschaedigt, en ook leelyk gevlekt worden. Om dit ongeval ofte vlekken te ontgaen, zoo mag men den wortel ofte splinters in eenen zak doen van ongesloten lynwaed, gelyk gezeyd is van het geel hout. Met deze maniere van werken, gaet men zoo lang voords tot dat den wortel ofte bad geene koleur-gevende kragt meer en heeft.

Ik moet bekennen, dat de maniere om met den wortel van den noôte-boom te verwen, niet eens zoo gemakkelyk is; want, is het zaeken dat men geene groote aendagt en maekt op den graed van de hitte ofte warmte, en op het gedurig omroeren der wollen ofte stoffen, ten eynde dat zy overal gelykelyk van en door de verwe zouden doordronken zyn, zal men ligtelyk eenige vlekken in de zelve ontdekken, tot de welke geene remedie en kan gegeven worden. Waer het zaeken dit ongeval voorviel, den eenigsten middel zoude zyn van het koleur te veranderen in Castanje-, Pruyme-, ofte Caffé-koleur. Om dit ongeval te ontgaen, moet men zonder ophouden de stoffen op en af, en met den Roussel-stok roeren, en maer stuk voor stuk in het bad verwerken, en het bad ofte ketel niet in zieden jaegen voor aleer dat men ziet dat het koleur-gevende lichaem geen verwe meer en geeft, ofte wel dat men het bad wild eyndigen. Aengaende de schorse van den elzen-boom, en is 'er niet bezonders in agt te nemen; want men handeld met dezen gelyk gezeyd is van den wortel van den okker-noôt-boom, met dit verschil alleen, dat

men deze ſchorſe laet koken van den beginne af, dewyl zy min koleur - gevende is als den wortel van den noôte - boom.

Den Sumach word gebruykt op de zelve maniere gelyk men gebruykt de groene okker - noôtſchelpen : zy geeft nog min koleur als de ſchorſe van den elzen-boom, en het koleur trekt een weynig nae den groenen. Men gebruykt dezen dikwils voor de Galnoôt in de koleuren de welke men zeer bruyn wenſcht te hebben, en is zeer ſchoon; maer men moet hier van eene merkelyke meerdere quantiteyt hebben als van de Galnoôt. Het koleur is in de locht zeer vaſtſtaende. Men ondermengeld ook zomwylen deze twee ingredienten onder elkanderen, en gelyk zy beyde zeer goed zyn, elk op zyn bezonder, zoo doen zy, te ſaemen zemengeld zynde, bynaer het zelve uytwerkſel : deze ondermengeling geeft een groot gemak voor zekere verſcheydendheden van koleur. Maer ik moet ook bekennen dat men de verſcheydendheden van het bruyn ofte bruyn - rood zoodaenig juſt niet en kan beſchryven, dat men zonder de minſte twyffelagtigheyd hier op zoude mogen voordsgaen ; maer dit hangt af van de ondervinding en goeden oogſlag.

Van het Zwart Koleur.

HEt Zwart is het vyfde van de eerſte ofte moederlyke Koleuren : het zelve begrypt in zig eene groote menigte van verſcheydendheden; om te beginnen van het bleek, tot het Neger- ofte Moor-grys, en te komen tot het Zwart,

zyn 'er vele verſcheydendheden, en daerom word dit Koleur met reden geſteld onder het getal der moederlyke Koleuren; want het grootſte deel der bruyne Koleuren worden door de medewerking van het Zwart gemaekt, het welk zelfs op de witte wolle gebruykt zynde, zoodaenig hoog ofte leeg grys koleur voordsbrengt als men wenſcht te hebben. Van dit Koleur handelende, begin ik met te toonen de maniere om het alderſchoonſte Zwart te geven aen de wolle. Hier van ſprekende, ben ik verbonden ook te handelen van de werkſtelling der kleyne ofte valſche *Teinture*; want, op dat eene ſtoffe op het aldervolmaektſte Zwart geverwd word, zoo moet zy eerſt bewerkt worden door de Groot- en Goed-verwers, en voltrokken door de Kleyn- ofte Valſch-verwers.

Voor eerſt moet men aen de wollen ofte wolle ſtoffen de welke men wild Zwart verwen, een blauw Koleur geven, zoo donker en diep als het kan geverwd worden: dit blauw naemd men Groen-blauw, en is den noodzaekelyken grond van het alderbeſte Zwart.

Terſtond naer dat de ſtoffe blauw geverwd uyt de Paſtel-kuyp komt, word zy ras in de rivier ofte andere kuypen gewaſſchen, om dieswille dat den kalk van de Paſtel-kuyp zig aen de zelve vaſtkleeft, en daer naer doet men die in den Vol-meulen, om zig t'eenemael van alle vuyligheyd te ontlaſten; want zonder deze werking zouden de ſtoffen altyd de handen en het lynwaed vlekken, naer dat zy de Zwarte verwe zouden ontfangen hebben. Naer deze bereyding men beweegt de ſtoffe onder de handen van den Valſch-verwer, om het Zwart Koleur te ontfangen, het welk geſchied als volgd:

Voor 100 ponden gewigt van het laken ofte ſtoffe de welke, zoo is gezeyd, blauw geverwd is, doet men in eenen redelyken ketel thien ponden Indiſch ofte Indiaenſch Hout, zeer fyn gebroken, en thien ponden fyne tot poeder gemaekte van de beſte, ofte gelyk gezeyd is, Alepſche Galnoôt: dit alles word in eenen zak beſloten, en men doet dit te ſaemen in eene genoegzaeme quantiteyt met water twaelf uren koken. Dan neemt men het derde deel van dit vogt uyt den ketel, en dit word in eenen anderen ketel gedaen, hier by voegende twee ponden Spaenſch Groen: hier in beweegd men de lakens ofte ſtoffen, en men moet de zelve altyd roeren zonder ophouden, den tyd van twee volle uren. Men moet in aendagt nemen van het bad niet te ſterk te doen koken, en 't beſte zoude zyn, van het zelve maer geduerig in zyne volle hitte te houden, als te doen koken. Dan neemt men de lakens ofte ſtoffen uyt den ketel, en men neemt het tweede derde vogt uyt den eerſten ketel, en men voegt dit by het vogt het welk in den ketel is daer de lakens ofte ſtoffen uytgekomen zyn, en men doet hier by acht ponden groen Koperrood, het bad ontrent eene halve ure laetende verkoelen: hier beweegd men wederom de Lakens ofte Stoffen in den ketel, daer men de zelve eene ure moet in laeten; daer naer worden zy wel gewaſſchen en in de locht gehangen.

Men zal dan het ander deel, het welk in den eerſten ketel gebleven is, mengelen met de verwe van den tweeden ketel, zorgende van den zak wel uyt te douwen: hier by zal men mengelen vyfthien ofte twintig ponden Sumach: dan zal

men dezen ketel eene wal of twee laeten opko-ken, en dan verkoelen, met weynig koud water daer in te gieten. Hier naer doet men in den ketel nog twee ponden Koper-rood, en dan beweegd men wederom de Stoffen ofte Lakens in den ketel voor eene ure: dan zal men ze wederom wasſchen en verlochten, daer naer wederom in den ketel doen, en men zal de zelve den tyd van eene ure daer in zynde gestaediglyk omroeren. Naer alle deze noodzaekelyke werkstellingen zal men die wasſchen in de riviere, ofte andere hier toe beſchikte kuypen, en daer naer in den volmeulen, om de zelve zoo sterk te laeten doorwerken ofte doorwasſchen, dat het vogt, het welk uyt de Lakens komt, zoo klaer is als zuyver water. Dan maekt men een bad bereyd, met eene goede quantiteyt (na goeddunken) van Gaude; dit zal men eenen zwalp laeten koken, en naer het bad verkoeld te hebben, zal men wederom de Goederen hier door trekken. Dit bad verzagt en verzekerd zeer veel de zwarte Verwe. Op deze maniere werkende, zullen de Lakens ofte Stoffen zyn van een alderſchoonste en glansig Zwart, zelfs voor dat zy zullen droog zyn.

Men verwd ook somwylen zonder te vooren de Lakens, Wollen en Stoffen blauw gegrond-verwd te hebben, en het is toegelaeten eenige opene flegte Goederen aldus te verwen, gelyk zyn daer men de ziften of teemſen van maekt, ook zeylen, voorhangſels, ofte wylen, en diergelyke geſlagten van Goederen, de welke van kleyne weerde zyn, en dusdaenige onkosten niet en zouden konnen inwinnen. Men heeft voor dusdaenige geringe Goederen toegelaeten de zelve eerst door de groene Okkernoôt-ſchel-

pen ofte den Wortel te verwen, voor dat zy zwart geverwd worden, om de koſten van het Blauw te ontgaen. Om deze met het Bruyn ofte Bruyn-Rood te gronden, moet men maer weynig koſt en arbeyd beſteden, maer men moet maer alleenelyk met de zelve handelen gelyk ik van het Bruyn ofte Bruyn-Rood gehandeld heb.

De verſcheydendheden van 't Zwart zyn de gene beginnen van het bleek Grys tot het donker Grys: deze zyn van een zeer groot gebruyk in de Verwkonſt, zoo in hun ſimpel koleur, als ook gebruykt zynde op andere koleuren; daerom moet men eerſt handelen van de ſimpele gryze Koleuren, voordkomende van het Zwart, om het welk wel te maeken ik twee manieren zal voorſchryven.

De eerſte en aldergemeynſte maniere van werken is, dat men den tyd van twee uren laet koken de fyn geſtampte Galnoôt in eene evenredige quantiteyt van Water: men doet op zyn eygen ſmelten het groen Koper-rood: dan maekt men eenen ketèl bereyd, groot ofte kleyn, volgens de hoeveelheyd der Wollen ofte Stoffen de welke men moet verwen: zoo haeſt het bad zoo heet is dat men in het zelve de hand niet en zoude konnen verdraegen, zoo doet men daer in een weynig van de geſmolten Galnoôt en ook het Koperrood. Men kan ligtelyk oordeelen aen het koleur van 't bad, welkdaenig koleur het zelve zal geven aen de witte Stoffen de welke men tot den ketel begeeft om geverwd te worden. Deze Stoffen na wenſch hun bleek-grys koleur aengenomen hebbende, voegd men by het vogt in den ketel wederom eene decoctie van Galnoôten en groen Koperrood, om alzoo het Bleek-Grys wat bruynder en bruynder te maeken, tot dat men niet

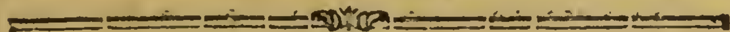
alleenelyk gekomen en is tot het *Negre*, ofte Moor-koleur, maer zelfs tot het Zwart. Dit geschied door het geduerig byvoegen van de Galnoôt en het Koperrood; maer om het Zwart volmaektelyk te verwen, raede ik aen de Goederen eerst eenen blauwen grond te geven.

De tweede maniere om het Grys te verwen schynt my de eerste te overtreffen, om dat het zap der Galnoôt zig vaster aen de Wolle inlyfd, en om dat men meer verzekerd is dat men niet meer ofte min Koperrood zal gebruyken als dat 'er volkomendlyk noodig is. De dikwyls herhaelde ondervindingen hebben klaerelyk getoond dat het Grys veel schoonder en glanziger is: dit is de reden dat men deze maniere, die niet meer arbeyd en kost als de andere, en door de welke de Goederen ook min beschaedigd worden, moet stellen voor de eerste.

Men laet dan de quantiteyt de welke men noodig oordeeld van de Galnoôt, fyn gestampt, in eenen zak van open lynwaed in den ketel koken den tyd van twee volle uren. Dan doet men de wolle ofte stoffen in den ketel; deze laet men eene ure koken, gestaediglyk roerende: hier naer trekt men deze uyt den ketel. Alsdan neemt men van het vogt uyt den ketel, in het welk men een weynig Koperrood laet smilten; alles dan stortende in den ketel, om onder-een te mengelen: hier uyt trekt men de lakens ofte stoffen die met bleek grys Koleur moeten geverwd worden. Naer dat deze geverwd zyn, voegd men nog wat Koperrood in den ketel, om diepere ofte donkerder gryze koleuren te maeken, gelyk te vooren gezeyd is.

My dunkt dat ik nu klaer genoeg te kennen gegeven

gegeven, en ſtiptelyk aengetoond heb de zekerſte en alderbeſte manieren om de eerſte ofte moederlyke Koleuren te maeken; door welkers ondermengelingen alle andere menigvuldige koleuren gemaekt worden. Doch, tot meerder klaerheyd en zekerheyd, zullen wy deze, twee koleuren by-een-voegende ofte mengelende, overloopen volgens het order dat wy gehouden hebben handelende van elk in het bezonder. Naer dat wy zullen gehandeld heben van de koleuren die de twee by-een-gevoegde Moeder-koleuren voordsbrengen, zoo zal men handelen van de koleuren die van dry by-een-gevoegde worden voorsgebragt, en zoo voordgaende, zal men aentoonen alle de koleuren de welke de Natuer en Konſt heeft tragten nae te volgen.

Van de Koleuren de welke gemaekt worden door de ondermingeling van het Blauw met het Rood.

MEn heeft, handelende van het Rood, gezeyd dat 'er vier verſcheyde geſlagten zyn in de groote *Teinture*; nu zullen wy toonen hoedaenig de uytwerkſels zyn van deze verſcheyde Rooden, als zy geplaetſt zyn op eenige Stoffe de welke te vooren blauw geverwd was.

Eene blauwe Stoffe gekokt met Aluyn en Wynſteen, geverwd met den Kermés, brengt voord een Koleur dat den naem heeft van *la Couleur du Roi*, het Koninglyk Koleur, *la Couleur du Prince*, het Prinſelyk Koleur, *la Penſée*, het vlammig Koleur, *le Violet*, het Violet, en *le Pourpre*, het Purper Koleur, benevens nog andere, de welke op deze trekken. G

Door de ondermengeling van het Blauw met het Cramoisi - Rood word gemaekt het Duyve-koleur, het Purper, het Amaranthe - koleur, het vlammig Rood, en ander Violet, benevens andere Koleuren hier op trekkende, de welke helderder ofte dieper zyn.

Door de mengeling van het Blauw met het Mekrap - Rood maekt men ook het Koninglyk Koleur, en het Prinselyk; maer dit en is zoo schoon nog zoo helder niet als het gene men maekt met het Blauw en de Kermes, het Goud - Geel, ofte Huydevetters-Schors, ofte Leeuwen-Koleur, het donker Amaranthe, het droog Rooze-Koleur min levendig.

Van de Mengeling van het Blauw met het Geel.

WAn deze twee Koleuren onder elkanderen gemengeld, en kan men maer een geslagt voordbrengen, te weten het Groen: doch van dit Koleur is eene oneyndelyke verscheydendheyd, waer van de principaelste zyn, het geel Groen, het eygen Groen, het blyde Groen, het Kruyd- ofte Gras-Groen, het Lauwrier - Groen, het Molequin - Groen, het bruyn Groen, Zee-Groen, Céladon, ofte waterverwig Groen, het Papegaey Groen, het Kool-Groen: hier by kan men voegen het Céladon zonder Blauw. Alle deze aengetoonde verscheydendheden, en de gene die hooger ofte dieper zyn, worden op de zelve maniere en met het zelve gemak gemaekt. Het Blauw, hoe lichter het is, hoe blyder Groen het maekt, en hoe dieper ofte donkerder het is, hoe

bruynder Groen. Men laet dan de Stoffe koken met den Aluyn en den Wynſteen, gelyk men gemeynelyk eene witte Stoffe geel verwd: deze blauw geverwde Stoffe verwd men alsdan met de Gaude ofte Sarette, de Geneſtrolle, het geel Hout, ofte den Fenugrec. Alle deze Ingredienten zyn gelykelyk goed door hunne vaſtſtaendigheyd; maer vermids de geele Koleuren die zy geven onder hun wat verſchillende zyn, zoo zyn insgelyks de groene Koleuren, de welke van hun voordkomen. De Gaude en de Sarette zyn de twee beſte en bezonderſte Planten tot de geele *Teinture*.

Men zoude eerſt konnen de Stoffen, de welke moeten groen geverwd worden, geel verwen, en daer naer door de Blauw-kuyp trekken zoo lang tot dat men het gewenſcht groen Koleur heeft; doch dit word ontraeden, om reden dat dit Blauw het lynwaed zoude vlekken: maer het Blauw eerſt geverwd zynde voor dat men het zelve in Groen veranderd, word door den Aluyn en den Wynſteen vaſtgehegt aen de Stoffe, en bedekt door het Geel.

Het Céladon, ofte Zee-Groen, een uytnemende koleur na de gouſte der Volkeren van het Ooſten, kan en mag, als volſtandig zynde, van de Groot- en Goed-verwers gemaekt worden; dat is te zeggen, met te vooren aen de Stoffe een blauw koleur te geven; maer dit koleur moet zoo bleek zyn, dat het zelfs bleeker als Hemels-blauw moet zyn; het welk zeer moeyelyk is om gelyk te maeken; en is het zaeken dat men dit bleek koleur wel gelykelyk kan treffen, zal men het zelve beter verwen met de *Virga aurea* als met de Gaude. Men laet zomwylen toe aen de Ver-

wers van Languedoc, van het Céladon te koleuren met het Spaensch Groen, al is het zaeken dat dit koleur behoord gebruykt te worden van de Valsch verwers. In Holland word dit koleur zeer schoon en helder gemaekt.

Van het Blauw ondermengeld met het Bruyn ofte bruyn Rood.

WAn deze mengeling maekt men zeer weynig gebruyk; want van deze mengeling van het Blauw en Bruyn, ofte bruyn Rood, en word anders niet gemaekt als groenagtig Grys, ofte eene soort van Olyf-koleur, de welke beyde maer dienstig en zyn voor de Tapyten.

Van de Mengeling van het Rood met het Geel.

MEn trekt van het Scharlaken-Graen, ofte Kermés, en het Geel, het *Aurore-*, ofte Dageraed-koleur, het Goudbloem-koleur, het Oranje- ofte Goud-koleur, en vele andere bleekere ofte diepere Koleuren. Men trekt van het Gobelins-Scharlaken-koleur ondermengeld met de geele Koleuren, het Langouste ofte Zee-kreefte- en het Granaet- en Bloem-koleur; maer deze en zyn van de grootste standvastigheyd niet, en men ziet nogtans de voorgaende Koleuren, de welke door de ondermengeling van het Rood geel gemaekt zyn, zeer veel in het gebruyk.

Van de Mengeling van het Rood met het Bruyn en bruyn Rood.

MEn diend zig van geene andere koleuren, de welke van deze ondermengeling voordkomen, als van het Mekrap-rood, om dieswil dat dit Ingredient een zoo ſchoon uytwerkſel voordbrengt in deze ſoorten van koleuren als den Kermés ofte de Cochenille; en de reden dat deze koleuren zoo luyſterlyk niet en zyn, is om dat het Bruyn de zelve verduyſterd. Deze mengeling brengt voord het Kaneel-koleur, Snuyf-, Caſtanje-, Muſcus, Beere-koleur, en andere, de welke op deze trekken, die, om zoo te ſpreken, oneyndelyk zyn, en zonder de minſte moeyte gemaekt worden, door het verminderen ofte vermeerderen der Mekrap, ofte andere Ingredienten, en door de zelve korten ofte langen tyd in het bad te laeten; zoo dat men van deze en vele andere voorzeyde en opvolgende koleuren mag zeggen dat zy hun meeſter leeren.

Van de Mengeling van het Rood met het Zwart.

DEze mengeling diend voornaemendlyk om alle roode koleuren in bruyne te veranderen, van welkdaenig geſlagt dat zy zyn; maer zy worden maer gemeynelyk gebruykt voor de Wollen de welke voor de Tapyten geſchikt zyn. Men trekt ook uyt deze mengeling het wynagtig Grys, alswanneer men eerſt aen de Wolle een licht Rood met Kermés geeft, ook met de Co-

chenille, ofte de Mekrap; maer dan moet men het zelve terstond passeren door het Zwart, zoo kort ofte zoo lang volgens dat men het koleur wenscht te hebben.

Van de Mengeling van het Geel met het Bruyn ofte bruyn Rood.

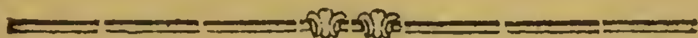
MEn maekt van deze mengeling deze verscheydendheden, te weten: het dood Blad-groen, en het Beeren-hair-koleur, &c. Wat aengaet deze ondermengeling, men gebruykt de zelve maer als men gedwongen is een grys koleur te maeken dat nae het geel trekt..

Van de Mengeling van het Bruyn met het Zwart.

VAn deze ondermengeling trekt men verscheyde koleuren, gelyk zyn het Caffé-koleur, Castanje-koleur, droog Pruym-koleur, Muscus- en Doorn-koleur, benevens andere verscheydendheden, de welke veelderley en met de voorzeyde koleuren overeenkomstig zynde, veel gebruykt worden.

Alsnu zyn zoo klaerlyk aengetoond als het mogelyk was alle de verscheydendheden der Koleuren de welke konnen voordgebragt worden door de saemenstelling van twee eerste ofte moederlyke Koleuren; nu zal men den Lezer gaen voor oogen stellen de Uytwerksels ofte Koleuren die gemaekt worden door de ondermengeling van dry Koleuren onder-een, welke ondermengeling ons een groot getal zal geven. Het is nogtans waer,

dat 'er zullen Koleuren aengetoond worden zeer naer over-een-komende met de gene die wy getoond hebben, voordkomende uyt de ſaemenſtelling van twee Koleuren onder elkanderen; want weynige Koleuren zyn 'er, de welke men niet en kan maeken op verſcheyde manieren: maer dan is het vry aen den Verwer van te verkiezen de Koleuren die, even ſchoon zynde, de gemakkelykſte zyn om te maeken.

Van de bezonderſte Ondermengelingen der Koleuren dry by dry.

VAn het Blauw, het Rood en het Geel worden gemaekt het roſt Olyf-koleur, het groenagtig Grys, en andere verſcheydendheden, de welke weynig in het gebruyk zyn, 't en zy voor de Wollen die geſchikt zyn voor de Tapyten.

Van het Blauw, het Rood en het Bruyn worden de Olyf-koleuren getrokken, beginnende van de alderbruynſte tot de klaerſte, alleenelyk gevende maer eenen kleynen doorſlag van het Rood; gelyk het *Ardoiſe*- ofte Schalie-koleur, en het Lavendel-Grys, als insgelyks van de gene die op deze trekken.

Van het Blauw, het Rood en het Zwart worden vele verſcheydendheden van Grys getrokken; gelyk Salie-grys, Schalie-grys, Lood-grys, de koninglyke Koleuren en de prinſelyke, doch wat bruynder als de gemeyne; ook een oneyndelyk getal van Koleuren trekkende op de gene die van andere ondermengelingen gemaekt worden.

Van het Blauw, het Geel en het Bruyn worden verſcheyde groene Koleuren gemaekt, ook

het Koleur van Ganzen-drek, en Olyf-koleuren van alle geslagten.

Van het Blauw, het Geel en het Zwart maekt men alle bruyn - groene Koleuren, tot zelfs de zwarte.

Van het Blauw, het Bruyn met het Zwart maekt men de bruyne Olyf - koleuren en het groenagtig Grys.

Van het Rood, het Geel en het Bruyn trekt men de Oranje-koleuren, het Goud-koleur, dood Blad-, oude Mans Vleesch-koleur, het gebrande Kaneel- en het Tabak-koleur van alle specien.

Van het Rood, het Geel en het Zwart maekt men bynaer de zelve verscheydendheden van Koleuren, en ook het diep ofte het duyster dood Blad-koleur.

Eyndelyk, van het Geel, het Bruyn ofte bruyn Rood en het Zwart maekt men de koleuren van het Ossen-hair, van bruyne Noôten, en andere, de welke hier aen gelyken.

Men heeft alsnu deze opteliing van de verscheyde en onder-een gemengelde Koleuren gegeven, als eene Tafel, om te zien en duydelyk te kennen van welke Ingredienten men zig moet bedienen om door de ondermengelingen die soorten van koleuren te maeken, de welke men wenscht te hebben, en aen de oogen de volle voldoening te geven.

Men zoude ook vier Moeder-koleuren, en zomwylen vyf, onder elkanderen konnen mengelen, het welk nogtans raer zoude zyn; maer my dunkt dat den uytleg op dit punt zoude onprofytig zyn: want alles dat zomwylen mogelyk is, is zeer dikwyls overtollig.

Ik en kan in deze Konst den Oeffenaer niet

genoegzaem aenraeden, altyd zyn werk te beginnen met de alderbleekſte koleuren, het welk geſchied zoo door de veelheyd ofte minderheyd der Ingredienten, en ook door den tyd van de goederen in het bad te laeten: want, deze fauten begaen hebbende, dat is, de koleuren te diep zynde, is men verpligt de goederen een ander koleur te geven als dat men in het begin voorgenomen had te geven: daerom, als de koleuren in het begin teer en bleek zyn, kan men de zelve bedwingen na zynen wil, ofte door het vermeerderen der Ingredienten, ofte door de dikwyls erhaelde doppingen ofte kokingen. Aengaende de Stoffen, het en geſchied bynaer noyt dat men meer als twee en dry koleuren noodig heeft tot het maeken der verſcheydendheden, om de aengetoonde redens, de welke wy gegeven hebben, dat 'er door de ondermengeling van twee en dry koleuren zoo vele voordgebragt worden. Ik en geloof niet dat 'er in deze Beſchryving iet agtergelaeten is het welk zoude konnen noodig zyn tot het volmaekt verwen der Wollen, ofte wolle Stoffen, volgens de goede ofte groote Verw-konſt; vervolgens en behoefd men ook niet te twyffelen, dat men alles het gene duydelyk beſchreven is nauwkeuriglyk onderhoudende, de aldervolmaektſte uytwerkſels zal hebben, alle de gewenſchte koleuren en alle de ſchoone verſcheydendheden, zoo op de Wollen, geſponnen en ongeſponnen, als op de witte Lakens.

Van de Verw-konst der Wollen in de kleyne ofte valsche Teinture.

MEn heeft in den beginne, handelende vau de *Teinture* der **W**ollen ofte wolle Stoffen, gezeyd een groot verschil te zyn tusschen de groote en kleyne *Teinture.* Men heeft ook aengetoond de qualiteyt ofte hoedaenigheyd der **W**ollen ofte Stoffen de welke door de groote en goede *Teinture* moeten geverwd worden, ook de gene die moeten ofte mogen door de kleyne ofte valsche geverwd zyn. Het verschil het welk wy tusschen deze beyde materien gemaekt hebben, is, dat de Stoffen van zekeren prys moeten zyn, en die niet en moeten dienen voor de voedering der kleederen, met de onveranderlyke en vaststaende koleuren der groote en goede *Teinture* moeten geverwd worden, en de andere, die van kleynen prys zyn, door de kleyne ofte valsche *Teinture.* Want waer het zaeken deze door de groote *Teinture* geverwd wierden, zoude den prys te hoog komen, en vervolgens het debit te kleyn zyn; ook om reden dat dusdaenige Stoffen van mindere sterkte zynde, alzulke sterke koleuren niet en verdienen, vermids zy gemeynelyk maer gebruykt en worden voor de voedering der kleederen, die min aen de locht en haere injurien onderworpen is.

Nu zullen wy gaen aentoonen de manieren om de Verwen te maeken van de kleyne ofte valsche *Teinture*, gelyk wy die getoond hebben van de groote; nogtans door het gebruykt van andere Ingredienten, zeer verschillig van de gene die

wy beſchreven hebben, de welke, al is het zaeken dat zy de langduerige vaſtſtandigheyd niet en hebben gelyk de koleuren der groote *Teinture*, zyn zy nogtans levender en glanziger: in hun gebruyk zyn de koleuren zeer effen, en worden met veele mindere moeyte gemaekt als de gene van de groote *Teinture*. Dit zyn de voordeelen van deze materien de welke men de valſche Koleuren naemd; nogtans, al is het zaeken dat het te wenſchen waere dat haer gebruyk zoo niet en mogte zyn, moet men zeggen dat haer gebruyk niet min profytig en is voor de Stoffen die van de locht verweyderd zyn, en van zoo groote duerzaemheyd niet en moeten wezen. De bezonderſte redens van haer gebruyk zyn, dat zy met minder koſt en meerdere raſſigheyd konnen gemaekt worden als de Koleuren van de groote *Teinture*. Men zal in het beſchryven der Koleuren van de kleyne *Teinture*, niet voordgaen gelyk men gedaen heeft voor de groote, om dieswille dat men hier geene eerſte ofte Moeder-koleuren en erkend. Daer zyn 'er ook weynige de welke dienen voor den grond van andere: het meeſte deel van deze Koleuren en komt niet voords uyt de ondermengeling van twee ofte meer Koleuren by elkander.

't En zal niet noodig zyn hier te erhaelen de naemen van alle de Ingredienten die tot deze kleyne *Teinture* gebruykt worden, nogte ook hunne beſchryving: men zal maer alleenelyk de maniere voorhouden op de welke zy moeten gebruykt worden, en de Koleuren die van deze konnen worden getrokken. Hier door zal men zien dat 'er verſcheyde Koleuren zyn, die aen elkanderen zeer gelykvormig wezen, zoo dat

het als onmogelyk zoude zyn te handelen van elk Koleur in het bezonder, zonder te vervallen in verdrietige erhaelingen, de welke den Lezer zouden mishaegen.

Van het verwen der Wolle door de valsche ofte kleyne Teinture.

DE Wolle die bereyd gemaekt is, gelyk men in de groote *Teinture* gezeyd heeft, om Geel geverwd te worden, en geheel geverwd zynde door de Gaude, en dan getrokken ofte gedopt in de Roode verw, gemaekt van de afgeschoren wolle van het Scharlaken, het welk men Nacarat naemd, geeft een schoon en vuurig Oranje-koleur. Van dit bad kan men verscheyde schoone Roode Koleuren maeken, te beginnen van het Cérise en Vuur-koleur, tot het bleek Vleesch-koleur. Deze verscheydendheyd komt voords met de goederen lang ofte weynig tyds in het bad te laeten.

Van het rood koleur-gevende Mos.

MAekt men verscheyde aengenaeme Koleuren. Dit Mos is uytgeleyd, en ook aengetoond de plaetsen waer het zelve te bekomen is, als ook de maniere van dit te bereyden.

Van het Indiaenſch ofte Campeche Hout.

DIt Hout is van een zeer groot gebruyk in de kleyne *Teinture*, en het waer wel te wenſchen dat het zelve noyt gebruykt en wierd in de groote *Teinture*, om reden dat het Koleur het welk dit Hout van zig geeft, in korten tyd t'eenemael en geheellyk zyn Koleur verlieſt door de locht. Den geringen ofte kleynen prys waer voor het zelve te bekomen is, is oorzaek van het groot gebruyk; maer de bezonderſte reden is om dat door de verſcheydene bereydmaekingen en de zoute materien uyt dit overvloedig verwen de verſcheyde veranderingen van Koleuren gemaekt worden, de welke men met grooten arbeyd maer kan bekomen, door de Koleuren in de groote *Teinture*. 't Is nogtans mogelyk alle Koleuren te maeken zonder de medewerking van dit Hout; zoo dat men om de onſtandvaſtigheyd van dit Hout, zeer groote redens gehad heeft om dit gebruyk in de groote *Teinture* te verbieden.

Men bediend zig van bit Hout tot het voltrekken van het Zwart, 't welk het werk is van de Kleyn- ofte Valſch - verwers: men bediend zig ook van het zelve, gelyk gezeyd is, met de Galnoôt en Koperrood, om alle de verſcheydendheden van het Grys te maeken, trekkende op het Schaille - koleur, Lavendel - koleur, ook wilde Duyve - grys, en veele andere, hier aen gelykende. Men kan hier van het juſt gewigt ofte maete niet geven, want de Kleyn - verwers gewoon zyn hunne koleuren te trekken volgens de ſtaelen de welke hun toegezonden worden van de

kleyne Stoffen die moeten dienen tot voedering, zoo dat hun werk meer na de oog als na het gewigt geschikt word, altyd beginnende van de alderbleekste koleuren, om alzoo door het byvoegen der Ingredienten te komen tot de gene die dieper en bruynder zyn, en het koleur volgens hunnen wensch te bekomen.

Men maekt ook met het Indiaensch Hout verscheyde schoone Violette-koleuren; maer eerst moeten de Stoffen door de Guéde geverwd zyn, en dan terstond gealuynt worden, voor aleer zy met het Indiaensch Hout geverwd worden. Dit Hout geeft ook een blauwagtig Koleur; maer van weynige vastigheyd, daerom het Blauw van de groote *Teinture* van zeer kleynen kost en standvastig zynde, gebruykt men zeer raer het slegt Blauw van het Indiaensch Hout.

Men kan insgelyks door den zelven middel het Groen maeken, met een en het zelve, bad. Hier toe doet men in den ketel van het Indiaensch Hout het Grain ofte Graen van Avignon en Spaensch Groen; deze mengeling geeft ook aen het bad een schoon Groen koleur. Het zal dan genoeg zyn de Wollen ofte Stoffen zoo lang in het bad te laeten, tot dat het koleur zoo hoog ofte leeg is als dat men het zoude wenschen te hebben. Men zal ondervinden dat men dit groen Koleur van zoo veele verscheydendheden kan maeken als men wild, met in dit bad zoo veel Indiaensch Hout en Avignons Gryn te doen als dat men dunkt noodig te zyn. Dit Groen koleur en is van geene betere hoedaenigheyd als het slegt Blauw van het Indiaensch Hout, en daerom behoorden zy met reden gebannen te worden uyt het gebruyk der Verw-konst.

Het gemeyn gebruyk van het Indiaenſch Hout in de kleyne *Teinture* is bezonderlyk om het verſch en droog koleur van Pruymen en Purper te verwen, en ook de verſcheydendheden van de zelve koleuren. Dit Hout, ondermengeld zynde met de Galnoôt, geeft alle zyne koleuren aen de Wolle, de welke te vooren met de Guéde geverwd is. Men ondermengeld deze Ingredienten met een weynig groen Koper-rood, het welk dit koleur verhelderd en zeer verſterkt, door het verdiepen van het koleur. Door dezen middel heeft men terſtond de koleuren en de verſcheydendheden de welke in de groote *Teinture* veel moeyelyker zyn; doch zy hebben een zeer groot gebrek, dat ze van korten ſtand zyn: want naer eenige dagen zal men groot verſchil zien tuſſchen de koleuren de welke in de locht zullen geweeſt hebben, en de gene die buyten de zelve zyn.

Van het rood Brezilie-hout.

MEn rekend onder den algemeynen naem van Breſilie-hout, het Fernambouc, het S. Marthas-hout en het Japonſch Hout, ook nog eenige andere, waer van wy niet en handelen, om dat zy alle op de zelve maniere gebruykt worden.

Alle deze verſcheyde Houten geven bynaer de zelve koleuren van het Indiaenſch Hout, en zeer dikwyls worden zy onder elkanderen gemengeld. 't En is niet mogelyk vaſt te ſtellen de quantiteyt die men behoord te gebruyken tot het maeken van deze Verwen, om reden dat den eenen Verwer meer koleuren geeft als den anderen, ofte de

zelve veel ſchoonder maekt. Dit verſchil komt dikwyls voord uyt het koleur - gevende Hout; want is het zaeken dat dit koleur door de locht veel verbleekt, ofte gerot is, alsdan heeft men maer ſlegt uytwerkſel te verwagten: daerom moet men de diepſte en bruynſte koleuren voor de bleeke ſtellen.

Het naturelyk koleur van het Breſilie - hout ſchynt de andere te overtreffen, en is in meerder gebruyk als de andere; daerom geeft men aen dit den naem van *het valſch Scharlaken-koleur*, het welk in zyn zelven ſchoon en glanzig is, maer minder van conditie ofte ſtand als het Scharlaken van de Cochenille ofte Gomme - Lak.

Van het Fuſtel-Hout.

DIt Hout geeft een Oranje - koleur van weynige vaſtſtaendigheyd: het word gemeynelyk in de valſche Verwe gebruykt gelyk men gebruykt den Wortel en de groene Okkernoôt-ſchelpen, zonder de Stoffen te laeten koken: vervolgens is het in zyn gebruyk zeer gemakkelyk. Men mengeld dit zeer dikwyls met de Okkernoôt-ſchelpen en de Gaude, om Tabak- ofte Kaneel-koleuren te maeken. Men moet nogtans dit koleur voor zeer ſlegt houden; want het zelve in de locht weynigen tyd zynen ſtand houd; en is het zaeken dat men eene Stoffe die met het Fuſtel geverwd is de Blauw-kuyp doet paſſeren, zal het zelve een zeer onaengenaem koleur voordbrengen, dat geenen ſtand en houd.

Men gebruykt binnen Languedoc het Fustel-hout om het Zee-kreeften-koleur te maeken, het welk zy nae den Oosten zenden. Hier door spaeren zy de Cochenille: zy mengelen hier toe in een en het zelve bad de Gaude, het Fustel en de Cochenille met een weynig Wynsteen, en de Stoffen koken zy in het bad tot dat zy het gewenscht Kreeften-koleur hebben; en volgens de quantiteyt der voorzeyde Ingredienten is hun koleur min ofte meer rood ofte oranje. Ik bekenne nogtans, dat de ondermengeling der Ingredienten van de groote *Teinture* met de gene van de kleyne zeer berispelyk is.

Van den Rocou, ofte Raucourt.

DEn Rocou geeft van zig een Oranje-koleur bynaer gelyk den Fustel, en de Verwe die hier van gemaekt word en is niet vaststaender als de gene die van den Fustel gemaekt word. 't En is niet door het afkoksel van den Aluyn dat men de hoedaenigheyd van den Rocou moet oordeelen; want hy en veranderd in het alderminste zyn koleur niet; in het tegendeel, door den Aluyn word het koleur veel helderder en schoonder; doch het vergaet in korten tyd door de locht: zoo dat ik ideren aenraede den zelven niet te gebruyken; ten eersten om zyne dierte, ten tweeden om zyne vergankelykheyd, ten derden om dat men door de Gaude en de Mekrap, ondermengeld en min kostelyk, een vaststaende koleur kan maeken.

Van het Grain van Avignon.

DIt is in de Verw-konſt van zeer kleyn gebruyk, niet tegenſtaende dat het zelve voordbrengt een ſchoon geel koleur, maer van kleyne vaſtſtandigheyd; gelyk het groen is dat hier van gemaekt word, alswanneer de Stoffe, hier mede geverwd zynde, word door het blauw getrokken.

Van de Terra Merita.

DEze word bynaer op de zelve maniere gebruykt gelyk het Grain van Avignon, doch in veel mindere quantiteyt, om reden dat zy onvergelykelyk meer verwe geeft. Zy is wat beter en vaſtſtaender als de andere geele Ingredienten waer van gehandeld is; maer dewyl zy dier is., word zy weynig in de kleyne ofte valſche *Teinture* gebruykt: deze gebruykt men nogtans dikwyls in de groote *Teinture* om een goud-koleur te geven aen het geel dat met de Gaude geverwd is; ook om de Scharlakens te verlichten en een Oranje - koleur te geven. Dit gebruyk is nogtans beriſpelyk, door dien dat de locht alles doet vergaen dat door de Terra Merita aen de goede koleuren is bygevoegd; zoo dat het Goud-koleur van het Geel en Oranje-koleur van het Scharlaken verdwynt; waer aen men ligtelyk kan beſpeuren dat 'er valſche koleuren onder de goede gemengeld zyn.

Hier is nu alles het gene men van de kleyne

ofte valſche koleuren kan zeggen : zy en behoorden maer alleenelyk gebruykt te worden voor gemeyne Stoffen, de welke van kleynen prys zyn. Men moet nogtans niet voor het alderzekerſte gelooven dat het onmogelyk is van uyt de zelve eenige vaſtſtaende koleuren te trekken; maer alsdan en zullen deze koleuren de alderzelfſte niet wezen gelyk de gene zyn die zy uyt hunne nature geven, ofte door de gemeyne maniere van deze werkſtellig te maeken. Men moet hier by voegen de gomagtige aenkleving die zy te kort hebben, en dan en zal het de zelve ſchikking ofte order der deelen niet meer zyn, en gevolgendlyk zullen de ſtraelende ſchynſels hunnen verſcheyden weêrſlag geven.

Onderwys op de Afkoking der Wollen en wolle Stoffen.

HEt is eertyds in groot gebruyk geweeſt dat de Wollen ofte wolle Stoffen afgekokt wierden, als men twyffelde of de zelve door de goede ofte valſche *Teinture* geverwd waeren; maer dit gebruyk was dikwyls oorzaek van groote misſlagen en verſchillen : maer daer naer, om tot de volle kennis te komen, om te weten of de Wollen ofte wolle Goederen door de vaſte ofte goede *Teinture*, ofte door de valſche geverwd waeren, heeft men verſcheyde ſyne Wollen in alle ſoorten van koleuren doen verwen, zoo door de goede als door de valſche *Teinture*; deze heeft men eenen behoorlyken tyd in de locht en de zonne geſteld; onder deze koleuren hebben de goede koleuren vaſtſtandig gebleven, en de val-

ſche zyn verdweden, meer ofte min, volgens de hoedaenigheyd van hunne ſubſtantie: vervolgens en mag ende en moet een koleur maer goed geoordeeld worden volgens de maete van den wederſtand die het zelve doet aen de locht en de zonne.

Op deze zoo geverwde Staelen, naer dat zy de locht en de zonne onderſtaen hadden, heeft men verſcheyde preuven gemaekt door het af koken, en men heeft terſtond ontdekt dat de zelve Ingredienten, zonder onderſcheyd te maeken, niet en mogen gebruykt worden in de af kokſels van alle koleuren, om reden dat het gebeurd is dat een koleur het welk door de zonne en de locht goedgekeurd zynde, grootelyks door het af kokſel is veranderd geweeſt, daer nogtans zommige valſche koleuren aen het af kokſel wederſtaen hebben.

Deze verſcheyde ondervindingen hebben ons doen gevoelen en kennen de voordeelen van den Citroen, van den Wyn-azyn, van de zekere Waters (Tarwe - Gruys - waters) en de ſterke Waters; met zekere onmogelykheyd nogtans van te konnen voorſchryven den juſten graed der ſcherpigheyd van deze vogten: en eyndelyk heeft het gebleken dat de alderzekerſte maniere is van zig te bedienen met het gemeyn Water van Ingredienten welkers uytwerkſel ofte kragt altyd gelyk is.

Dit voorwerp ſtiptelyk volgende, is 'er noodig geoordeeld van alle de koleuren, in de welke de Wollen mogen gezoden worden, in dry verſcheyde claſſen te verdeelen, zoo voor de goede als valſche *Teinture*, en vaſt te ſtellen de Ingredienten de welke in de af kokſels der koleuren moeten gebruykt worden, die in elk een van deze dry claſſen begrepen zyn.

De koleuren begrepen in de eerste classe moeten afgekokt worden met den Roomschen Aluyn, die van de tweede classe met witte Zeep, de gene die van de derde zyn met rooden Wynsteen: maer gelyk het niet genoeg en is, om zig te verzekeren van de schoone hoedaenigheyd van het koleur door de proeve ofte monster van het afkoksel, met daer by te voegen Ingredienten de welke in hun uytwerksel altyd gelyk zyn, is het ook zeer noodig, niet alleenelyk dat de duerzaemheyd ofte vaststandigheyd van deze werkstelling nauwkeuriglyk bepaeld zy, maer zelfs dat de quantiteyt van het vogt vastgesteld is, om reden dat te veel ofte te weynig water grootelyks vermeerderd ofte verminderd de werkingen der Ingredienten de welke gebruykt worden: daerom zal men de maniere der werkstelling door de volgende Artikels voorschryven.

Eersten Artikel.

Het eerste afkoksel met den Roomschen Aluyn zal gemaekt worden op de volgende maniere. Men zal in eenen aerden ofte verlooden pot storten een pond Water en eene halve once Aluyn, men zal het vat op 't vuur stellen, en zoo haest het Water in volle koking is, men zal de Wolle waer van de proeve moet gemaekt worden in dit kokende vogt bewegen, en hier in laeten den tyd van vyf minuten, waer naer men de Wolle zal uyttrekken, en zeer wel reynigen en wasschen in koud water. Het Staelken moet zyn ontrent van een vierendeel loods.

Ten tweeden, als 'er verscheyde staelen van Wolle zyn de welke te saemen moeten afgekokt wezen, men moet de quantiteyt van het water en Aluyn verdobbelen ofte dryvoudig maeken;

het welk geenzins het uytwerkſel zal veranderen, als men de proportie van het water en den Aluyn onderhoud, zoodaeniglyk dat men voor elk pond water altyd een half once Aluyn gebruykt.

Ten derden, op dat men een zeker uytwerkſel van het afkokſel zoude hebben, zoo en zal men geene Wollen van verſcheyde koleuren te ſaemen laeten afkoken.

Ten vierden, het afkokſel met de witte Zeep, zal geſchieden op de volgende wyze:

Men zal in een pond water maer twee vierendeelen loods witte Zeep gebruyken, in kleyne ſtukskens gebroken: het Bad op het vuur geſteld zynde, zal men zorg hebben het zelve met een ſtoksken geſtaedig te roeren, op dat de Zeep zeer gelykelyk zoude ſmilten: deze geſmolten zynde, en het water ſtraf kokende, men zal het ſtael van de Wolle ofte Stoffe in het Bad laeten koken, den tyd van vyf minuten, dezen tyd rekenende terwyl het Bad in zyn groot kokſel was.

Ten vyfden, alswanneer dat 'er verſcheyde ſtaelkens zyn die te ſaemen moeten afgekokt worden, men zal ſtiptelyk de maniere van bewerken onderhouden, volgens dat in den tweeden Artikel getoond is, te weten, voor elk pond water twee halve groskens ofte twee halve vierendeelen loods Zeep noodig zyn.

Ten zesden, het afkokſel met den rooden Wynſteen geſchied op de alderzelfſte maniere en met het zelve gewigt gelyk het afkokſel met den Aluyn, alleenelyk onderhoudende dat den rooden Wynſteen zeer fyn moet geſtampt zyn, voor aleer hy met het water gemengeld word, zoo dat hy t'eenemael moet geſmolten zyn als men de ſtaelen hier in beweegd.

Ten zevenſten, de hier naer volgende Koleuren zullen afgekokt worden met den Roomſchen Aluyn, te weten het Cramoiſi met alle zyne verſcheydene veranderingen; het Venetiaenſch Scharlaken; het vuurig Scharlaken; het Cériſe-rood, en andere veranderingen van Scharlaken; de Violetten; het Vlas-grys, van alle verſcheydendheyd; het Purper; het Kreſte-koleur; het Juynben- ofte Borſt-beſie-koleur; het Grenaet-bloem-koleur; de Blauwe Koleuren; het Schaille-grys; het Lavendel-koleur; het geweldig Grys; het Wyn-grys, en andere op deze koleuren trekkende verſcheydendheden.

Ten achtſten, waer het zaeken dat 'er tegen de ordonnantie der reglementen voor de *Teinture* uytgegeven, voor de fyne wolle Goederen, tot het verwen van rood Cramoiſi, valſche Ingredienten gebruykt wierden, dit bedrog zal door het afkokſel met den Aluyn zeer ligtelyk ontdekt worden, om reden dat den Aluyn het fyn Cramoiſi wat geweldigt maekt, dit is te zeggen, dat hy het koleur doet trekken op het Vlas-grys, zoo dat hy de hooge koleuren van het valſch Cramoiſi verderft, en zoo ydel maekt als het bleekſte Vleeſch-koleur, zoo dat het afkokſel eenen zekeren middel is om het fyn en opregt Cramoiſi te onderſcheyden tuſſchen het gene dat valſch, en in korten tyd vergankelyk is.

Ten negenſten, het Grein- ofte Kermés-Scharlaken en is geenzins door dit afkokſel beſchaedigt; maer het veranderd het vuurig ofte het Cochenille-rood-Scharlaken in een Purper koleur, en de leegere verſcheydendheden van Roode koleuren, uyt deze Ingredienten getrokken,

nemen eenigzins aen de gedaente van Vlas-grys; doch ter contrarie, dit afkokſel neemt bynaer t'eenemael af het valſch rood Scharlaken-koleur van het Breſilie-hout, en laet eyndelyk een zeer bleek Ajuyn-pel-koleur; en gevolgendlyk, hoe bleeker de valſche Roode koleuren zyn, hoe merkelyker zy hier door veranderd worden.

Dit afkokſel neemt insgelyks bynaer t'eenemael af het koleur der afgeſchorene Wolle van het rood Scharlaken, en van alle zyne verſcheydene veranderingen.

Ten thienden, al is het zaeken dat het Violet-koleur uyt zyn eygen zelven alleenelyk niet en beſtaet, maer door eene ondermengeling van Blauw en Rood gemaekt word, zoo en is het zelve nogtans zoo ſimpel ofte ſlegt niet dat het van geen belangen te zyn en moet erkend worden; maer in tegendeel, verdiend onderzogt te worden. Het zelve afkokſel met den Roomſchen Aluyn, en doet bynaer geen uytwerkſel op het fyn Violet, het welk door de groote *Teinture* geverwd is, daer in tegendeel den zelven groote ſchaede bybrengt aen het gene met de valſche *Teinture* geverwd is; doch men moet aenmerken, dat het uytwerkſel van den Roomſchen Aluyn niet altyd gelykelyk is, dat is, dat niet t'eenemael door hem het valſch Violet-koleur word weggenomen, vermids het zelve te vooren geverwd is door de vaſtſtaende koleuren, te weten het Paſtel ofte Indigo, welke twee koleuren door den Roomſchen Aluyn niet en konnen beſchaedigd worden, maer het valſch Rood verdwynd, de bruyn-roode verſcheydendheden worden bynaer Blauw, en de bleeke koleuren veranderen in zeer onaengenaeme, trekkende op het koleur der Wyn-moêr.

Ten elfſten, aengaende de Violetten de welke half door de goede, en half door de valſche *Teinture* geverwd zyn, worden gemeynelyk geſteld in de klaſſe der valſche, en die en wederſtaen maer alleenelyk aen den Aluyn, voor het deel dat zy met de goede *Teinture* geverwd zyn.

Ten twaelfſten, men zal op de zelve maniere door het afkokſel met den Roomſchen Aluyn onderſcheyden het valſch Vlas-grys tuſſchen het goed; maer dit verſchil en is zoo zienelyk niet als in de andere koleuren; want het valſch Grys en verlieſt hier door maer een weynig meer als het gene door de groote *Teinture* geverwd is.

Ten derthienden, de fyne Purper koleuren en verliezen door het afkokſel met den Aluyn niet het alderminſte; daer, in het tegendeel, de gene die door de valſche *Teinture* geverwd zyn ten meerderen deel hun koleur verliezen.

Ten veerthienden, de Kreefte-koleuren, de Jujube- ofte Borſt-bezië-, de Granaet-bloemkoleuren, zullen naer het afkokſel op het Purper trekken, is het zaeken dat zy door de Cochenile gemaekt zyn; maer zy zullen voor een zeer groot deel verbleeken, is 't dat zy met het Fuſtel geverwd zyn, welkers gebruyk verboden is.

Ten vyfthienden, de blauwe Koleuren en zullen door het afkokſel in geender maniere beſchaedigd werden, 't zy dat zy met het Paſtel ofte den Indigo geverwd zyn; maer de valſche koleuren zullen ten meerderen deel vervliegen.

Ten zeſthienden, het Lavendel-grys, het Schalie-grys, het Violet-grys, het Wyn-grys, zullen bynaer t'eenemael hun koleur verliezen, is het zaeken dat zy door de valſche *Teinture*

geverwd zyn, daer de gene door de groote geverwd zynde volstandig zullen blyven.

Ten zeventhienden, men zal met de witte Zeep afkoken de volgende Koleuren, te weten, de Geele, de Jonquille, het Citroen, Oranje, en alle de verscheydendheden de welke op deze Koleuren trekken; ook alle de verscheyde veranderingen van het Groen, te beginnen van het eerste ofte geel Groen, tot het Kool-groen ofte Papegaey - groen; insgelyks het Mekrap - rood, Kaneel - rood, Tabak - rood, en andere hier aen gelykende.

Ten achtthienden, het afkoksel doet klaerlyk onderscheyden of de geele Koleuren en de verscheydendheden die van hun voordkomen geverwd zyn door de goede en vastilaende, ofte door de kleyne en valsche *Teinture*; want is het zaeken dat de Goederen geverwd zyn door het Grain van Avignon, den Rocou, de Terra Merita, den Fustel ofte Safraen, welkers gebruyk aen de Groot-verwers verboden is, zullen de koleuren ten meerderen deel verdwynen; maer ook, in het tegendeel, en zullen in dit koksel niet veranderen de geele Koleuren, de welke zullen gemaekt zyn met de Sarette, de Genestrolle, het geel Hout, de Gaude en den Fenugrec.

Ten negenthienden, het zelve afkoksel zal klaerlyk aentoonen de duerzaeme deugdzaemheyd en schoonheyd van het Groen; want de Groenen de welke door de valsche *Teinture* gemaekt zyn, zullen ten meerderen deel hun koleur verliezen, ofte in Blauw veranderen, is 't dat ze door den Indigo ofte het Pastel eerst zyn geverwd geweest; daer nogtans de andere Groenen, door de groote *Teinture* gemaekt, niet van hun koleur en zullen verliezen.

Ten twintigsten, de roode Koleuren de welke enkelyk door de Mekrap gemaekt zyn, en zullen door het afkoksel met de Zeep niet het alderminste verliezen, maer in het tegendeel veel helderder en schoonder worden; maer word de Mekrap gemengeld met het Brezilie - hout, zoo zal het koleur maer alleen veranderen en verbleeken volgens de proportie van het Brezilie-hout, het welk t'eenemael zal verdwynen.

Ten een-en-twintigsten, de Kaneel- Tabak- en andere aen deze gelykende Koleuren, en zullen door het afkoksel geenzins gealteteerd worden, is het zaeken dat ze door de groote *Teinture* gemaekt zyn; maer zy zullen veel verliezen, is 't dat men hier toe gebruykt den Rocou, de Fustel en het afkoksel van de Scheer-wolle.

Ten twee-en-twintigsten, het afkoksel met den Aluyn en zal geenzins voordeelig zyn, maer zoude vele fauten konnen veroorzaeken op de koleuren van deze tweede classe; want hy en beschaedigd den Fustel ofte Roçou niet, de welke nogtans aen de locht niet en wederstaen, en hy neemt nogtans weg een deel van het koleur der Sarette en Genestrolle, van de welke nogtans schoone geele en groene koleuren gemaekt worden.

Ten dry-en-twintigsten, men zal alle de *Fauves*, ofte bruyne Koleuren, afkoken met den rooden Wynsteen: deze zyn de *Racine-* ofte Wortel koleuren, de welke alzoo genaemd worden om dat zy van de vyf eerste ofte Moeder-koleuren niet voord en komen. Deze Koleuren worden gemaekt van de groene Okkernoôt-schellen, den Wortel van den Okkernoôt-boom, de Schorse van den Elzen-boom, den Sumach ofte

Roudoul, den Santal, en het Schouw-roet, ofte Bitter uyt de Schouw: elk van deze Ingredienten geeft een groot getal van verscheydene veranderingen, de welke alle begrepen zyn onder den generaelen naem van *Fauve*, ofte bruyn Rood.

Ten vier-en-twintigsten, de Ingredienten de welke in den voorgaenden Artikel vermaend zyn, zyn goed, uytgenomen den Santal en het Schouwbitter, die wat minder van deugd zyn, en de Wolle verharden, als zy in wat te groote quantiteyt gebruykt worden; vervolgens, alles wat het afkoksel van deze soorten van Koleuren kennelyk maekt, is of zy te veel overlaeden zyn geweest door den Santal ofte het Schouw-bitter: in dit geval verliezen zy zeer veel door het afkoksel met den Tartre; maer zyn zy gemaekt door andere Ingredienten, ofte met mindere quantiteyt van Santal ofte Schouw-bitter, zy zullen langer aen de locht wederstaen en hun koleur behouden.

Ten vyf-en-twintigsten, het Zwart, zynde een koleur dat niet en kan begrepen worden onder eene van deze dry boven vermaende classen, om reden dat het noodig is dat men hier toe zig bediend van een veel behendiger afkoksel, om te weten of de Wolle te vooren geverwd is geweest door het opregt Blauw, daerom, volgens de Reglementen, die ordonneren dat de goede zwarte Koleuren eerst moeten blauw geverwd worden, zal het afkoksel geschieden op de volgende wyze:

Men zal tot een pond Water nemen eene once Roomschen Aluyn, en zoo veel fyn gestampten rooden Wynsteen: deze Ingredienten zal men te saemen laeten koken, en hier in zal men het wolle Staelken leggen, het welk hier in, ten

vollen kokende, moet een quartier urs verblyven, en daer naer in verſch water gewaſſchen worden: alsdan zal men zeer gemakkelyk konnen kennen of de Goederen eenen betaemelyken en noodzaekelyken blauwen grond gehad hebben; want alsdan zal de Wolle, ofte de wolle Stoffe, eenen blauwen grond behouden; en zoo niet, zoo mag men verzekerd zyn dat 'er groot bedrog onder ſchuyld, en alsdan zal het Zwart in Grys veranderen.

Ten zes-en-twintigſten, dewyl het dikwyls in 't gebruyk is dat men de ligte Koleuren dieper ofte bruynder maekt met de Galnoôt en het Koper-rood, het welk een bezonder uytwerkſel doet op het afkokſel van deze Koleuren, men zal ſtiptelyk opletten dat, al is 't dat naer het afkokſel het bad nog ſchynt overlaeden te zyn door de *Teinture*, door dien dat het afkokſel de koleuren naer zig trekt, de Wolle en zal daerom niet min geagt worden geverwd te zyn door de groote *Teinture*, voornaemendlyk als zy haeren noodigen grond behoud; maer verlieſt zy dezen grond, zoo mag en moet zy gezeyd worden door de valſche *Teinture* geverwd te zyn.

Ten zeven-en-twintigſten, al is het zaeken dat de verdieping ofte bruynering, de welke dikwyls gemaekt word door de Galnoôt en het Koper-rood, eene goede en groote *Teinture* is, nogtans om dieswil dat deze Ingredienten de Wolle gemeynelyk wat rauwig maeken, zoo zoude het beter zyn, zoo veel het kan geſchieden, van zig by voorhand te bedienen van de Indigo- ofte Paſtel-kuyp.

Ten acht-en-twintigſten, de gemeyne gryze Koleuren, de welke met de Galnoôt en het Koper-

rood geverwd zyn, en moeten geenzins de preuve van het áfkokſel onderworpen zyn, dewyl zy onberiſpelyk goed zyn, en niet anders en konnen gemaekt worden: men moét maer alleenelyk aendagt nemen dat de Goederen de Galnoôt gepasſeerd zynde, het Koperrood in een ander bad gedaen zynde, veel min heet moet zyn als het eerſte bad: dit geeft eene bezondere vaſtſtaende ſchoonheyd.

Van het verwen der Zyde.

DE *Teinture* der Zyde is zeer verſchillig aen de *Teinture* der Wollen ofte wolle Goederen, 't zy Lakens ofte Stoffen: dit verſchil beſtaet hier in, dat de eerſte, te weten de Zyde, geverwd word door de groote en goede *Teinture*, en ook zonder onderſcheyd in de kleyne en valſche *Teinture*. Het verſchil is ook in de groote *Teinture* de welke geenen glans en geven, gelyk het Violet, het Amaranthe- en Vlas-grys-koleur, &c. Het fyn vuurig Fonceau-koleur en kan hier in niet gemaekt worden door de koleuren der groote *Teinture*: het is nogtans een Koleur het welk zeer koſtelyk is, dewyl een pond geverwde Zyde, rauw zynde, merkelyk zwaerder in gewigt was; vervolgens geverwd zynde, door het verlies van 't gewigt, veel koſtelyker is.

Gelyk den naturelyken glans der Zyde is eene van haere bezonderſte hoedaenigheden, zoo is hèt ook eene bezondere wetenſchap van haer deze goede hoedaenigheyd te laeten behouden, en in het alderminſte niet te beſchaedigen, het welk bezonderlyk beſtaet in de Zyde wel uyt te die-

pen, ofte haere zweet - gatjens te openen, op dat ze de voor hun bereydde Koleuren niet alleenelyk en zouden konnen ontfangen, maer deze ontfangen hebbende, de zelve zouden konnen blyven behouden: dit geſchied door de Zyden met witte Zeep dry uren zeer ſtraf te laeten koken, tot dat de Zyde, de welke door haere vettigheyd, in den beginne boven het water zwemmende, van de zelve ontlaſt zyn, gelyk eenen ſteen ten gronde van het Bad valt. Men moet ook zorg draegen van de Zyde in ronde ſtringen te maeken, en zelve wel te plaetſen in de zakken hier toe expreſſelyk gemaekt, om de Zyde hier in te koken, op dat zy niet en zoude verwerren als zy geverwd is; want in het koken en mag men niet ophouden van de zelve geſtaedelyk in het Bad te roeren, uyt vreeze dat zy door de hitte van den Ketel zoude verbranden.

Den Zyde - verwer moet ook groote zorg hebben dat de Zyden de welke tot het verwen in de zakken zyn, niet te zeer beſloten en wezen, uyt vreeze dat 'er veel deelen zouden zyn die door het kokſel en de koleur - gevende Ingredienten niet en zouden aengeraekt zyn, de welke alsdan het biſcuit ofte erkokſel zouden moeten onderſtaen, en alzoo zomwylen met groote moeyelykheyd het zelve koleur ontfangen.

Alle de Zyden, van wat geſlagt zy zouden mogen zyn, verliezen door het koken altyd een vierde deel, dat is, als zy gekokt zyn gelyk het behoord; zoo dat een pond rauwe Zyde wegende vyfthien oncen, behoorlyk gekokt zynde, maer elf oncen meer en weegd.

Om de Zyde de welke tot het wit gedeſtineert is, wel te koken, zoo is 'er ten minſten een half

pond witte Zeep noodig voor elk pond Zyde; maer 't is waer dat dit zelve Zeep-water kan dienen voor een kokſel voor de Zyden die moeten gekoleurd worden. Maer daer zyn Verwers de welke zeer onprofytig dit weygeren te gebruyken, hun inbeeldende dat de koleuren ſchoonder en glinſterender zyn als zy op de wit-gekokte Zyde gebruykt worden.

Daer zyn nogtans Koleuren de welke zoo ſchoon niet en zyn als zy immediatelyk op de wit-gekokte Zyde gebruykt worden, als dat zy zouden wezen, waer 't dat zy op de naturelyke Koleuren der Zyde gebruykt hadden geweeſt. Deze Koleuren zyn het Cramoiſi, en andere roode Koleuren: de reden hier van is, om dat de wittigheyd de welke de Zyde bekomt door het kokſel met de witte Zeep, als voor een beletſel aen het Koleur om deze wittigheyd genoegzaem te konnen bedekken, en beneemt eenigzins den glans der zyde; welk verſchil nogtans maer zoo groot en is, dat de groote Kenders dit maer alleen en konnen bemerken.

Zoo haeſt de Zyde na behooren gekokt is, moeten zy in de riviere gereynigd worden, de zelve wel waſſchende en kloppende, om haer van alle Zeep te ontlaſten: daer naer beweegt men deze in een koud Bad met Roomſchen Aluyn. Noteert dat 'er gezeyd is een koud Bad, zonder de minſte warmte; want een warm Aluyn-bad de Zyde haeren luyſter doet verliezen, en dat meer is, de Zyde word hier door zeer ſcherp en ruyde.

De Zyden de welke geſchikt zyn voor het fyn Ponceau, ofte andere vuurige Koleuren, zal men eerſt paſſeren door het Citroen-zap, in

in plaets van den Aluyn, en terſtond daer naer zal men ze begeven tot een bad geſteld met Safraen van Alexandriën, welk bad zoo dikwyls moet vernieuwd en erſteld worden als dat men meerdere vuurigheyd wild aen de Zyde geven, ook volgens den prys die de Fabriqueurs hier van willen ontfangen. Noteerd, is het zaeken dat men wenſcht eene alderglinſterendſte vuurigheyd te hebben, zoo moet men eerſt de Zyde paſſeren door een bad geſteld met den Rocou, voor dat men het Safraen-bad gebruykt.

Alle de koleuren, tot de nederdaeling toe van het levendig Cériſe-koleur, tot het bleek Rooze-koleur, ofte Vleeſch-koleur, zullen gemaekt worden door het zelve bad gelyk boven gezeyd is, met uytneming van geene andere koleuren op de Zyde te gebruyken, en het Citroen-zap te ſtellen in de plaets van den Aluyn.

De Zyden geſchikt voor het rood Cramoiſi, naer zeer wel den Aluyn gepaſſeerd te hebben, en daer naer zeer nauwkeurig door het waſſchen van den Aluyn gezuyverd zynde, worden geverwd door de alderzuyverſte en alderbeſte Cochenille, daer by voegende de Doorn-Galnoôt, (in het Franſch *la Galle à l'épine*) de Terra Merita, den Arſenic, en den Wynſteen van Montpellier: alles te ſaemen gevoegd zynde in eenen ketel met ontrent kokende klaer water, de Zyden zullen in dit bad beweegd worden om in het zelve gedueriglyk te koken den tyd van eene ure en half: alsdan worden de Zyden uyt den ketel genomen, het vuur onder den zelven uytgedaen; en de Zyden in de locht verkoeld zynde, zal men de zelve wederom tot den grond des bads begeven van de Cochenille, deze daer tot des

anderen dags in laetende, zonder hier by te voegen eenig Brezilie-hout, Orſeille, Rocou, ofte eenig ander Ingredient. Noteerd op de gezeyde mengeling van de Cochenille met de Doorn-Galnoôt, de Terra Merita, den Arſenic, en den Wynſteen van Montpellier, dat men hier van geen vaſt gewigt ofte hoeveelheyd kan geven; maer den Verwer moet dit verzogt koleur na zyne gouſte maekende, door het gebruyk der Dopſtaelen weten te treffen, en getreft hebbende, juſt aenteekenen de quantiteyt des Waters en der ondermengelde Ingredienten.

De Cramoiſi-Violetten zullen op de zelve maniere bewerkt worden, en gemaekt met de zuyvere Cochenille, met de Doorn-Galnoôt, maer in merkelyk mindere quantiteyt als voor het Rood, den Arſenic, en den Wynſteen van Montpellier, ook gekokt gelyk hier boven, wel gewaſſchen en door eene goede Indigo-kuyp getrokken, zonder ondermengeling van andere koleuren.

De Kaneel- ofte Huydevetters-ſchors-koleuren, gezeyd Kaneel-Cramoiſi, zullen gemaekt worden gelyk hier boven gezeyd is van de Violetten; en is 't dat zy moeten van zeer helder en klaer koleur zyn, men mag ze wat ligter aenleggen door het ondermengelen van weynig Koper-rood; maer moeten de Zyden door bruyn Violet geverwd zyn, men moet de zelve naer de voorige berigting eens trekken door eene middelbaere Indigo-kuyp, zonder eenige andere Ingredienten hier meer toe te gebruyken.

De bleeke en ſchoone Blauwen zullen alleenelyk geverwd worden door de zuyvere Indigo-kuyp, zonder te vooren gealuynd te worden.

De volmaekte Hemels-Blauwen zullen eerſt zoo

veel het noodig is gepaſſeerd worden met de Orſeille (koleur-gevende Mos), en daer op geverwd door eene goede Indigo-kuyp.

De Vlas-gryzen, Amaranthen, ofte Purperbloemen &c., zullen gemaekt worden door de Orſeille, ofte koleur-gevende Steen- ofte Berg-Mos, daer naer ligtelyk getrokken door den Indigo, en, is het noodig, door de Looge van Potaſſche.

Tot de Citroen-koleuren is het noodig dat de Zyden gealuynd worden, en daer naer geverwd door de Gaude, met een weynig van de Indigo-kuyp.

De Zyden die Greyn-geel moeten geverwd worden, moeten eerſt gealuynd zyn, dan zeer ſterk met de Gaude en een weynig van de Indigo-kuyp geverwd worden.

De bleek-geele Zyden moeten gealuynd, en door de Gaude alleen geverwd worden.

Tot de bleeke en bruyne *Aurore* ofte Dageraed-koleuren moeten de Zyden eerſt gealuynd en zeer ſterk met de Gaude geverwd worden, dan verdopt met den Rocou, den welken moet bereyd en geſmolten zyn met Potaſſche, ofte Soude, ofte ook met de *Cendre gravelée*, gemaekt van Wyn-moere, welkers maniere van maeken den Schryver verder zal uytleggen.

De bleeke en vergulde Iſabelle-koleuren zullen geverwd worden met een weynig Rocou, juſt bereydgemaekt gelyk hier boven ofte laetſt voorgaendelyk gezeyd is, op het vuur.

De Oranje-koleuren zullen geverwd worden op het vuur, door den zuyveren Rocou, gelyk hier boven vermeld is; en de bruyne koleuren daer van zullen terſtond gealuynd worden, en men

zal hun, in geval het noodzaekelyk is, een kleyn bad van Brezilie-hout geven.

De Ratinen, ofte Vuur-koleuren, zullen op de zelve maniere gelyk de Oranje-koleuren met den Rocou bewerkt worden, daer naer gealuynd, en men zal deze een bad van Brezilie-hout geven, in geval men dit noodzaekelyk oordeeld.

De Zyden die moeten in Scharlaken-rood-koleur, ofte andere duyſtere of vuyle roode koleuren geverwd worden, en zullen maer ligtelyk, dat is de helft zoo veel van het bad van den Rocou paſſeren als de boven gemelde, de welke in het Oranje-koleur geverwd zyn; daer naer zullen zy gealuynd worden, en men zal hun twee baden van Brezilie-hout geven.

De Zyden geſchikt om geverwd te worden door ofte met het Céladon (witagtig Groen, waterverwig Groen, Grauw) Appel-groen, Zee-groen, aenkomende Groen (*Verds naiſſants*) blyde Groen, &c. &c. &c., zullen te vooren gealuynd, en terſtond door de Gaude geverwd worden, ofte door de Sarette, volgens de verſcheydendheden die men wenſcht te hebben, en dan getrokken door de Indigo-kuyp, tot dat het koleur zyne groenheyd na het behaegen van den Verw-meeſter aengenomen heeft.

De Zyden de welke bruyne Dood-bladeren groene (dat is, *Feuilles mortes*) Koleuren moeten geverwd worden, zullen eerſt gealuynd worden, daer naer geverwd met de Gaude en het Paſtel, en dan erdopt in het Koperrood.

De gene moeten geverwd worden in Olyf- of Rood-Groen-koleur, zullen eerſt gealuynd worden, zullen eerſt geverwd worden met de Gaude en Paſtel, en daer naer met het Indiaenſch Hout en Koperrood.

Het Incarnaet-Rood en valſch Rooze-Rood, zullen gealuynd worden, en met het Breſilie-Hout alleen geverwd worden. De Kaneel- en drooge Rooze-koleuren, zullen eerſt gealuynd worden, en geverwd door het Braſilie en Indiaenſch Hout.

Het grys Violet word eerſt gealuynd, en gemaekt door het Indiaenſch Hout.

De zuyvere Violette-koleuren worden eerſt geverwd door het Breſilie en Indiaenſch Hout, ofte wel door het Mos, en dan gepaſſeert door de Indigo-kuyp.

De lood-gryze Koleuren zullen t'eenemael gemaekt worden door het Fuſtel, ofte met de Gaude, ofte de Sarette, Indiaenſch Hout, Water-van Galnoôt en Koperrood.

Het Muſcus, Minim, het Moore-grys, het Koning- en Princelyk-koleur, het Triſtamie-, Haezel-noôt-, en andere Koleuren, aen deze gelykende, zullen gemaekt worden door het Fuſtel, Breſilie Hout, Indiaenſch Hout en Koperrood.

Hier moet men zeer noodzaekelyk groote aendagtigheyd maeken, dat men in alle de genaemde Koleuren waer in de Galnoôt gebruykt word, de zelve door die niet en bezwaerd, dat is te zeggen, dat haer gewigt noyt de Zyde en mag overwegen, het welk een groote ſchaede aen de Koopers en Gebruykers zoude veroorzaeken.

De Zyden de welke geſchikt zyn om Zwart geverwd te worden, zullen eerſt zeer wel van hunne naturelyke vettigheyd ontlaſt worden, gelyk ik in den beginne, handelende van de Zyde, gezeyd hebbe, dan wel zuyver gewaſſchen, en

in ronde ſtringen gemaekt, men zal een Galnoôt-bad doen koken, en naer eene ure gekokt te hebben, zal men de Zyde in dit Bad bewegen, en die in het zelve laeten eenen dag en half, ofte twee volle dagen: daer naer zal men de Zyde uyt het Bad trekken, en zeer wel in zuyver water waſſchen, dan de ſtringen wel te ſaemen gevoegd zynde, zal men de zelve in een ander Bad met verſche Galnoôt doen: doch men mag maer zoo veel gewigt Galnoôt gebruyken als de helft der Zyde weegt. In dit Bad mag de Zyde blyven eenen dag en half, ofte twee dagen; Dan zal men de Zyde paſſeren door het Bad der groote, hier naer volgende Zwarte *Teinture*, onder het welk men dry mael mag redelyk vuur ſtokken, zonder meer. Uyt dit Bad komende, zal men de zelve zeer zuyver waſſchen en kloppen, dan zal men de Zyde verzagten, door te laeten koken in Zeep-water van de alderbeſte Zeep: dan de ſtringen wel geſchikt, en laeten droogen.

De Zwarte-gryze Koleuren, gemeynelyk genaemd Minim-, ofte zeer diep Caſtanje-koleur, zullen de Galnoôt paſſeren, gelyk het Zwart, en door de zwarte *Teinture*, met dit verſchil, dat zy maer een vuur en mogen hebben, dat is, eens gedopt in het kokende Bad.

Zwarte Teinture *voor de Zyden op de maniere der Chineeſen, Florentinen en Napolitaenen.*

DE maniere de welke deze dry Natien gebruyken om hunne Zyden te verwen, is veel ſchoonder en zekerder als de gene in

Vrankryk tot het Zwart-verwen der Zyden gebruykt word. Daerom wil ik den Lezer hier van den uytleg geven.

Naer dat de Zyden volmaektelyk zyn tot op dry quarten van haer gewigt, den Verwer bereyd deze om ze te bewegen tot de Kuyp inhoudende de noodige Ingredienten tot de zwarte *Teinture*: hoe ouder deze toebereyde Kuyp is, hoe ſchoonder Zwart zy heeft. In Vrankryk bereyden de Verw-meeſters zelve hunne Zwart-kuypen, en vernieuwen die dikwyls. Maer by de boven-gemelde Uytlanders is 'er in elke Fabrik-ſtad eene afgezonderde plaets, genaemd *Seraglio*, alwaer altyd thien of acht bereydde Zwart-kuypen ſtaen, de welke op hunne koſten onderhouden worden: deze Zwart-kuypen zyn aldaer in voegen van over dry à vier honderd jaeren, anders niet noodig hebbende als altyd van de noodige Ingredienten voorzien te worden, volgens dat zy door hun gebruyk verminderen, zoo dat den grond altyd den zelven blyft, en diend als voor eenen Deeſem aen de verſche Droguen ofte Ingredienten de welke hier worden bygevoegd: de Vaten hier toe dienende zyn geheellyk van yzer, en niet van koper, gelyk in Vrankryk; want het koper uyt zyne nature, ter oorzaek van het Spaenſch Groen, aen deze *Teinture* zeer ſchaedelyk is; en in tegendeel het Rouſt van yzer voordskomende uyt de langduerige blyvende inſtaende vogtigheyd, aen deze *Teinture* zeer voordeelig is.

Alle de Verw-meeſters zyn verbonden hunne Zyden de welke zy tot de Zwarte *Teinture* bereyd hebben, te zenden nae het *Seraglio*, ten eynde dat zy door deze Kuypen ofte yzere Va-

ten, hier toe bereyd, zouden geverwd worden; doch, dewyl deze Volkeren hunne werkstellingen zeer geheym houden, en altyd gehouden hebben, en heeft men anders niet konnen voor zeker ontdekken als de yzere Vaten, welkers Roest aen de Zwarte *Teinture* zeer voordeelig is: zy en hebben ons nogtans niet konnen beletten van vastelyk te geloovon dat zy en een iegelyk voor de laetste Zwarte *Teinture* anders niet en gebruyken ofte konnen gebruyken als de alderbeste fyn - gestampte Galnoôt, het Koperrood en Indiaensch Hout, hier byvoegende eenig Roest van yzer : de juste quantiteyt hier van en kan men niet geven. Deze *Teinture* word maer gebruykt naer dat de Zyde twee mael de Galnoôt gepasseerd is; naer het laetste gebruyk van deze *Teinture*, worden de Zyden gewasschen, geklopt en verzagt door de Zeep, gelyk boven gezeyd is.

Ik raede den Verwer nogtans dat hy hier voorzigtig zoude te werk gaen, dewyl wy het geheym der Uytlanders volgens de quantiteyt en qualiteyt niet t'eenemael en konnen ontdekken, om zonder vreeze dit werkstellig te maeken: daerom, naer dat de Zyde twee mael de Galnoôt gepasseert is, 't welk zy noodig heeft, zal men met een kleyn Staelkenl de preuve leggen in de laetste *Teinture*, en goed zynde, gelyk men moet gelooven, nauwkeuriglyk de quantiteyt en qualiteyt als ook het gewigt der Zyde aenteekenen, insgelyks de dry erhaelingen terwyl in het kokende Vat de Zyde gedopt word.

Van het verwen der Gaerens.

VOor alëer men eenig Gaeren tot de *Teinture* beweegd, zal men het zelve zeer nauwkeurig uytdiepen, ofte zyne zweet-gatjens openen door eene Looge van goede Assche; daer naer moet het in stringen gedraeyd, ruydig gehandeld, in rivier-water gewasschen, geklopt en gedroogd worden.

Het blauw Gaeren, gemeynelyk genaemd *Teeken-Gaeren*, gedraeyd, dat is getwynd en ongetwynd, en het bruyn blauw, klaer ofte donker blauw, zullen door de Indigo-kuyp geverwd worden.

Het bly groen zal eerst blauw geverwd worden, daer naer oververwd door het Campêche- ofte Indiaensch Hout en Spaensch Groen, daer naer erdopt in de Gaude.

Het bruyn groen zal behandeld worden gelyk het bly groen, maer veel meer gedopt voor dat het door de Gaude geverwd word.

Het bleek geel citroen, en het gene op het goud-koleur trekt, zal geverwd worden door de Gaude en met weynig Rocou.

Het bedekt oranje-isabelle-koleur, het bleek isabelle-koleur, tot het klaer *Aurore-* ofte dageraed-koleur, zal geverwd worden met den Fustel, Rocou en de Gaude.

Het klaer en bruyn rood, de bleeke en bruyne ratine-koleuren, zullen geverwd worden met het Brezilie-hout, Fernambouc en den Rocou.

Het violet, droog rooze-koleur, klaer en bruyn amaranthe-koleur, zal geverwd worden met Bre-

zilie-hout, en daer naer erverwd met Indiaenschen Aluyn, dat is Indigo.

Het klaer en bruyn dood blad - koleur en het olyf - koleur zal eerst geverwd worden door de Galnoot en het Koper-rood, en dan terstond erverwd door de Gaude, Rocou, ofte Fustel, volgens de Staelen die aen den Verwer gegeven worden.

Het klaer en bruyn Minim- ofte castanje-koleur, het bruyn en klaer muscus - koleur, zal eerst de Galnoot en het Koper-rood passeren, en terstond daer naer geverwd worden met de Gaude, Rocou ofte Fustel.

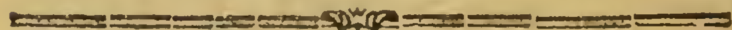
Het wit grys, het vuyl grys, het bruyn grys, het castor-, het bredaes-koleur, en andere soorten van gryze koleuren, zullen eerst met de Doorn-galnoot en het Koperrood geverwd worden, en dan erverwd door de Gaude, Fustel, Brezilie-hout, Indiaensch Hout, ofte andere Ingredienten, volgens de Staelen en het oordeel van den Verwer.

Het zwart koleur voor de Gaerens zal gemaekt worden door de Doorn-galnoot en het Koper-rood, dan gewasschen en erverwd met het Indiaensch Hout; en voor andere zwarte koleuren zullen zy versterkt en erverwd worden door zwart vet Slyk, Olyf-olie die niet groen en is, en Pot-assche gemaekt van Wyn-moere, welkers compositie hier agter zal bygevoegd worden. Den Verw-meester zal in aendagt nemen, van tot deze Verwen geene andere Zeep te gebruyken als de Genueesche en de gene van Alicante, ofte dusdaenige die in deugd aen deze gelyk is. Alle de Vlas-Gaerens, de welke in Vlaenderen en Vrankryk gemaekt worden, en mogen door het gemeyn

blauw ofte bleek blauw niet geverwd worden, maer met het alderdiepſte.

Men zoude konnen voorſchryven de Afkokſels voor de Zyden en Gaerens, gelyk men deze heeft voorgeſchreven voor de wolle Goederen, om alle bedrog te konnen ontdekken, dat is om te kennen of de Goederen door de groote vaſtſtaende *Teinture* geverwd zyn, ofte door de valſche en vergankelyke; dit en zoude in deze materie maer konnen plaets grypen voor de roode Cramoiſi-, blauwe en groene koleuren; want alle de andere ten meerderen deel door de valſche *Teinture* geverwd zyn, gelyk men ligtelyk kan beſpeuren uyt de Ingredienten de welke hier toe gebruykt worden. Men zal hier niet handelen van het verwen der Katoenen, ter oorzaek dat deze werking bynaer t'eenemael gelykvormig is aen de gene van het verwen der Gaerens, uytgenomen het rood Cramoiſi, zeer gelyk aen het gene de Indiaenen maeken, zeer kortelyks uytgevonden door den Heer *Gouvard*, welkers ons nog onbekend is; zoo dat men hier by wel mag voegen, dat 'er door verſcheyde perſoonen nog dagelyks nieuwe geheymen in de Verw-konſt worden uytgevonden, gelyk kortelyks door den Heer *Faber* in Duytsland eene *Teinture* gevonden is om het Groen van Saxen te maeken: en niet tegenſtaende dat het zelve zeer grootelyks door de locht beſchaedigd word, en tegen het alderminſte afkokſel niet en kan wederſtaen, is het zelve nogtans met naedeel der ſchoone en vaſte koleuren van verſcheyde groene veranderingen in zwang gekomen om dat dit alsnu van de hedendagſche mode is. Zoo zoude het ook konnen geſchieden dat door zeker geval een vaſtſtaende koleur zoude ontdekt

worden. Wie had oyt gedagt dat het Zap van den Citroen, welkers zuurigheyd alle de koleuren der Zyden, vereenigd zynde met den Safraen, zoo zeer verſterkt, een koleur voordbrengt veel ſchoonder en helderder als het Scharlaken? dat het Thin, geſolveerd door het ſterk Water, aen de Cochenille zoo groote vuurigheyd zoude konnen geven, en zoo verſchillig maeken aen het Cramoiſi-koleur? Zoo dat het Citroen-zap met den Safraen op de Zyde het zelve uytwerkſel doet dat het Thin en de Cochenille op de Wolle doen.

Teinture *der Scheer-Wolle, ofte Scheer-Hair.*

Tot het maeken van deze *Teinture* gebruykt men Geyten-hair, het welk men zonder koken twee mael zeer ſterk verwd door de Mekrap; dan beweegd men dit geverwd Hair in eenen ketel met gelyk gewigt van Potaſſche; dit laet men te ſaemen koken, en in minder als eene halve ure tyds en zal men het alderminſte overblyfselken van het Hair niet meer konnen beſpeuren, maer het zal t'eenemael verſmolten zyn, en het koleur alleen blyſt in het bad. Men zal dan voordgaen in het koken tot dry uren inclus, hier by kokende altyd voegende geſermenteerde, dat is oude Mans-pis: naer vyf ofte zes uren zal het bad ophouden van zyn ſchuym uyt te werpen, en alsdan is de Verwe volkomendlyk gemaekt. Alsdan dekt men den ketel, men verdooſt het vuur, en men laet den ketel eenen nagt ruſten: alsdan is de Verwe bequaem om bewerkt te worden.

Voor alëer dat men de Wolle door deze *Tein-*

ture paſſeerd, zoo zal het haer zeer voordeelig zyn dat zy eerſt geſolſerd is, dat is te zeggen, dat zy eerſt ontſangen heeft den rook van de brandende Solfer: deze werkſtelling geeft aen de Wolle eene groote wittigheyd, de welke veel voordeel geeft aen het koleur dat zy moet ontfangen, voornaemendlyk als deze ſolfering geſchied is een quartier urs voor dat zy geverwd word. Men laet dan voor het verwen een ſtuksken Berg-Aluyn in het bad ſmelten, en naer deze ſmelting werpt men de Wolle in den ketel, om geheellyk het rood koleur naer zig te trekken, beginnende van de diepſte koleuren; want hoe meer men het bad gebruykt, hoe meer het zelve zyn koleur verlieſt en bleeker word: doch hier moet men by voegen, dat de Mekrap van de groote en goede *Teinture* zynde, door deze verandering veel van haere langduerige volſtandigheyd verlieſt, en dat de bleeke koleuren hier van voordkomende mogen geſteld worden onder het getal der kleyne ofte valſche *Teinture.*

Beſchryving van de Orſeille, ofte koleur-gevende Steen-Mos.

DE Orſeille-, ofte Orſeil, Mos-, ofte Steen-, ofte Berg-Mos, is een zagt gewas, uyt zyne nature voordsbrengende een ſchoon Rood Violet-koleur, en is als overzaeyd met verſcheydene vlekken gelyk den Marmer-ſteen. Hier van zyn twee verſcheyde ſoorten, te weten: de gemeyne, komende uyt Italien van de Gebergten van Auverne, alwaer zy *Perelle* genaemd word. Deze word tot de *Teinture* bereyd gemaekt door

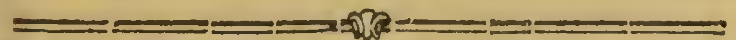
den Kalk en de *Urine.* De tweede ſoorte, de welke de eerſte onvergelykelyk overtreft, groeyd in de Canararifche Eylanden, deze is te bekomen en word bereyd gemaekt binnen Amſterdam, Londen en Parys: deze is gevlekt door bruyne en witte vlekken. De Werkluyden van Florentien noemen dezen Mos *Rocella* ofte *Orcella*, en ook *Raſpa*: zy bezitten de konſt om uyt dit gewas te trekken niet alleen het Purper ofte Colombine-koleur, maer ook alle de ſchoone verſcheydendheden van deze Koleuren, en gebruyken deze zoo om de Wolle als de Zyde te verwen. Om deze werkſtellig te maeken, den Mos droog zynde, brengen zy den zelven tot een fyn poeder, door eene ziſte gepaſſeerd; zy beſpoeyen dit met oude *Urine*, te weten Mans-pis; *nam mulieris perniciosa habetur.* Deze mengeling onderroeren zy dikwyls door den dag, en elke reys voegen zy hier by een weynig fyn-geſtampte Souda, zoo lang tot dat de materie bekomt een Colombine-koleur. Dan word de zelve in eene tonne bewegd, groote zorg draegende dat het bovenſte der tonne altyd overdekt is met *Urine.*

Den Heer *Hellot* beſchryft nog eene andere maniere om het Mos tot eene ſchoone *Teinture* te brengen; hy hier van ſchryvende, zegt dat zy eerſt door de *Urine* moet bevogtigd worden, en als half verſteend worden door de byvoeging van den Salpeter, van het Gomme-zout, en Ammoniac-zout, van elk van deze Ingredienten twee oncen gebruykende, zal men deze mengeling te ſaemen ſtampen, en alsdan onder elkander laeten twaelf dagen trekken, ofte inlyven, zorg hebbende van deze maſſe dikwyls om te keeren, tot dat zy t'eenemael vogtig is. Naer

twee dagen voegd men hier by twee ponden en half Potaſſchen, fyn geſtamt, een pond en half oude *Urine*; laet dan wederom deze materie acht dagen ruſten, voegd 'er dan weder zoo veel *Urine* by, en eyndelyk twee groskens Arſenic, in pulver geſtamt.

Men zal de volmaektheyd van de Orſeille ofte Mos, den welken tot de *Teinture* bereyd gemaekt is, konnen kennen, met een weynig van deze natte ſubſtantie op den rug van het hand te leggen, om de zelve te laeten droogen: dan zal men deze vlekke met koud water waſſchen: is het zaeken dat het hand maer zeer bleekelyk gevlekt en is, zoo mag men oordeelen en verzekerd zyn dat den Mos tot de ſchoone *Teinture* bequaem is.

Om de beſchryving van den Mos te eyndigen, voege ik hier by dat den Mos uyt Canarien verre overtreft den genen van Auverne; want, al is het zaeken dat hy merkelyk hooger in prys komt, zoo geeft hy onvergelykelyk meerder en ſchoonder koleur als den Aerd-Mos van Auverne: dezen geeft een ſchoon Vlas-grys-koleur, trekkende op het Amaranthe-Violet.

Van de mordante ofte bytende en vaſthoudende Zouten.

ALsnu is men gekomen tot het vaſthegten der Koleuren, by middel van verſcheyde Zouten, door de welke men de Goederen bezwangerd voor dat zy geverwd worden.

Het uytwerkſel van deze Zouten is de lichaemen bereyd te maeken om de Koleuren te ontfangen

van de koleur-gevende Ingredienten, deze door hunne bytende kragt uyt de zelve trekkende, en door de ondermengeling van het water in het welk zy gesolveert zyn aen de Goederen vast te hegten, om aen het water en de Zeep te konnen wederstaen.

Het bezonderste en alderbeste van de bytende Zouten de welke men tot op heden ondervonden heeft, is de Aluyn. Dit Zout word algemeynelyk gebruykt tot alle de *Teinturen* die uyt hunne eygene substantien uytgetrokken moeten worden, gelyk zyn de Gaude, en alle kruyden uyt de welke de Geele Koleuren worden getrokken; de Mekrap, den Kermés, de Cochenille, het Indiaensch Hout, Bresilie-Hout, en alle andere koleur-gevende Houten en Wortels de welke tot de *Teinture* gebruykt worden. Den Aluyn en is nogtans het eenigste Zout niet dat men hier toe gebruykt, daer zyn nog verscheydene andere métalique Zouten de welke het zelve uytwerksel op de Koleuren doen; maer vele onder deze zyn van te hoogen prys, andere verderven de Koleuren, en doen hun terstond verdwynen, zoo dat den Aluyn alleen possessie gebleven is voor alle de Koleuren de welke moeten uyt hunne substantien getrokken, en aen de Goederen vastgehegt worden.

Men moet aenmerken dat nog den Aluyn nog eenige andere Zouten, die gebruykt worden, de magt niet en hebben van te konnen wederstaen aen de afkoksels, maer alleenelyk aen het water, en om deze reden worden 'er vele van hun gesteld onder het getal der kleyne en valsche *Teinture*, ook onderscheyden van de gene der goede en groote *Teinture*, de welke zoo

aen

aen de locht als aen de afkokſels konnen wederſtaen.

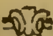
Uyt alles het welk gezeyd is, kan men klaerlyk beſluyten dat 'er tuſſchen alle de Ingredienten die tot de *Teinture* gebruykt worden, een zoo groot onderſcheyd is, dat men dit niet zonder de aldergrootſte ſtudie en kan agterhaelen, nog den Lezer voorſchryven. Ook is 'er een zeer groot verſchil tuſſchen de Stoffen ofte Materien die door de *Teinture* moeten geverwd worden. Men weet, gelyk gezeyd is, dat de Mekrap de welke een ſchoon en vaſtſtaende Rood geeft op de Wolle en het Catoen, maer een valſch Koleur en geeft op het Gaeren, dat de *Teinture* der Cochenille bereyd zynde tot het Scharlaken, de Wollen en andere ziellyke Materien verwd met een vuuragtig en glanzig Rood, het welk zy weygerd te geven aen de *Zyde*, het Catoen en het Gaeren. Daerom moet men ſtiptelyk onderhouden, dat men alle de voorſchrevene Ingredienten, de Koleuren, en vaſthoudende Zouten gebruykt, alleenelyk in en voor de Materien voor de welke zy geſchikt zyn, zonder de Koleuren die dienen voor de groote *Teinture*, voor de valſche te gebruyken, en de valſche voor de groote; want de neus-wyze en ſuſpiſieuze alle bedrog, door de afkoking, ligtelyk zullen konnen ontdekken: het waere wel te wenſchen dat allen Koopman in wolle Lakens ofte Stoffen, de volle kennis had van deze afkokſels, gelyk zy beſchreven zyn, zy en zouden, nog ook de Koopers, zoo dikwyls niet bedrogen zyn; maer deze worden door het goed geloof veelmaels deerlyk bedrogen, welk bedrog haeſtelyk voor den dag komt, door het welk zy hunnen goeden naem, en groot debit verliezen.

K

Maniere om de Potasschen te maeken dienende voor de Teinture.

DE Potasschen, anders genaemd *Cendres gravelée*, word gemaekt van Wyn-moêr, en is verschillig aen de gene die in Moscovien van verscheyde soorten van hout gebrand word. Deze word gemaekt in deze voegen: de gene die in den wyn werken, ofte de Wynstekers, persen, zoo veel hun mogelyk is, alle vogtigheyd uyt de moêr van den Wyn, het welk zy Wyn-azyn noemen, dan is de Wyn-moêr gelyk aen de Potaerde: deze zoo droog geperst zynde, maekt men van deze vierkante ofte langwerpige plavyen, de dikte van eenen kleynen vinger, deze laet men volkomendlyk droogen, en men brand de zelve in putten die in de aerde gemaekt zyn, by forme van een steenhoventjen; doch hier toe zyn twee dingen de aldernoodzaekelykste, zonder de welke zy geenzins en kan gemaekt worden, te weten, dat zy volkomendlyk droog is, en dat zy in de opene locht gemaekt word; want door een besloten vuur kan zy noyt gemaekt worden. Deze kan men ook maeken met de gedroogde Wynmoêr, in aerde schotels, te stellen op eenen brandenden steen-oven, maer geenzins in den pot-bakker-oven, dewyl deze besloten zyn. Het kenteeken dat zy volkomendlyk gebrand is, is, dat zy moet een wit-groenagtig koléur hebben, en, nieuw gemaekt zynde, in groote stukken is, en van eenen scherp-bytenden smaek. Deze is de opregte *Potasschen*, dienende

voor de Verwers, om de Wollen en Soffen te bereyden om de Koleuren te ontfangen de welke men hun geven wild.

Maniere om het opregt en zuyver Spaensch Groen te maeken.

HEt Spaensch Groen en is anders niet als Koper in Groen verkeerd, gelyk Rubigo is Yzer in Roest veranderd, en Cerussa-lood verwisseld in witte Materie. Het beste is het aldergroenste. Dit Spaensch Groen word gemaekt op de volgende maniere: Men doet in een digt-sluytende Tonneken eenigen sterken Wyn-azyn, dat den bodem vier vingeren hoog bedekt is, en aen den opperften bodem, van binnen, worden gehangen zommige lange smalle effen-geklopte plaeten van rood koper; alzoo nogtans dat de plaeten den Azyn niet raeken, en dan word het Tonneken zoo digt toegestopt als het zyn kan, en gesteld veerthien dagen in de zonne, (en mogelyk kan het in den winter ook goed zyn in eene stove, hier van ben ik nogtans niet zeker.) op dat de dampen van den Azyn aen de plaeten klevende, die doorbyten, en in Groen veranderen mogen, het welk daer naer van de plaeten word afgeslagen, ofte door middel van een mes afgeschreept, en tot het goed en voordeelig gebruyk bewaerd, en wederom de zelve plaeten in het Tonneken gezet, als te vooren.

EYNDE.

BYVOEGSEL.

Manieren tot het uytdoen der Plekken van verscheyde Goederen.

NEemt een half pond Venetiaensche Zeep, zeer fyn geraspt ofte geschaefd, dry oncen Aspic-olie (by de Apothekers te bekomen) vier lepels Ossen-galle, het Zap van Citroen zoo veel als 'er noodig is om de bovenstaende Ingredienten, met Ameldonk gemengeld zynde, tot eene dikke masse te maeken. De Zeep moet wel droog zyn voor aleer men zig van deze Materie kan bedienen. De quantiteyt der Ingredienten mag vermeerderd ofte verminderd worden volgens de noodzaekelykheyd.

Men wascht eerst de Plek met warm water, dan vryft men hier op de drooge boven staende Materie, en terstond erwascht men de Plek met schoon water.

Neemt twee ponden Fonteyn- ofte Regen-water, de grootte van eene Okkernoôt Potassche, eenen Citroen aen kleyne stukskens gesneden: dit alles te saemen gemengeld zynde, laet men eenen dag en eenen nagt te saemen trekken, en dan word het door eenen wollen doek gegoten. Dit Water doet uyt alle Olie- ofte andere Plekken, op de hoeden, zyde kleederen, wolle lakens en lynwaeden; maer men moet zorg hebben van de Plek uytgedaen zynde, de plaets daer zy geweest heeft terstond met schoon water te wasschen en te zuyveren.

Om alle ſoorten van Plekken uyt te doen op de Kleederen van wolle Lakens.

NEemt gemeyn Zout, fyn gevreven, zwarte ofte bruyne Zeep, van elk zoo veel men noodig heeft; mengeld beyde die materien ſaemen, vryft hier mede zeer wel de Plekken, en naer dat de plaets die men met deze materie overvreven heeft gedroogd is, dan moet men de zelve waſ-ſchen met warm water zoo lang als 'er zig ſchuym vertoond.

Om Olie-plekken uyt te doen op Satyn, andere Stoffen en Papier.

MEn neemt gebrande Schaep-klouwkens tot een fyn poeyer geſtooten; dit poeyer legt men van beyde de kanten op de Plek den tyd van eenen nagt: dit poeyer zal de Plek naer zig trek-ken: de eerſte mael niet uyt zynde, zal men dit erhaelen; doch de Plek en mag niet oud zyn.

Om de Plekken uyt te doen op eene witte ofte cramoiſië Zyde.

NEemt hier toe den beſten Franſchen Bran-dewyn, dry mael gezoden, en bevogtigd hier mede zeer wel de Plek: neemt dan het Wit van een verſch Hinnen-ey, beſtrykt hier mede de Plek, en laet dit in de zonne droogen; daer naer

moet men de Plek wasſchen met lauw Water, en wel perſen: dit mag men tot twee mael doen, zonder eenig koleur te verliezen; zoo nogtans dat het een vaſtſtaende koleur moet zyn.

Om Plekken uyt te doen op het Scharlaken-koleur, waer mede de wolle Lakens ofte Zyden geverwd zyn, zonder het koleur te beſchaedigen.

NEemt het Kruyd genaemd *Saponaria*, en perſt 'er het Zap uyt, het welk, naer twee à dry uren op de Plek gelegen te hebben, zuyverlyk met warm water zal afgewaſſchen worden. Is de Plek met de eerſte reyze niet t'eenemael verdwenen, het mag nog eens erhaeld worden, zonder het koleur, is 't zaeken dat het vaſtſtandig is, te beſchaedigen.

Om Inkt- ofte Wyn-Plekken uyt te doen op Laken en Lynwaed.

NEemt het Zap van Limoenen, Oranje-appelen, ofte Citroenen; hier mede zult gy dikwyls de Plek overwaſſchen, en dan laeten droogen voor het vuur, ofte in de zonne, vervolgens ordentlyk met koud water waſſchen: maer is het eene oude Inkt-Plek, zoo moet zy daer naer gewaſſchen worden met witte Zeep en Azyn.

Eynde van het Byvoegsel.

Vidit Æ. F. DE GRAVE, *Lib. Cenſor.*
L. B. DE HAVESKERCKE, *Lib. Cenſ. Reg.*

BLADWYZER.

